

K 173.824
3

თარგმანული
ბიბლიოთეკა

სტეფანოს
ორბელიანის
«ცხოვრება ორბელიანთა»-ს
ძველი ქართული
თარგმანები

— *სსსკ-ის ორბელიანთა*
«მასწავლებლის ორბელიანთა»
ზენი ქართული
ბიბლიოთეკის

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია
КОМИССИЯ ПО ИСТОЧНИКАМ ИСТОРИИ ГРУЗИИ

საქართველოს ისტორიის წყაროები

4

ДРЕВНЕГРУЗИНСКИЕ ПЕРЕВОДЫ «ИСТОРИИ
ОРБЕЛЯНОВ» СТЕФАНОСА ОРБЕЛЯНА

Грузино-армянские тексты подготовила к изданию,
предисловием и указателем снабдила
Е. В. Цагарейшвили

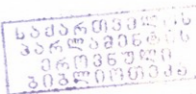

სტეფანოს ორბელიანის «ცხოვრება
ორბელიანთა»-ს
ძველი ქართული თარგმანები

824
3

ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა,
შესავალი და საძიებლები დაურთო
ე. ცაგარეიშვილმა

IL 173 823 / 3
824 / 3
825 / 3
IL 227 095 / 3.

მთავარი სარედაქციო კოლეგია

ზ. ალექსიძე, ვ. გაბაშვილი, ი. დოლიძე, რ. კვიციანი (მთ. რედ.
მოადგილე), გ. მელიქიშვილი, ე. მეტრეველი, ს. ყაუხჩიშვილი, შ. ძი-
ძიგური (მთავარი რედაქტორი), ე. ხოშტარია, ნ. ჯანაშია (მთ. რედ.
მოადგილე).

სერიის რედაქტორი **ს. ყაუხჩიშვილი**
ტომის რედაქტორი **ც. კურციკიძე**

ГЛАВНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

З. Н. Алексидзе, В. Н. Габашвили, Н. С. Джанашиа (зам. главного редактора), Ш. В. Дзидзигури (главный редактор), И. С. Долидзе, С. Г. Каухчишвили, Р. К. Кикинадзе (зам. главного редактора), Г. А. Меликишвили, Е. П. Метревели, Э. В. Хоштария.

Редактор серии **С. Г. КАУХЧИШВИЛИ**
Редактор тома **Ц. И. КУРЦИКИДЗЕ**

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია

ზ. ალექსიძე, ა. ბარამიძე, ვ. ბერიძე, ვ. ვაბაშვილი, თ. გამყრელიძე, კ. გრიგოლია, ი. დოლიძე, მ. დუმბაძე, რ. კიკნაძე, ქ. ლომთათიძე, მ. ლორთქიფანიძე, გ. მელიქიშვილი (თავმჯდომარის მოადგილე), ე. შეტრეველი (თავმჯდომარის მოადგილე), ა. სურგულაძე, ს. ყაუხჩიშვილი, შ. ძიძიგური (თავმჯდომარე), მ. შანიძე, ნ. შოშიაშვილი, ე. ხოშტარია, ნ. ჯანაშია, ს. ჯიქია.
კომისიის მდივანი მ. აბაშიძე.

КОМИССИЯ ПО ИСТОЧНИКАМ ИСТОРИИ ГРУЗИИ

З. Н. Алексидзе, А. Г. Барамидзе, В. В. Беридзе, В. Н. Гѣбашвили, Т. В. Гамкрелидзе, К. Г. Григолия, Н. С. Джанашиа, С. С. Джикия, Ш. В. Дзидзигури (председатель), И. С. Долидзе, М. К. Думбадзе, С. Г. Каухчишвили, Р. К. Кикиадзе, К. В. Ломтатидзе, М. Д. Лордкипанидзе, Г. А. Меликишвили (зам. председателя), Е. П. Метревели (зам. председателя), А. Н. Сургуладзе, М. А. Шанидзе, Н. Ф. Шошиашвили, Э. В. Хоштария.

Секретарь комиссии М. Д. Абашидзе.

9 (C 41) + 901 (C 43)
9 (47.922) (001) + 90 (47.925)
ს 837

„ცხოვრება ორბელიანთა“ წარმოადგენს XIII საუკუნის სომეხი ისტორიკოსის სტეფანოს ორბელიანის თხზულების „სისაკანის სახლის ისტორიის“ 66-ე თავს. მასში თავმოყრილი საყურადღებო მასალის დიდი ღირებების გამო იგი „სისაკანის სახლის ისტორიის“ დამოუკიდებლადც არსებულა როგორც სომხურად, ასევე ქართულად ცალკე თხზულების სახით.

წინამდებარე ნაშრომში ქვეყნდება „ცხოვრება ორბელიანთა“ ძველი ქართული თარგმანის ორი რედაქცია (S—3428 და A—864). ტექსტს წინ ერთევის ტექსტოლოგიური ანალიზი და შეფასებულია ამ თარგმანების მნაშენელობა მათი შესაბამის სომხურ ტექსტთან შეჯერების საფუძველზე.

«История Орбелянов» представляет собой 66-ю главу сочинения армянского историка XIII века Стефаноса Орбеляна «История рода Сисакан». Насыщенность этой главы ценными сведениями послужила причиной тому, что «История Орбелянов» существовала в виде отдельного сочинения как на армянском языке, так и в грузинских переводах.

В настоящем труде публикуются две редакции древнегрузинского перевода «Истории Орбелянов» (S—3428 и A—864).

В предисловии дается анализ текста и оценено значение этого перевода на основе сличения его с соответствующим армянским текстом.

ს $\frac{70604}{M 607 (03)-78}$ 117—77

© გამომცემლობა „მცნობიერება“, 1978

შესავალი

საქართველოს ისტორიის მთელი რიგი საკითხების შესასწავლად უაღრესად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება უცხო წყაროთა გათვალისწინებასაც. რომელთა რიცხვს სომხური საისტორიო წყაროებიც განეკუთვნებიან.

სომხურმა საისტორიო მწერლობამ მრავალი საყურადღებო ცნობა შემოგვინახა საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიური, თუ სოციალურ-კულტურული ცხოვრების უფრო ფართოდ გასაცნობად. აღნიშნულმა გარემოებამ ადრევე გააღვიძა ქართული საზოგადოების დიდი ინტერესი სომხური საისტორიო ძეგლებისადმი და მათი ქართულად თარგმნის საჭიროება და აუცილებლობა წარმოშვა.

სწორედ ასეთი აუცილებლობის შედეგია XIII—XIV სს. სომეხი ისტორიკოსის სტეფანოს ორბელიანის, იგივე სივნიელის, „ცხოვრება ორბელიანთას“ ძველი ქართული თარგმანები, რომელთა პუბლიკაცია წინამდებარე ნაშრომშია მოცემული. „ცხოვრება ორბელიანთას“ სტეფანოს ორბელიანის „სისიკანის სახლის ისტორიის“ 66-ე თავს წარმოადგენს და თითქმის მთლიანად ორბელიანთა თავგადასავალს გადმოგვცემს¹.

„სომეხ ისტორიკოსთა შორის სტეფანოს ორბელიანი, — წერდა ივ. ჯავახიშვილი. — არაჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენს. ის სხვა დანარჩენ სომეხ ისტორიკოსთაგან, როგორც საისტორიო მასალების შერჩევით, ისევე მოთხრობის შინაარსით თვალსაჩინოდ განსხვავდება. არც ერთს მათგანს იმის მესხედი ცნობებიც არა აქვს, რაც სტეფანოს ორბელიანმა სომხეთის შინაური ყოფა-ცხოვრებისა და წეს-წყობილების შესასწავლად შეაგროვა თავის თხზულებაში. სა-

¹ ამჟამად გუშაობთ სტეფანოს ორბელიანის „სისიკანის სახლის ისტორიის“ მონოგრაფიულად შესწავლაზე (სომხური კრიტიკული ტექსტი, ქართული თარგმანი, გამოკვლევა და კომენტარები). დასახელებულ ნაშრომში უფრო დაწვრილებით იქნება აღნიშნული ამ საყურადღებო ძეგლის მნიშვნელობა და ღირებულება ამიერკავკასიისა და განსაკუთრებით კი საქართველოს ისტორიისათვის.

ქართველოს ისტორიაში ცნობილ ორბელთა საგვარეულოს იმ წარმომადგენელს ერთი ჩამომავალთაგანი, რომელიც გიორგი III-ისაგან ექვთიმე ქმნის შემდგომ სომხეთში შეიხიზნა და გასომხდა, სტეფანე მწიგნობარ-ლიანი, XIII ს. დამღვეს სივნიეთის ეპისკოპოსად ყოფილა. მისი სამწყსოსა და თემის ისტორიის აღწერას შეუდგა².

სივნიეთი, ანუ სისაკანი (*Մխնիք, Մխական*) ძველი სომხეთის ერთ-ერთი უძლიერესი სანახარართაგანი იყო, რომელიც III—IV საუკუნეებიდან მოყოლებული მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა ქვეყნის პოლიტიკურ-ეკონომიურ ცხოვრებაში.

სასანიანთა ბატონობის პერიოდში სივნიეთი გამოყოფილი იყო სომხეთის სამარზპანოსაგან და ხარკს ატრპატაკანის სამარზპანოს უხდიდა. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, იგი მაინც სომხეთის ორგანულ ნაწილად რჩებოდა. ამიერკავკასიაში არაბთა ბატონობის პერიოდში სივნიეთიც აქტიურად იყო ჩაბმული არაბ დამპყრობთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. ძველი სომხეთის სხვა სამთავროთა მსგავსად, სივნიეთმა განსაკუთრებულ ძლიერებას IX საუკუნის ბოლოს, სომხეთის დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ (885 წ.) მიიღწია.

სივნიეთის სამეფო 1170 წელს თურქ-სელჩუკებმა დაიპყრეს. საბოლოოდ განთავისუფლება მან შეძლო XIII საუკუნის დასაწყისში³.

სწორედ სივნიეთის ისტორიის ამ მრავალმხრივ საყურადღებო ხანაში (XIII ს.) ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა სომხური საისტორიო მწერლობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წარმომადგენელი სტეფანოს ორბელიანი.

სტეფანოს სივნიელის ბიოგრაფიის აღდგენა შესაძლებელია როგორც მისი „სისაკანის სახლის ისტორიიდან“, ასევე ტათევში სტეფანოსის მიერ გრივოლ განმანათლებლის სახელზე აშენებული ეკლესიის წარწერებიდან.

როგორც ცნობილია, იგი იყო ორბელთა ფეოდალური გვარის წარმომადგენელი, ძე ტარსაიკ ორბელიანისა და არუზ-ხათუნისა; სტეფანოსი გაზარდა ბიძამ (მამის ძმამ) სუმბატ ორბელიანმა.

² ივ. ჯავახიშვილი, ვლენთა მოძრაობის ისტორიის ერთი ფურცელი ძველ სომხეთში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, II, 1922, გვ. 249.

³ სივნიეთის შესახებ ცნობები დაცულია სომეხ ისტორიკოსთა: ავთანეგლოსის, ფავსტოს ბუზანდის, ლაზარე ფარბელის, ელიშეს, მოსე ხორენელის, ანანია შირაკელის, სეპოსის, იოანე დრასხანაკერტელის, თომა არწრუნის, სტეფანოს ტარონელის, ანონიმი ისტორიკოსის (ფსევდო-შაპუპ ბაგრატუნად წოდებულის), არისტაკეს ლასტივერტელის, მხითარ გომის, კირაკოს განძაკელის და სხვათა ნაშრომებში, მაგრამ პირველწყაროთა შორის სტეფანოს ორბელიანის „სისაკანის სახლის ისტორიის“ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

სტეფანოსის უახლოეს წინაპართა და ოჯახის წევრთა შესახებ ასეთი ცნობაა დაცული ამ ძეგლში: „მათ ღღეთა შინა აღსარულნი ძმა ამისი, შუენიერი ყუავილი ივანე და დაიდვა ელიკუმისა თანა. ხოლო დაშთა ამას ძე ერთი კეთილი ნერგი, რომელსა ეწოდებოდა ლპარიტი, და შემდგომად მცირეთა ღღეთა მოკუდა, და მეორეცა ძმა მისი, მწენე მებრძოლი იგი ფახრადულან და იგიცა მოკუდა, დაეფლა მათ თანა. ხოლო ძმისწული ამათი ბირთველ გაჰყვა ჯარსა ჰულაგუყენისა საბრძოლად ბერქა-ხანისა მინდორსა მას ხაზართასა, რომელსა აწ ყიფიანთ უკმობენ, და მდინარისა მის სიახლოეს, რომელსა აწ თერგს უწოდებენ, და მოკლეს ბირთველ მუნ ომში რიცხუსა მაცხოვრისასა ჩსა. ხოლო ამისა შემდგომად მიიცუალა ყოველად-კურთხეული დედა ამათი ასფაი რიცხუსა ჩსაგ და დაეფლა ძეთა თვსთა თანა. ხოლო დაჰშთა სუმბათს შემწედ მხოლოდ უმრწემესი ძმა თვისი ტარსაიჭი, რომელი იყო კაცი ძლიერი და მეომარი და მარჯვე ყოველსა საქმესა შინა, და იყო კეთილმსახური და ფრიად ღმრთის-მოყუარე, რომელსა შეერთო ცოლად წართმეული ისმაილიანთაგან ასული სივნიელთ მებატონისა, რომელსა უხმობდენ არუზ-ხათუნ, რომელი გაქრისტიანდა და აღიევს სარწმუნოებითა და შიშითა ღმრთისათა. რომელმან ჰშენა ძენი სამნი: პირველი ელიკუმ, მეორე სტეფანე, რომელი იცხო ეპისკოპოსად, და მესამე ფახრადულან. და ტარსაიჭი უფლებდა მჯარეთა ოროდნისათა... ხოლო სუმბათ, ვინაჲთგან იყო უძეო, იშვილა ერთი ძეთაგან ტარსაიჭისა და მისცა სასწავლოსა შინა წერილთასა და მღუდლობისასა, და თავადი შემდგომად მრავალთა ქუეყანათა აღშენებათა მონასტერთა და ეკლესიათა და დიდ-დიდთა ჩინებულთა საქმეთა შინა წარემატა წინაპართა თვსთაგან, წარვიდა კარსა, სამეფოსა მას არღუნისასა, და საჰიპცა იყო დავრეე შაჰასტანს, ესე იგი თავრიზს. მუნ დაუძღურდა უძღურებითა დიდითა და მოკუდა, და მისცა ყოველი სამთავრო თვისი ძმასა თვსსა ტარსაიჭს და შთააბარა იგი არღუნს და საჰიპსა. და თავადი მიიცუალა და მივიდა ანგელოსთა თანა“⁴.

სტეფანოს ორბელიანმა საკმაოდ დიდი როლი შეასრულა სივნიეთის პოლიტიკურ-ეკონომიურსა თუ საეკლესიო-კულტურულ ცხოვრებაში, რაც ძირითადად იმით იყო გაპირობებული, რომ სტეფანოსი სივნიეთის მიტროპოლიტი იყო და კარგად ერკვეოდა თავისი ქვეყნის საჭირობოროტო საკითხებში. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ სტეფანოსი არანაკლებ მცოდნე იყო სხვა ქვეყნების — კილიკიის სომ-

4 სტეფანოს ორბელიანი, ცხოვრება ორბელიანთა, წინამდებარე გამოცემა გვ. 88—90, 94—95.

ხური სამეფოს, საქართველოს, მონღოლთა და საერთოდ მახლობელი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორიისა.

სტეფანოს ორბელიანის „სისაქანის სახლის ისტორია“¹ კმკრედ გამოირჩევა სომხური საისტორიო მწერლობის სხვა ნიმუშებისგან მრავალფეროვნებით, გამოყენებულ წყაროთა (საისტორიო-ლიტერატურული, ეპიგრაფიკულ-დიპლომატიკური, ეპისტოლარული, სარქივო, ზეპირსიტყვიერებითი) სიუხვითა და, რაც მთავარია, ისტორიკოსის მიერ ფაქტებისა თუ მოვლენების შედარებით მართებულად ახსნითა და შეფასებით. როგორც ცნობილია, სტეფანოს ორბელიანი თითქმის ერთადერთია ძველ სომეხ ისტორიკოსთა შორის, რომელმაც კლასთა ბრძოლის, საერთოდ სოციალური მოძრაობის ფაქტები შენიშნა X საუკუნის სომხურ ფეოდალურ სამეფო-სამთავროებში.

გრიგოლ აკანელთან, ვარდან აღმოსავლელთან და კირაკოს განძაკელთან ერთად სტეფანოს სიენიელი ძირითადი პირველწყაროა მონღოლთა ბატონობის პერიოდის ამიერკავკასიის ხალხთა და, მათ შორის, საქართველოს ისტორიის შესასწავლად.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საყურადღებოა სწორედ სტეფანოს ორბელიანის ზემოთ აღნიშნული ნაშრომის 66-ე თავი, „ცხოვრება ორბელიანთა“, რომელიც ორბელთა ფეოდალური სახლის თავგადასავალს გადმოგვცემს.

ორბელები XII—XIII სს-ში საქართველოს უძლიერეს ფეოდალურ საგვარეულოს შეადგენდნენ. ისინი ქვემო ქართლის მემამულეები იყვნენ და ამირსპასალარობა, მანდატურთუხუცესობა და ათაბაგობა ეპყრათ. მრავალი მოსაზრება თუ ვარაუდი არსებობს ორბელთა საგვარეულოს შესახებ, მაგრამ ზუსტად ცნობილი არ არის, თუ საიდან წარმოიქმნა ეს საგვარეულო, ან სად გაქრა იგი XIII ს-ის შემდეგ.

ამირსპასალარი ივანე ორბელი, დემნა უფლისწულის სიმამრი, ფაქტიურად სათავეში ედგა ფეოდალთა ამბოხებას 1177 წელს, რასაც ორბელთა სახლის დამხობა მოჰყვა შედეგად. ულუ დავიითის დროს ორბელები ამნისტირებული იქნენ და დაბრუნდნენ საქართველოში. ისინი საქართველოში თავისი მოღვაწეობის ამ მეორე პერიოდში არა მარტო ქვემო ქართლის მამულებს იგდებენ ხელთ, არამედ ათაბაგობასაც, რაც ამ დროს პირველვაზირობას ნიშნავდა.

ამ ძლიერი ქართული ფეოდალური სახლის შესახებ, რომელთანაც დაკავშირებულია XII—XIII სს-ის საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ისტორიის მრავალი მოვლენა, თუ არა სტეფანოს ორ-

ბელიანის აღნიშნული თხზულება. თითქმის არაფერი გვეცოდინებოდა ისევე, როგორც თითქმის არაფერი ვიცით სხვა მრავალ ფეოდალურ სახლზე.

ორბელიანთა საგვარეულოს უძველესი ისტორიის აღწერას იხილეთ ქართული ენციკლოპედია დეგ, სტეფანოს სივნიელი იხსენიებს 1177 წელს გიორგი III-ის მიერ ორბელთა ძირიანად ამოწყვეტის ფაქტს და შემდგომი პერიოდის ამბების უფრო დაწვრილებით აღწერით ავსებს მათ საინტერესო თავგადასავალს. მისივე გადმოცემით, ორბელთაგან გადარჩა მხოლოდ ორი ძმა. ერთი — ივანე თამარ მეფის დროს დაბრუნდა საქართველოში და დაეუფლა ორბეთის მამულს. მისგან წარმომავლობენ ქართველი ორბელიანებით. მეორე ძმა — ელიკუმი კი გახდა მფლობელი ერნჯაკის ციხის და დაბა ჭაპუკისა და დაქორწინდა ერთ-ერთი ჭაპუკელი აზნაურის ქალიშვილზე.

66-ე თავში სტეფანოს ორბელიანი როგორც წერილობით წყაროებზე, ისე ზეპირ გადმოცემებზე დაყრდნობით, ხშირად კი ვითარცა თვითმხილველი, დაწვრილებით მოგვითხრობს ორბელიანთა ისტორიას ქართლსა და სივნიეთში XIII საუკუნის დასასრულამდე. ამჯერად ჩვენს მიზანს არ შეადგენს აღნიშნულ თავში დაცული ცნობების შესწავლა და მათი მნიშვნელობის შეფასება ორბელიანთა ისტორიისათვის, მხოლოდ მივუთითებთ, რომ, როგორც ჩანს, სწორედ იქ თავმოყრილი საყურადღებო მასალების დიდი ღირსების გამო, იგი „სისიკანის სახლის ისტორიის“ დამოუკიდებლადაც არსებული როგორც სომხურად, ასევე ქართულად ცალკე თხზულების სახით.

66-ე თავის სომხური ტექსტი პირველად 1775 წელს გამოსცა მალრასში ე. შაჰაპირიანმა: Պատմութիւն մնացորդաց Հայոց և Վրաց. Ի լուս ածեալ տպիւք և ծախիւք Նդիպագրոս Շամիրեան կոչեցելով աշխատակցութեամբ Մովսէսի Բաղყամსեան հրահանգէն Խրով. იგივე ტექსტი მეორედ, ფრანგული თარგმანითურთ, გამოსცა 1819 წელს პარიზში სენ-მარტენმა სათაურით: Histoire des Crbelian ნაშრომში: Memoires historiques et géographiques de l'Arménie. t. II გვ. 56—300, გვ. 56—176. მესამედ კი იგი გამოსცა ოსკან ტერ-გეორგიან იოანნისიანმა მოსკოვში 1853 წელს: Սահմաննոսի արքեպիսկոպոսի Սիւննաց՝ Պատմութիւն և վերայ ժողման տոմարն Օրպէլեանց և և վերայ լարծաքեան թաթարաց և Հայս.

ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში აღნიშნული თავი ორჯერ ითარგმნა რუსულად: ერთხელ იგი გამოსცა 1833 წელს მოსკოვში ქატიკ იოანნესოვმა სათაურით: История князей Орбеляян. Извлечение из сочинений

Стефана Сюннийского, армянского писателя XIII века. მეტრეველ
სული თარგმანი გამოსცა ნ. ემინმა მოსკოვში 1896 წელს: „О великом
нахарарстве Орбелианов“ კრებულში: „Исследования и статьи Н. С.
Эмина по армянской мифологии, археологии, истории и истории
литературы“. გარდა ზემოხსენებული გამოცემებისა, სტეფანოს ორბელი-
ანის თხზულების 66-ე თავი, როგორც დამოუკიდებელი ნაწარმოები, ხელ-
ნაწერ ნუსხებშიც გვხვდება. ერევნის „მატენაღარანის“ საცავებში დაცუ-
ლია „ცხოვრება ორბელიანთას“ შემცველი 11 ნუსხა—№1724 (XVI ს.);
№ 2748 (1624 წ.); № 3498 (1624 წ.); № 3070 (1669 წ.); № 1482
(1676 წ.); № 2560 (1695 წ.); № 4584 (XVII ს.); № 6882 (1776 წ.);
№ 7084 (1840 წ.); № 8344 (XVII ს.); № 8894 (XIX ს.); და ნაწყვე-
ტები ამ თავიდან — № 1535 (1581 წ.); № 6995 (XVI ს.); № 1870
(1652 წ.); № 1721 (1696 წ.); № 784 (XVII ს.); № 791 (1644 წ.).

ჩვენთვის ცნობილია სტეფანოს ორბელიანის „სისაქანის ისტო-
რიის“ 66-ე თავის ქართული თარგმანებიც, რომლებიც 4 ხელნაწერ
ნუსხაში ყოფილა შემონახული (S — 3428, A — 864, H — 2697, S
— 3676).

ჩამოთვლილ ხელნაწერთაგან S — 3676, გადაწერილი იოსებ ნა-
ზაროვის მიერ პეტერბურგში 1841 წელს, ჰერ კიდევ ადრევე
დაკარგულა, ვინაიდან მის კვალს ვერ მიაგნო პროფ. ლ. მელიქსეთ-
ბეგმა, როდესაც იგი „ორბელთა ისტორიის“ ქართულ ვერსიებზე
მუშაობდა.

S — 3676 ნუსხა პროფ. დ. ჩუბინაშვილის ნაბეჭდ და ხელნაწე-
რი წიგნების კატალოგში, რომელიც ა. ცაგარლის მიერაა შედგენილი,
№ 53-ითაა აღნიშნული შემდეგი სათაურით: „მოსვლისათვის დიდთა
და პირველმთავართა ქვეყანასა ამას“⁵. ამჟამად, დაკარგვის გამო, ეს
ნომერი გაუქმებულია.

რაც შეეხება სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიან-
თა“-ს დანარჩენ ნუსხებს (A — 864-ს 1801 წ და H — 2697-ს 1804 წ.),
ისინი გამოაქვეყნა პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგმა 1952 წელს. მან გაარკვია,
რომ A — 864 თარგმნილია სომხურიდან 1797 წელს ვინმე ბებუთოვის
მიერ სარდალ-სახლთხუცეს იოანე ჯამბაყურიან ორბელიან-ყაფლანი-
შვილის ინიციატივით, ხოლო თარგმანმა ჩვენამდე მოაღწია სოლომონ
დეკანოზის მიერ 1801 წელს გადაწერილი ხელნაწერის სახით⁶.

⁵ А. А. Цагарели. Сведения о памятниках грузинской письменности,
т. I, в. III, СПб, 1894, с. 115.

⁶ იხ. ლ. მელიქსეთ-ბეგის, „ორბელთა ისტორიის“ ქართული ვერსია,
„საისტორიო მოამბე“, № 6, თბ., 1962, გვ. 33—84.

აღნიშნულ ხელნაწერებს გარდა, სტეფანოს სივნიელის ხელნაწერების 66-ე თავის ქართული თარგმანი S — 3428 ნუსხაშია შემონახული. როგორც ჩანს, ლ. მელიქსეთ-ბეგისათვის მისი არსებობა იყო ცნობილი, წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი მას ან გამოაქვეყნებდა A — 864-ისა და H — 2697 ხელნაწერთა ტექსტებთან ერთად, ანდა რაიმეს მაინც აღნიშნავდა მის შესახებ „ორბელთა ისტორიის“ ქართულ თარგმანებზე საუბრისას.

ჩვენ მიზნად დავისახეთ S — 3428 ნუსხის ტექსტის შესწავლა — ქართული თარგმანის შემოწმება სომხურ დედანთან შეჯერებით, ერთი მხრივ, მეორე მხრივ კი, გამოქვეყნებული A — 864-ის ტექსტთან მისი დამოკიდებულების გარკვევა.

S — 3428 ხელნაწერი XVIII საუკუნის ნუსხას წარმოადგენს. გადამწერად ივარაუდება კორნელი ჩაჩიკაშვილი, შეიცავს 37 ფურცელს. ხელნაწერის ბოლო ფურცელზე მოთავსებულია ანდერძი: „ხოლო სრული და წრფელი ცხოვრება ნათესავისა ორბელიანთასასახლან ვქმენით ვარდან წინამძღვრისა იოვანესითა ტიფხის ქრისტეს აქეთ ჩქპზ“⁷.

ჩვენთვის საინტერესო ნუსხის A — 864 ხელნაწერთან შედარებაში ცხადყო, რომ A — 864-ისა და მისი ზუსტი ასლის H — 2697-ის წარმომავლობა S — 3428 ნუსხიდან გამოიციტულია. არც ამ სამი ხელნაწერის (S — 3428, A — 864, H — 2697) სხვა რომელიმე მეოთხე ხელნაწერიდან მომდინარეობაზე შეიძლება ლაპარაკი. S — 3428 ნუსხის ტექსტი რედაქციულად განსხვავდება A — 864-ისა და ე. ი. H — 2697-ის ტექსტებისაგან. მინაწერების უქონლობის გამო, ჩვენთვის ცნობილი არ არის აღნიშნული ხელნაწერის გადმოთარგმნის ზუსტი დრო და გარემოებანი, მისი მთარგმნელისა და თარგმნის ინიციატორის ვინაობა. მაგრამ ქართული თარგმანების ერთმანეთთან და მათი სომხურ დედანთან შეჯერების შედეგად გაირკვა, რომ აქ საქმე გვაქვს სომხური ტექსტიდან სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა პიროვნების მიერ შესრულებულ ორ, ერთმანეთისაგან განსხვავებულ და დამოუკიდებელ ქართულ თარგმანთან. აღნიშნულის ნათელსაყოფად მოვიტანთ რამდენიმე მაგალითს:

7 სტეფანოს ორბელიანი, ცხოვრება ორბელიანთა, გვ. 114. იხ. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა (S კოლექცია), ტომი V, თბ., 1967, გვ. 48. ჩქპზ=1682 წ.

«*ჩაყე ქასან ზასან-
ზბონ ზქორეჲ ქაყა-
ლორინ, ირ ადყაღ ჳნ-
ღსაყ გნთაჲ ი ქრაყ
აქსარზქნ, ჳნღსეჲნ
ყანთონა ზიყაჲ ი ყა-
თამოქსინქნ ჲარსანყ ჲ
ქამსნაქნ ყრსანყ ჲ
ქსიქსეხსაყ. ქასან ირ-
ოქ ჲ მხჲ ჳნსსაქ ჲ
სხეხსაყსაქ ყასაქან
ქ რაქმაყ ი ყისოქ
არანყ ჲ ი მნაყსაქ
ქქაათაქარსანაყ თ-
რხჲ იორხჲ ჲა ჲ ქა-
ღამყოქსანყ ზასანს-
აყნ კორსანყ, ყორ
ბანოეჲნ ჲარჲ ირჲ-
ლოყ მქნჯღ ყმსღ: *სქ
ყქ ბასაქ ჳრ ქქაათაქ
ზასანსაქან ყროყა-
რანოქსანყ ზიყა,
ზა ჲ ამსნაქნ არო-
ქქინჲ ჲ ყორბჲ ხრ-
სიქჲ ი თან ქრაყ ად-
ყქნ *ოქრქქსანყ ი ზი-
ყქნ ბამანსაქყოყნ,
ყორ ჳარქქის *ჰსიორ-
რაქ კიჯქნა:****

ხოლო გიორგი მე-
ფემან შურითა აღმო-
ხოცნა იგინი ნათესა-
ვითურთ ქვეყანისაგან
ქართლისა, რამეთუ
აღმოხოცნა სახელნი
მათნი ცხოვრებათაგან
თვისთა და ყოველთა-
გან წიგნთა და ეკლე-
სიათაგან, რომლისათ-
ვისცა ჩვენ გამოვიკე-
ლივეთ და ზედმიწევ-
ნულობით ვსცანით
მცირე მრავლისაგან
მეცნიერთ კაცთა მიერ
და გულისხმა-ვეყავთ
იედგართაგანცა აღ-
გილ-ადგილ. და შემ-
დგომად მერმე რომე-
ლი წინანდელთა მათ-
თაგან მოთხრობილ
იყო, რომელი-იგი ამ-
ცნეს მამათა შვილთა
ვიღრე ჩვენადმდე.
ხოლო უარეყოთ იედ-
გარი პირველ წარმო-
თხრობათა მათთა და
ყოველი საქმე და სიბ-
ხნე გამოჩინებული ქა-
რთლსა შინა შორის
ნათესავისა ორბელი-
ანთასა ეამისა მათისა
აღწერილი, რომელსა
ქართლის ცხოვრებად
უწოდენ.

გარნა ^{ქსეჲქსეჲსქსეჲ}
ორგი მეფისათა, რომ-
ელმან გუარით აღ-
ხოცა იგინი საქარ-
თველოდამ. ახოცეს
სახელნი მათნი მოთხ-
რობათა თუსთაგან,
რომლისათუს ჩვენცა
გამოიებით და ზედ-
მიწევნით ვსცანით
მცირედი მრავლისაგან
მცოდინარეთა კაცთა-
გან და დანაშთომთა
მოთხრობათაგან, გინა
უწყებათაგან წინა-
პართა მათთა, რომე-
ლი აუწყეს მამათა ძე-
თა თუსთა, ვიღრე ჩვე-
ნადმდე. ხოლო ვინაჲ-
თგან ახოცილ იყო სა-
ხსენებელი წინაპართა
მათთა ჰამბავთან,ი,
მკაცრებანი და მოქ-
მედებანი ჩინებულნი
ორბელიანთანნი მათ
ეამთა მწერალთაგან,
რომელსა ქართლის
ცხოვრებას უხმობენ⁸.

⁸ ს ტ ე ფ ა ნ ო ს ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ც ხ ო ვ რ ე ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ თ ა, გვ. 30.

სტეფანოს სიგნიელის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს შემოკლებული ვერსიის მიხედვით, ორივე ნუსხიდან ზემოთ მოტანილი მაგალითები, გარდა მანთა რედაქციული სხვაობისა, იმასაც აშკარად ამტკიცებს, ოდენ ზუსტად მიჰყვება S — 3428 ნუსხის ტექსტი სომხურ დედანს, ხოლო A — 864-ის ტექსტი უფრო თავისუფალ და არაზუსტ თარგმანს წარმოადგენს. როგორც პროფ. ლეონ მელიქსეთ-ბეგი აღნიშნავს, ამ გარემოებაზე A — 864-ის მთარგმნელი და გადმომწერიც მიუთითებენ „სრულებით მდაბიურათ დასწერეთ“, ან კიდევ „ნუ მბასრობთ მე, რათამცა მეტი ანუ ნაკლები დამეწეროს რამე, ნუ იყოფინ ჩემდა, არამედ რააცა მაგალითსა შინა აღმოვიკითხებოდა, ის აღვსწერე“. ამისა შემდგომად ვისაც ჰნებევდეს გამართვა ანუ მაღალსა კალამსა ზედან თხზვა ამისი, მან უწყის, რამდენსაც მიიღებს და ამა წერილს შეამკობს ლექსთა გინა ზმნათა გასწორებით“ და სხვ.

A — 864 ხელნაწერის ქართული თარგმანის სომხურ დედანთან შედარებამ ცხადყო, რომ ბევრ ადგილას მთარგმნელს სრულიად ვერ გაუგია რომელიმე სომხური სიტყვისა თუ ფრაზის მნიშვნელობა და იმავე სომხური ტრანსკრიფციით, ან დამახინჯებით გადმოუტანია ქართულ ტექსტში. ზემოთ აღნიშნულის დამამტკიცებელი მაგალითები ბევრია A — 864-ის ტექსტში (რაზედაც პროფ. ლ. მელიქსეთ-ბეგსაც აქვს მითითებული), მაგრამ მხოლოდ რამდენიმეს მოვიტანთ:

A — 864

*«**ძივილყან რაყაოქჩანჯ**
ყარაყაყ **և** **შაყრაყ**, **შირაყაყ**
և **Արაყაყ**, **և** **և** **სկრქაყ**
ქირღათათანსაყ» **և** **სქსაქ** **რანასქვან** **ქ** **ყაჯატին** **ყარნიქ** **ან-**
ქჩ **և** **ანრამარ** **რანასქვ**».*

შეკრბენ ურიცხვნი სიმრავლენი სპარსთანი, ხაზართანი, ხორამაზელთანი, სკვთელნი თურქისტანელნი. ესე ყოველნი მოვიდნენ და დაებანაკნენ მინდორსა მას გარნისასა ურიცხვსა და უთვალავისა ბანაკითა⁹.

მოტანილ ნაწყვეტში, ჯერ ერთი, სრულიად გამოტოვებულია «**Արაყაყ**»-ის შესატყვისი ქართულ თარგმანში; «**შირაყაყ**», რაც ნიშნავს „ხორაზმელთა“, თარგმნილია ხორამაზელთანიოთ, ხოლო «**ქ** **ყაჯატინ** **ყარნიქ**», „მინდორსა კარინისა“, გადმოტანილია შეცდომით: „მინდორსა მას გარნისასა“, ასეთივე შეუსაბამობა გვხვდება შემდეგ ადგილას:

⁹ სტეფანოს ორბელიანი, ცხოვრება ორბელიანთა, გვ. 31.

«*ჩვენი, ვითარცა ჩვენი ყათხბ, ჩვენგან ჩ ვიყავით მხნამართი-
კა და ასე: და ჩამ ჩვენი
სამართალი, სხვა, ვინავე ვართ
და სხვა, და ჩვენგანგან
და ჩვენგანგან*»:

იხილეთ და ბრძოლა ჩვენი...
თარცა ლომი მრისხანე, და გამოი-
თხოვდა მათ მიერ მეომარს და
იტყობდა: „მე ვარ ლიპარიტ აფ-
ხაზთა, გამოვედით, ჰე მვენეთ
სპარსთანო და ქუთთთანო,
პირველ ვებრძოლნეთ ურთიერ-
თას¹⁰“.

აღნიშნულ ტექსტში «*სხვა*», ე. ი. „არიელთა“, შეცდომითაა
თარგმნილი „ქუთთა“-დ.

ხშირად ქართულ თარგმანში გვხვდება ისეთი უცნაური განმარ-
ტებები, როგორიცაა „*კაწან მეგნას*“:

А — 864

«*და ჩვენი ჩვენი ყათხ-
ბა და ჩვენი და ჩვენი
სამართალი და ჩვენი
და ჩვენი და ჩვენი*»:

ხოლო ლიპარიტ იყო *კაწან*
მეგნას, თუხუღითა ყოვლი-
თა მივიდა სახლსა თუსსა მსწრა-
ფლად და მადლობდა უფალსა¹¹.

«*და ჩვენი და ჩვენი ...* = „იბოვა რა ერთი ბილიკი, წავიდა“.
ქართულად მთარგმნელს, ეტყობა, ეს ფრაზა ვერ გაუგია. «*და ჩვენი*
და ჩვენი» გეოგრაფიულ სახელად მიუჩნევია და შეცდომით ასე
გაუმართავს წინადადება: „ხოლო ლიპარიტ იყო *კაწან მეგნას*“. სი-
ნამდვილეში კი *და ჩვენი* = ბილიკი, *და ჩვენი* = ერთი, *და ჩვენი* = წავიდა.

А — 864-ის ტექსტში ხშირია აგრეთვე გრამატიკული გვარის, პირისა
და რიცხვის ქართულად არასწორად თარგმნის შემთხვევები: «*და ჩვენი*
და ჩვენი» თარგმნილია როგორც „მათისა ნათესავისა“, სწორი კი იქ-
ნებოდა „ჩვენისა ნათესავისა“¹².

А — 864

«*და ჩვენი და ჩვენი და ჩვენი
და ჩვენი და ჩვენი და ჩვენი
და ჩვენი და ჩვენი და ჩვენი*».

ხოლო ქართლოს წარვიდა მთა-
სა არმაზ წოდებულსა და მუნ
აღიშენა სახლი და ციხე ერთი
აუღებელი მართებულსა ალაგსა
და ციხესა მას ეწოდა ორბე-
თი¹³.

¹⁰ სტეფანოს ორბელიანი.

¹¹ იქვე, გვ. 66.

¹² იქვე, გვ. 24.

¹³ იქვე, გვ. 25.

ცხოვრება ორბელიანო, გვ. 34.

მოტანილ ნაწყვეტში „ეწოდა“-ს ნაცვლად უნდა იყოს „უწო-
 და“, რაც სწორი შესატყვისია **კიჯილ** = წოდება, სახელდებ-
 ბა ზმნის ნამყო დროის მოქმედებითი გვარის მხოლოობითი რაობის
 გის მე-3 პირისათვის — **კიჯილყ**. ბიჭლიმთეჟა

А — 864

**«ქასან იროქ იღსნ აქერ კლიმ-
 ნსნითან შრასიქიინიქ ყიოიქ დ
 ქსიყრსნ ძჩარან იღსასანოქჩინ
 ქ ლიყე დ ქ ჲკრავ»:**

ამისთვის წარგზავნა კეი-
 სარმან კომნინოსი ტრაპიზონისა
 სამვედროთი და სთხოვა ერთბა-
 შად შემწეობა ქართველთა და
 სომეხთა...¹⁴.

«იჯილ» = წარგზავნა, მივლინება ზმნის — **«იჯილს»** ფორმას შეესაბამება
 ქართულად „წარგზავნეს“, „წარავლინეს“ და არა „წარგზავნა“.
 ხოლო რაც შეეხება „კეისარმან“, რომელიც ასე შე-
 საბამისად ჩანს **А — 864**-ის ტექსტში: „წარგზავნა კეისარ-
 მან“, მთარგმნელის მიერაა ქართულ ტექსტში დამატებული.

ასეთივე უზუსტობა აქვს დაშვებული მთარგმნელს იქვე, ზემოთ
 მოტანილი ტექსტის გაგრძელებისას:

А — 864

**«იერქ დ ნსიხალ ქანამ ძამა-
 მანასიქ ქ გინასიორ ქაყასიორ-
 ენს შარასიყ ჲკამქჩინ ჲმარ
 ენჲ კსნაყ ფიქსანასიქ»:**

ქართველნი მას ჟამსა შეწუ-
 ხებულ იყუნენ სპარსთა სა-
 მფლობელთაგან და ენე-
 ბათ სიცოცხლე სიკუდილად შე-
 ეცუალათ¹⁵.

მოცემული სომხური ტექსტის ფრაზა **«იერქ დ ნსიხალ ქანამ ძა-
 მანასიქ ქ გინასიორ ქაყასიორენს»** უნდა ითარგმნოს: „რომელნიც შე-
 ეწრობებულნი იყვნენ იმ დროს სპარსთა თვითმპყრობელი მეფისაგან“...

А — 864 ნუსხის ტექსტში ხშირად გვხვდება **«ჲ»** წინდებულ-
 დართული საკუთარი სახელების წინდებულისადაც თარგმნის შემთხ-
 ვეები:

- ღჩნაჟს** — „ზენონ“, ნაცვლად „ინა“, ანუ „ენო“-სი
- ღსროყ ქაქქანს** — „ზარუს ხათუნ“, ნაცვლად „არუზ ხათუნი“-სა.
- ღსიქქიამს** — „ზელიკუმ“, ნაცვლად „ელიკუმი“-სა.

¹⁴ სტეფანოს ორბელიანი. ცხოვრება ორბელიანთა, გვ. 31.

¹⁵ იქვე, გვ. 25. ქართული თარგმანების ყველა შეცდომა თუ უზუსტობა მთარგ-
 მნელს არ უნდა დავაბრალოთ: ზოგი რამ, ალბათ, გადამწერ-რედაქტორის მიზეზიც
 არის.

2. ე. ცაგარეშვილი

X 173. 824

- გმარბ** — „ზურწ“, ნაცვლად „ურწი“-სა.
- გმასან** — „ზასლან“, ნაცვლად „ასლანი“-სა.
- გმანჩ** — „ზანი“, ნაცვლად „ანი“-სა ან „ანი“.
- გმარყონ** — „ზარლუნ“, ნაცვლად „არლუნი“-სა და სხვ.

გარდა ზემოთ ჩამოთვლილი უზუსტობებისა, აღნიშნულ თარგმანს ახლავს აგრეთვე რამდენიმე თავისებურება; მასში ხშირად ზრულიად ზამოტოვებულია ცალკეული სიტყვა-გამოთქმა, წინადადება ან რამდენიმე წინადადება ერთად. მივეუთითებთ მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაზე:

1) *«ხე ანთანსეაო აჯარონ აცნ ჰ მონანაო მჩხე ჰ ბოქნ შაკრიო ქანონ ზორა ჴარქი»* „და ეწოდა ქვეყანასა მას ხუნანიტგან ვიდრე სპერისა ზღვადმდე სახელად ქართლი“¹⁶ (ქართული თარგმანი მოგვაქვს S — 3428 ხელნაწერად).

2) *«სქქ მათი ქინ ჰ ირყქა»* — „თუ ვინ იყვნენ ისინი და ვითარ“¹⁷.

3) *«ღნჯხეჩნ ვანთანა ზიგა ჰ აყათმოქსნტნ ჰ რესანე ჰ ქამხნაწნ ვრსაე ჰ ქსქესესაე»*... თარგმნილია მისი მხოლოდ I ნაწილი — „ახოცეს სახელნი მათნი მოთხრობათა თვსთავან“¹⁸. გამოტოვებულია *«ქამხნაწნ ვრსაე ჰ ქსქესესაე»*. — „ყოველთაგან წიგნთა და ეკლესიათაგან“.

4) *«მამხნაწნ აროქჩინ ჰ ვირბე ხრესქიქ ჰ თანწ ქრსაე აიყჩნ ორქქქანე»* — შესატყვის თარგმანად A — 864-ში ვკითხულობთ: „შკაცრებანი და მოქმედებანი ჩინებულნი ორბელიანთანი“¹⁹, გამოტოვებულია: „ქართლსა შინა ტომთა“... და სხვ.

არის ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც A — 864-ის ქართულ თარგმანში ჩართულია ისეთი სიტყვები და წინადადებები, რომლებიც სომხურ დედანში არ გვხვდება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ჩანართები ქართულ თარგმანში ხშირად კონტექსტისა თუ ცალკეული სიტყვის დასაზუსტებლად და მოშველიებული:

- ქ ჴარრანე** — „დარბანდსა, რომელი ენითა ჩვენითა ითქმის ალანელთა“.
- ხე აშარქი** — „დაადგინა ათაბაგად, ანუ კერძოთმპყრობელად და მბრძანებელად“.

16 ს ტ ე ფ ა ნ ო ს ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ცხოვრება ორბელიანთა, გვ. 25.
 17 იქვე, გვ. 24.
 18 იქვე, გვ. 30.
 19 იქვე.

- ქ სორაქანსა** — „ნორავანს, ესე იგი ახალსა მონასტერსა მას“.
- ღმრთაჲ** — „ბოლბაქი, სხუათაგან ეწოდების მონასტერსა ქი, კულად ეწოდების ამას ბევრისონ ანუ ილის ქალაქი“.
- კარ** — „კურ, რომელი არს მტკვარი“.
- ყანბასქ** — „განბაქი, რომელ არს განჯა“ და სხვა მრავალი.

ჩვენ მიერ ზემოთ ჩამოთვლილი და მსგავსი უზუსტობებისაგან, რაც ასე უხვად გვხვდება A—864-ის ტექსტში, უფრო დაზღვეულია S—3428 ნუსხაში დაცული ქართული თარგმანი. სავარაუდებელია, რომ იგი XVII საუკუნეში უნდა იყოს შესრულებული, რადგანაც ხელნაწერზე დართული ანდერძის თანახმად, S—3428 1682 წლის (ჩქვგ) ნუსხიდანაა გადმოწერილი XVIII საუკუნეში.

აღნიშნული ქართული თარგმანის სომხურ დედანთან შედარებამ ცხადყო, რომ იგი უფრო მეტი სიზუსტითა და სომხურ ტექსტთან სიახლოვითაა შესრულებული. ისიც აშკარაა, რომ S—3428 ხელნაწერში შემონახულ ქართულ თარგმანს ზოგიერთი უზუსტობა და შეიძლება ითქვას, ერთგვარი თავისებურება ახასიათებს. იშვიათად, მაგრამ მაინც არის შემთხვევები, როდესაც ქართული ტექსტის სიტყვა ვერ ფარავს დედნისეული სიტყვის მნიშვნელობას: მაგალითად, სომხურ ტექსტში გვაქვს *«ყაააა»*: *«ს ნათქრ ქ ყაააიჩნ ჰარანყაქ»*. ქართულ თარგმანში კი ვკითხულობთ „და მჯდომარე იყო სოფელსა ჰაბანდას“. „სოფელი“ უფრო კონკრეტული ცნებაა, „გაგარი“ საკმაოდ დიდი ადმინისტრაციული დანაყოფია, მასში შეიძლება შედიოდეს არა მარტო ერთი, არამედ რამდენიმე სოფელი, დაბები, ქალაქები, ასე რომ *«ყაააა»*-ის თარგმანს „სოფლად“ ერთგვარ უზუსტობას ქმნის. იგივე უნდა ითქვას *«ყაააა»*-ის „დაბა“-ს მნიშვნელობით თარგმანზეც. S—3428 ხელნაწერში შეიმჩნევა ქართულ თარგმანში ცალკეული სიტყვის ჩამატების შემთხვევები, რაც ისეთ სისტემატურ ხასიათს არ ატარებს, როგორც ეს A—864 ნუსხაში გვხვდება. მთარგმნელი მას მიმართავს უფრო მეტი სიზუსტისა და აზრის მნიშვნელობის გასაძლიერებლად.

აღნიშნულის ნათელსაყოფად მხოლოდ რამდენიმე მაგალითით დავეკმაყოფილებით:

«*ს ანუ ჯინსაყ ხერ თონ ზ
ამრიგ მხ ანათიქ ხ ყათაუ-
დასარ თხეღიღ*».

«*ს ლიხსაყ ვერერენ ორეტქ*»

«*ს სენ ნარაყსათოქსინენ ჴარ-
ქლავ*»

«*ს სინერსენ მქარან იენსაკ-
ნოქსინ ხ ჴაიიყ ხ ხ Ⴖრავყ*».

«*ს მქაყტო ცაჲ ზ ცაჲ მთა-
სანს თონს, ასაკან ვნათარასენ
სიგა თოქსინ ხ ირქენ ხერსანყ
ხ აყათსეჲს ვაჯესარსა ხ ვანს
ქათოქსინენ ჴანსაკყ*».

S — 3428 ხელნაწერში შემონახულ ქართულ თარგმანში საკმაო რაოდენობით დასტურდება სომხურის კალკები:

თავი ძლიერთა (*ვირაციოი*) — მხედართმთავარი, მთავარ-სარდალი.

«*ხარყხეჲს ვნითა აყარაყსო
ხ ვირაციოი ამსნაჲს თონს
Ⴖრავყ*».

„და აიშენა მუნ სამრქინქმქმ
და აღიქმნა სხეგნიქმქმქმ
განუტეხელი ადგილსა შესატყვის-
სა“²⁰.

„და უწოდა ციხესა მას ორბე-
თი, რომელსა აწ სამ-
შეილდედ უწოდენ“²¹.

„მოვიდა და მოწვენულ
იქმნა პირველმთავრობა ქართ-
ლისა“²².

„და ითხოვეს ერთობა და შე-
წვენა და ძლიერება სომეხ-
თა და ქართველთაგან“²³.

„ხოლო უკეთუმცა სხვასა და
სხვასა რიცხვსა აღებულ იქმნა
იგი, გარნა სრულიად ამათ დაი-
პურეს და ქვეყანა იგი სომხი-
თისა და ძენი მათნი თავისუ-
ფალ ყვნეს მწარისა მისგან მონა-
გებისა თურქთასა“²⁴.

S — 3428

„განაწესნეს იგინი სპარაპე-
ტად და თავად ძლიერთა
ყოველსავე სახლსა ზედა ქართ-
ლისათა“²⁵.

²⁰ ს ტ ვ ა ნ ო ს ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ცხოვრება ორბელიანთა, გვ. 25.

²¹ იქვე.

²² იქვე.

²³ იქვე, გვ. 31.

²⁴ იქვე, გვ. 55.

²⁵ იქვე, გვ. 29.

შვენიერებისა შესატყვისი (ყათჯანაყი) საბო
სახილველი, ლამაზი, მშვენიერი.

S — 3428 ეროვნული
გინგლიმთხვა

«*ქუ აკო კაფიასი კ ყათჯანაყი*» „იყო კაცი განმარჯვებული და
შვენიერებისა შესატყვისი“²⁶.

საშინლად მფოფინარე (ანაყანიანი) — აბობოქრებუ-
ლი, გაცოფებული.

S — 3428

«*ქსრსი ღარათსი ფსრბანქი
კანამ ანდინაყოთიო კ ანაფ-
ნიანი ფარსიქსანი*» „ნუშუჟე შემძლებელ იქმნენ გან-
რომად უფსკრულთა ამის მოჭ-
ცევათა საშინელად მფო-
ფინარისა ამის რისხვისა“²⁷.

პირველ მთავრობა (ნახარაროქსი) — მთავრობა, ბა-
ტრონობა, უფროსობა, ნახარარობა.

S — 3428

«*ქანსი მსბქი ნახარაროქსანი
ორქსანი*» „დილისა მისთვის პირველ
მთავრობასა ორბელიანთა-
სა“²⁸.

ნათესავთ მთავრობა (ეხყაყითი) — მამამთავრო-
ბა, გვარის ფუძემდებლობა.

S — 3428

«*ქ ეხყაყითიანი მხრიქნი
სხიქი ნახინიქნი ქორქიმაქი*» „ნათესავთ მთავრობასა
ჩვენისა ამის ტომისასა პირველ
თარგამოსისასა“²⁹ და სხვ.

S — 3428 ხელნაწერში შემონახული ქართული თარგმანის ერთ-
ერთი ნაკლი, რომელიც განსაკუთრებით მოჭარბებულად შეინიშნება
A — 864 ნუსხაში, არის საკუთარი სახელების, უმთავრესად კი გეოგ-
რაფიულის, ფონეტიკური სახეცვლილებით წარმოდგენა:

ქგალოს	— ქეჭოს
ქგილანი	— ავლანთა
ქკანი	— ხარანელთა
ქსარყათიანი	— დარაბადაგანელთა

²⁶ სტეფანოს ორბელიანი, ცხოვრება ორბელიანთა, გვ. 27.

²⁷ იქვე, გვ. 32.

²⁸ იქვე, გვ. 24.

²⁹ იქვე.

სტეფანოს სიგნიელის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული ქართული თარგმანების გარდა, არსებობს კიდევ მის საფუძველზე აგებული ორბელიანთა კომპილაციური ისტორია, რომლის ავტორია ასლან ათაბეგოვი. მისი ხელნაწერი ინახება აზიის ხალხთა ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების ქართულ ხელნაწერთა ფონდში. ნაშრომის სათაურია: „ისტორია ორბელიანთა შთამოსირებისა ჰოსიანთა მემკვიდრეთაგან მიერ ქმნილი, ზოლო შრომითა და თარგმანებითა ჰოსიანთა ენისაგან ქართულსა ზედა იქმნა ასლან არუთინას ძის ათაბეგოვის სიუხელისაგან მიერ სანკტპეტერბურლსა შინა წელსა 1826“. ამას მოსდევს მეორე სათაური სომხურ ენაზე, საიდანაც ირკვევა, რომ იგი ავტორს შეუქმნია იმერეთის დედოფლის ანას დაკვეთით³⁰.

ტექსტისათვის

S—3428 და A—864 ხელნაწერებში დაცული „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ძველი ქართული თარგმანები, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მხოლოდ თითო ნუსხითაა ჩვენამდე მოღწეული. S—3428 ხელნაწერის ტექსტი პირველად ქვეყნდება, A—864-ისა კი — ხელმეორედ, არა ლ. მელიქსეთ-ბეგისეული გამოცემიდან, არამედ უშუალოდ ხელნაწერიდან. წინამდებარე გამოცემაში, განსხვავებით 1952 წ. გამოცემისაგან, გასწორებული და დაზუსტებულია A—864-ის ტექსტის მთელი რიგი ადგილი.

წინამდებარე გამოცემაში შეძლებისდაგვარად გასწორდა ორივე ტექსტის ორთოგრაფია: დაზუსტდა მ, უ-სა და მ-ის ხმარება (მაგალითად, უმ შეიცვალა უე-თი; ქუმყანა — ქუმყანა. ჩუმნი — ჩუმნი და სხვ.), ასევე ძირითადად გასწორდა და დაზუსტდა შინაარსობრივი შეცდომები, ენის სინტაქსური ნორმების ზოგი დარღვევა, არმენიზმები და საკუთარ სახელთა დამახინჯებული ფორმები, ზოლო S—3428-ისა და A—864-ის ჩვენებები სქოლიოშია ჩატანილი.

ორივე ტექსტში გახსნილია ქარაგმები (ზოლო, სრულიად, შემდგომად, ვიდრე, რამეთუ, ჟამსა, რომელი, შინა, თანა, ღმერთმან, რათა, ფრიად, ვითარცა, პირველად, ზედა, კუალად, წინაშე, არამედ,

³⁰ იხ. ლ. მელიქსეთ-ბეგის, „ორბელთა ისტორიის“ ქართული ვერსია..., გვ. 50-52.

ქრისტეანეთა, გიორგი, ყოვლითავე, ვითარმე, მას, ყოვლად, ცურობე-
ულმან, ქრისტე, უკუნისამდე, წმიდისა, რომელმან, ყოვლისა, იერუ-
სალემი და სხვ.).

წინამდებარე გამოცემის A—864-ის ტექსტში, 1952 წლის გამო-
ცემის მსგავსად, ხაზგასმულია ქართულ თარგმანში ჩართული ის სი-
ტყეები და წინადადებები, რომლებიც სომხურ დედანში არ არის.

S—3428 ნუსხას აღვნიშნავთ A ლიტერით, ხოლო A—864-ს —
B-თი.

ტექსტი

A

ცხოვრება დიდისა მის-
თვის პირველმთავრო-
ბისა ორბელიანთასა, თუ
ვინა იყვნეს იგინი და
ვითარ, ანუ მოსლვისა-
თვის მათისა ქვეყანა-
სა ამას და მრავალთა
სიტყვათა და საქმეთა
და ფრიად მოთხრობა-
თა მათთვის

1. დასაწყისსა მას პირველმთავ-
რობისა ქვეყანისა სომხითისა და
ქართლისა და ნათესავთმთავრო-
ბასა ჩვენისა ამის ტომისასა პირ-
ველად თარგამოსისასა იყვნეს
მისსა ძენი რვანი, მსგზავსნი გმირ-
თანი, რომელთაგან იყო უხუცე-
სი ჰაოს, მეორე ქართლოს, მესამე
ბარდოს, მეოთხე მოვაკან, მეხუ-
თე ლეკოს, მეექვსე ჰეროს, მეშ-
ვიდე კავკას, მერვე ეგროს¹.

და განუყო თარგამოს სამკ-
ვიდრებელი თვისი ძეთა თვისთა
და მისცა ქვეყანა სომხითისა სა-
ზღვრით თვისით სრულიად ჰაო-

B

დიდისა პირველმთავ-
რობისა ორბელიანთ
ნათესავისა, მოსვლისა
მათისა ქუეყანასა ამას,
სიტყუათა და საქმეთა
მათათვის თქმობანი
მრავალნი

1. დასაწყისსა პირველმთავრო-
ბისასა ქუეყანისა ქართლისა და
სომხითისა და ეამსა დიდგვაროვ-
ნობისა მათისა ნათესავისასა პირ-
ველსა მას თარგამოსს ჰყუანდეს
ძენი რვანი:

პირველსა ეწოდებოდა ჰაოს,
მეორეს ქართლოს, მესამესა—
ბარდოს¹, მეოთხეს—მოვაკან,
მეხუთეს—ლიპარიტ, ანუ
ლეკოს, მეექვსეს—ჰეროს, მეშუ-
დეს—კავკასოს და მერვეს—
ეგროს.

ხოლო მაშინ განუყო თარ-
გამოს სამკვიდრებელი ძეთა თვის-

A: 1 ეგრუს.

B: 1 ბარდოს] არღონ.

A

სსა. ხოლო ჩრდილოთ კერძო მისცა ქართლოსსა და სხვათა ძმათა. და წარვიდა ქართლოს მთასა მას, რომელსა ეწოდების არაზი, და ააშენა მუნ სახლი თვისად და აღიქმნა სიმაგრე ერთი განუტეხელი ადგილსა შესატყვისსა და უწოდა ციხესა მას ორბეთი, რომელსა აწ სამშვილდედ უწოდენ, და ეწოდა ქვეყანასა მას ხუნანითგან ვიდრე სპერისა ზღვამდე სახელად ქართლი.

2. ხოლო შემდგომად მრავალთა ქამთა მონაცვალეობასა მამათა თვისთა ძეთაგან მოვიდა და მოწევნულ იქმნა პირველმთავრობა ქართლისა ვიდრე ჟამამდე მეფობასა სპარსთასა დიდისა ზოსროვისასა, რომელსა ეწოდა ქეაუს¹.

ხოლო იყო წესად ქართველთა წოდებად უფროსთა თვისთა მამასახლისად, რამეთუ ვინათგან არა აქენდათ მეფე და მჯდომარე იყო მამასახლისი იგი ქართლს, დიდსა მას ქალაქსა მცხეთას, რომელ აღეშენა მცხეთოსს, უხუცესსა ძესა ქართლოსისა, რამეთუ შეიწრებულ იყვნენ მას ჟამსა თვითმპყრობელისა მეფისა მისგან სპარსთასა და სწადოდათ სიკვდილი სიციცხლისა წილ. და

B

თა, მისცა სომხეთი ყოველი საზღურითა¹ თვისთა ჩრდილოეთის ქუეყანას ლოსს და მამათა მისთა, ხოლო ქართლოს წარვიდა მთასა არმაზ წოდებულსა და მუნ აღიშენა სახლი და ციხე ერთი აუღებელი მართებულსა ალაგსა და ციხესა მას ეწოდა ორბეთი, რომელსა აწ ეწოდების სამშვილდე.

2. შემდგომად მრავალთა ქამთა გარდაცვალებათა მამაძეთა მისთა მოვიდა პირველმთავრობა მათი ვიდრე ჟამსა კელმწიფობისა სპარსეთისა დიდისა ზოსროვისასა, რომელსა ქეიქაუს² ეწოდა. ხოლო სჯულ ედვათ ქართველთა, რათამცა მთავართა თვისთა სახელ-ედვათ მამასახლისი, ვინათგან არა ჰყუანდათ მეფე და იწვოფებოდა მამასახლისი ქართლისა დიდსა ქალაქსა ამას მცხეთასა, რომელ სახელი ესე ქართლოსისა უხუცესის ძის მცხეთოსისაგან ეწოდა.

ქართველნი მას ჟამსა შეწუხებულ იყუნენ სპარსთა საბელთებლოთაგან და ენებათ, სიციცხლე სიკუდილად შეეცუალოთ. ხოლო ამჟამად მთავრად ქარ-

A: ¹ ქეიქოს.

B: ¹ „საზღურითა“ ჩამატებულია კიდევ. 2. ქეიქოზ.

A

იყო აღდგომილ მას ჟამსა მთავარი ქვეყანასა ქართლისასა არდამოს¹ სპარსი ბრძანებითა აფრიღონისათა, რომელი უფლებდა სპარსთა, ქართველთა და ავღანთა ზედა. ესე იგი არდამოს არს, რომელმან განაახლა მცხეთა და მოზღუდა იგი ქვითა-კირითა და ყო ზღუდე იგი არმაზის მით ვიდრე მდინარედ მტკვრად. ხოლო შემდგომად აღსრულებისა მისისა კაცნი ბოროტნი მძლავრებდენ ქართველთა და შეძრწუნება და განრყვნა მრავალი უფლებდა მათ და იყო რომელი ესე ქეიქაუს ხოსროსა ზე. ხოლო იყო შემდგომად ქეიქაუს ხოსროვისა წყლულება და ჰირი დიდი და იყვნენ სასოწარკვეთილ ყოვლით კერძო.

3. და აჰა იყო მას ჟამსა შინა დაცემა ამბოხისა და შფოთისა დიდისა და შეძრწუნებისა შორის ქვეყანასა მას ჯენისტანისასა, რომელ არს აღმოსავალით კერძო, რომელ არს იმიერ ქვეყანისა ხალანდარეთსა, მემზღვრე ხაზართა და ჰონთა, რომელ წარზიდულ არს სიგრძით ვიდრე ემაონისა² მოად.

ხოლო სიკვდილსა მეფისა, ჯემაჯურ წოდებულისასა, ნათესავთა მეფისათა იწყეს ბრძოლად

B

თველთა დადგინებულნი არსენა¹ დამოს¹ სპარსი ბრძანებითა აფრიღონისათა², რომელი უფლებდა სპარსთა, ქართველთა და ავღანთა. ესე არდამოს იგი იყო, რომელმან კუალად აღაშენა მცხეთა და შეზღუდა ქუთაირითა არმაზის მთიდამ კურ წყლამდის, რომელი არის მტკვარ, ი. ოდეს მიიცულა ესე არდამოს, კაცნი ბოროტნი უფლებდენ და შფოთი და განჯრწინილებანი წარსტყუენვიდა ყოველთა. ესე ყოველი იყო რომელიმე ქეიქაუს ხოსროვისაგან და რომელიმე მეორისა ხოსროვისაგან და იყუნენ ესრეთ სასოწარკვეთილნი.

3. აჰა ამჟამად აღსდგა შფოთი აღრეულობისა დიდისა სამეფოსა შინა ჰინელთასა, რომელი არს აღმოსავლეთსა უშორეს ჯალანელთა და მესამზღვრენი ხაზართა და ჰუნთა, ესე იგი გუგართა, რომელი მიიწვევის სიგრძითა ვიდრე ემაონ მთისადმდე. რამეთუ ოდეს მიიცულა მეფე, ჯიმაჯურ წოდებულისა, მეფის ძეთ იწყეს ბრძოლა ურთიერთისად და განძლიერდა ერთი კერძო, ხოლო ლტოლვილ იქმნა მეორე,

A: 1 აღრამოს. 2 იემოვანისა.
B: 1 აღრამოს. 2 აბრიტონისათე.

A

ურთიერთობას, და განძლიერდა ერთი კერძო იგი და მეორე იქმნა მეორე კერძო იგი. რომელი იყო კაცი განმარჯვებული და შევნიერებისა შესატყვისი, ძლიერი გვამითა და ჭაბუკი ჰასაკითა, რომელი აღდგა სახლეულითურთ თვისით და გუნდითა სამეფოთა და საუნჯითა და ჰუნეთა ჰაერთა შინა მროკველთა და მახვილ მფრინვალეთათა. და წარმოვიღა მრავალსა ქვეყანასა ეგოდენითა საშინელითა სახითა, რომელ ვიდრე არა რომელი მკადრე იყო წინააღმდეგომად მათდა.

და განვლეს კარი დარიელისა თვალ-ახმით და მოვიდეს ქვეყანასა ქართლისასა, მამასახლისთა თანა მცხეთისათა. და იხილეს იგინი შეიწრებულად და დიდსა დაჰირვებულობასა შინა და დაღონებულობასა სპარსთაგან.

4. და იწყეს ზრახვად მაჰასახლისთა მათ თანა და უფროსთა კაცთა და ჰრქვეს: „ჩვენ ვართ ჯენელთა მეფეთაგანი, განყოფილნი მშათაგან ჩვენთა და მოწვეულულ აქა და სათნო გვიჩნს მაგარი ესე ქვეყანა და ქალაქი თქვენი და ღმერთნი თქვენნი, რამეთუ ჰირთა თქვენთათვის მოგვავლინა შემწედ თქვენდა. და აწ არს ნება ჩვენი, რათა ანუ დაცხრომილ ცყოთ მეფობა სპარსთა და ანუ წარვიდეთ თვითმპყრობელისა ბერძენთასა.

B

რომელი იყო კაცი მარჯვე, მარტებულის სახის მქონე, ძლიერი და ტანოვანი სიძულესა ჰასაკითა, რომელი სახლეულითა თუსითა და გუნდითა სამეფოთა და უნჯითა, ჰაერში მროკველითა ცხენითა მვენდ მფრინავმან გამოვლო მრავალსა ქუეყანასა ეგოდენითა უსაშინელესითა სახითა, ვიდრე არავის ძალედვა წინააღმდეგომად მისი, და გამოვლო დარიელა. თითქმის უზენთაეისისა განგებითა მოვიდნენ ქვეყანასა ქართლისასა მცხეთის მამასახლისთან და იხილნეს იგინი შეიწრებულნი და დიდსა ურვასა შინა მყოფნი და შეღონებულნი სპარსთაგან.

4. მაშინ გამოელაპარაკნენ მამასახლისს და უფროსთ კაცთა და ჰრქვეს: „ჩვენ ჰინელთ მეფისაგანი ვართ და მოვსხლთით ძმათა ჩუენთა, მოვედით აქა და მოვენდევით მაგარსა ქუეყანასა თქუენსა, ღმერთთა თქვენთა, ურვისა თქუენისათუს მოგვიყვანეს ჩუენ აქა შემწედ თქუენდა. აწ ნება ჩვენი ეს არის: ანუ დავდგეთ სამეფოსა შინა სპარსეთისასა, ანუ წარვიდეთ თვითმპყრობელთან საბერძენეთისადმი, გარნა უკეთუ ინებებთ, განვმზადდეთ

A

ხოლო უკეთუ სათნო გიჩნსთ, განგვიმზადეთ ადგილი განსასვენებელი, დაგვაპყვიდრეთ აქა, რაათა გივსნათ მაპირვებელთაგან თქვენთა, და უკეთუ არა, წარვალთ გზათა ჩვენთა, სადაცა ღმერთმან ჩვენმან განგვისვიცნოს“.

5. ხოლო ვითარცა იხილეს მამასახლისის-მთავართა სოფლისათა ესევეითარნი მხენი და აზოვანნი და ძლიერნი, ისმინეს სათნო საყოფელნი ესე სიტყვანი მათნი, დიდად მხიარულ იქმნეს მოსრულთა მათ ზედა და ქმნეს სიხარული დიდი და მალლითა დიდებითა და დიდითა პატივითა შეიწყნარეს იგინი და სიხარულითა მოხადეს ფრიალ-ფრიალ. და განუტეხელი იგი სიმაგრე ორბეთი, რომელი აღშენებულ იყო კელითა ქართლოაზისათა, მისცნეს მათ სახლად სამყოფად მათდა და ადგილად სიმაგრისად, და სხვანი მრავალნი სოფელნი და სოფელქალაქნი დიდ-დიდნი და ციხენი მისცნეს სამკვიდრებელად მათდა. ზოლო იგინი სარწმუნო იქმნენ ადგილისა მის და დაიმკვიდრეს ორბეთი და სახელისა მისგან ციხისა მისგან მრავლით უამითგან ეწოდნეს ორბელიანნი. ესე არიან ორბეთელნი, რამეთუ ჩვეულება არს ნათესავისა ამის სახელითა ადგილისათა სახელის-დებად მთავართა ვითარცა მთეულთა — მთე-

B

ალაგი განსვენებისა და დაგმობით აქა და გიხსნით თქვენს წუხებელთა თქვენთაგან, და წარვალთ გზასა ჩვენსა, სადაცა ღმერთი ინებებს“.

5. ხოლო რა იხილეს უხუცესთ-მამასახლისთა საქართველოსა შინა კაცი ესრეთნი მკნენი და ძლიერნი, და ესმათ სათნოებით სიტყუანი მათნი, დიდათ განიხარეს და ჰყვეს სერი დიდი და მალლითა დიდებითა და დიდობა პატივითა მიიღეს იგინი და ფრიალ-ფრიალ შეიყუარეს, ხოლო აულეზელი სიმაგრე ორბეთი, რომელი აღშენებინა ქართლოსს, მისცნეს სახლად სამკვიდრებელად სიმაგრისათვის, და მრავალნი სოფელნი და დაბანი დიდ-დიდნი და ციხენი მისცნეს სამკვიდრებელად მათდა. მაშინ ერწმუნნენ მას ალაგს და დაემკვიდრნენ ორბეთში და ციხის სახელის გამო შემდგომად ხანთა მრავალთა ორბელიანი ეწოდათ, ესე იგი ორბეთელნი. რამეთუ ჩვეულება არს, გუართა და გუარის მთავართა ადგილის სახელს უკმობენ, ვითარცა შთიულნი და ჰერეთის გამო ერისთავნი, ჯავახეთის გამო ჯავახნი, ანუ ჯავახიანნი, კახეთის გამო კახნი, გინა კახელნი და სხვანი მრავალნი ვიდრე დღევან-

A

ულნი და მრაველთა—მრაველნი და ჰერეთელთა—ჰეროსთონი დაჯავახთა—ჯავახნი და კახთა—კახნი და ლიხელთა—ლიხელნი და სხვანი მრავალნი, რომელნი არიან დღენდელად დღედმდე, რომლისა ამის მიზეზისათვის ეწოდნეს ორბელიანნი ნათესავსა ამას, რომელთა პირველად ჯენელად უწოდდნენ. ესე თვით ჯენელნი აწ ვიდრე აქამომდე ესრეთ იყვნენ და შემდგომად თავისათვისისად შემოიკრიბეს ყოველი სახლი ქართველთა, და შეკრიბეს სპანი და აღდგეს ყოველთა მაჭირვებელთა თვისთა ზედა და მოსწყვიდნეს და განსდევნეს და შემძლებელ იქმნეს წინააღმდგომად სპარსთა. და იყო მშვიდობა ქვეყანასა ამას და ამისთვისცა განაწესნეს იგინი სპასპეტად და თავად ძლიერთა ყოველთავე სახლთა ზედა ქართლისათა.

6. ხოლო მეფობასა ქართლისასა პირველად ფარნაოზ მეფისასა უმეტესად პატივცემულ იქმნენ ორბელიანნი მისგან და არავინ იყო მსგავს მათდა ქვეყანასა მას და არცა სწორ მათდა გარეშე მეფისა. და აჰა ესერა ვსცანთ მცირედ რამე ცხოვრებისაგან ქართველთასა. ხოლო გიორგი მეფემან შურითა აღმოხოცნა იგინი ნათესავითურთ ქვეყანისაგან ქართლისა, რამეთუ აღმოხოცნა

B

დღედმდე. ამ მიზეზით ვერა მას ორბელიანი ეწოდეს, რომლისა პირველ ქენიულნი ეწოდათ, ესე იგი ჰენელნი. ხოლო აწ ოდეს ესრეთ მოკდა, მაშინ შეკრიბენ ქართველნი და შეკრიბეს ჯარი და აღსდგნენ ყოველთა მაწუხებელთა თუსთა ზედა და მოსრნეს იგინი და განსდევნეს და წინა აღუდგებოდნენ სპარსთა. და ამით მოკდა მშვიდობა ქვეყანასა მას ქართლისასა, რომლისათვის განაწესეს იგინი სპასპეტად და ძალთმთავრად ყოველისა საქართულომასად.

6. ხოლო ოდეს გამეფდა ქართლში პირველი მეფე ფარნავაზ, აღმატებით პატივი მიიღეს მის მიერ ორბელიანთ და არავინ იყო მსგავსი მათი ქართლში თუნიერ მეფისა. ხოლო ესე ამბავი მცირედ ვსცანთ ქართველთ მოთხრობათაგან. გარნა შურითა გიორგი მეფისათა, რომელმან გუარით აღხოცა იგინი საქართულოდამ, ახოცეს სახელნი მათნი მოთხრობათა თუსთაგან, რომლი-

A

სახელნი მათნი ცხოვრებათაგან
თვისთა და ყოველთაგან წიგნთა
და ეკლესიათაგან, რომლისათვი-
სცა ჩვენ გამოვიკვლივეთ და ზედ-
მიწევნულობით ვსცანთ მცირე
მრავლისაგან მეცნიერთ კაცთა მი-
ერ, და გულისხმა-ვყავთ იედგარ-
თაგანცა ადგილ-ადგილ და შემდ-
გომად მერმე რომელი წინანდე-
ლთა მათთაგან მოთხრობილ იყო,
რომელი-იგი ამცნეს მამათა შვი-
ლთა ვიდრე ჩვენადმდე, ხოლო
უარეყოთ იედგარი პირველ წარ-
მოთხრობათა მათთა და ყოველი
საქმე და სიმხნე გამოჩინებული
ქართლსა შინა შორის ნათესავი-
სა ორბელიანთასა, ჟამისა მათისა
აღწერილი, რომელსა „ქართლის
ცხოვრებად“ უწოდენ. ამისთვის
ჩვენ არა უწყოდით ვითარებანი,
საქმენი და განწესებანი მათნი,
რამეთუ გზა გვეყო მატაინისა
მათისა. ხოლო რომელიცა-იგი
ვპოვეთ წიგნი ენისა სომხურისა,
დავდევით მოსახსენებელად მათ-
და და კუალადცა სრულიად და-
სასრულთა შვენიერისა ცხოვრე-
ბისა მათისა, რომელ-იგი გვამც-
ნო ჩვენ მხითარ ანელმან¹.

7. ხოლო აწ რიცხვსა სომხურ-
სა ოთხას ოთხმეოცდა ათვრამეტ-
სა², მეფობასა ქართლს დავითი-
სასა და სომეხთა ზედა გაგიკი-
სასა და შაჰშავანისასა, ხოლო
კეისარმპყრობელისა ბერძენთა
ზედა მონომახისასა³ იხილვნეს

B

სათეს ჩვენცა გამოძიებულნი
ზედ-მიწევნით ვსცანთ მცირე
დი მრავლისაგან მცოდინარეთა
კაცთაგან და დანშთომთა მოთხ-
რობათაგან, გინა უწყებთაგან
წინაპართა მათთა, რომელი აუწყ-
ყეს მამათა ძეთა თესთა ვიდრე
ჩვენადმდე, ხოლო ვინაფთგან
ახოცილ იყო სახსენებელი წინა-
პართა მათთა ჰამბავთანი, მკაც-
რებანი და მოქმედებანი ჩინე-
ბულნი ორბელიანთანი მათ ჟამ-
თა მწერალთაგან, რომელსა
„ქართლის ცხოვრებას“ უხმობენ,
ამისთვის ჩვენ ვერა ვსცანით ვითა-
რება და რიგი სიტყუსა, რათამცა
რიგისაებრ დაგვეწერა წერილსა
ამას შინა. გარნა რააცა ვპოვეთ
სომხურსა წერილსა შინა, მცი-
რედ მოვიხსენეთ დაბოლოვებაც
დასასრულისა მათისა, რომელი
მტკიცედ გვაუწყა ჩვენ შვენიერ-
მან მოთხრობამან მხითარ ანელი-
სამან.

7. აწ მეფობისა ჟამსა ქართ-
ველთ დავითისასა და სომეხთა
გაგიკ შაჰშავანისასა და კეისრო-
ბასა ბერძენთა მონომახისასა იხი-
ლეს შეიწროებულნი გუარნი
ქრისტიანეთანი აგარისაგან შო-
ბილთ ისმეელთ. მაშინ აუწყეს.

A: ¹ მხითარ ანელმან. ² ე. ი. 1049 (498 + 551) წ. ³ მონომახინისასა.

დაკლებულად ნათესავნი ქრისტიანეთა ჰაგარიანთა და ისმაიტელთაგან, რამეთუ ხმა უყვეს ურთიერთარს ზვარასნელთა და ზვარაზმელთა, სპარსთა, ქირმანელთა, ბუხარელთა და მაზანდარანელთა, არაყელთა და ბაღდადელთა, ბასრელთა, არანელთა და ადარბადაგანელთა და შეკრბეს ურიცხვი სიმრავლე სპარსთა და ხაზართა, ხორაზმელთა და არაბიელთა და კულად სკვითთა და თურქისტანელთა და აღმოვიდეს და დაიბანაკეს ველსა კარნისისასა ურიცხვითა, უჰამრავითა ბანაკებითა და იზრახეს ზრახვა, რომელ-იგიცა ვერ დაამტკიცეს ესრეთ, რომელ იყვნენ ახშად¹ და ახოცად წესს და სახელსა ქრისტიანეთასა — სომეხთა, ქართველთა და ქვეყანისა ბერძენთასა.

ურთიერთას ხორასანსა, ხორაზმსა², სპარსეთს, ქირმანსა, ბუხარასა³, მაზანდარანსა, შეკრბეს⁴ ბაღდადსა, ერანსა და აღრიბეჯანსა და შეკრბენ ურიცხვნი სიმრავლენი სპარსთანი, ხაზართანი⁵, ხორაზმელნი⁶, სკვთელნი, თურქისტანელნი. ესე ყოველნი მოვიდნენ, დაებანაკენ მინდორსა მას კარნისასა⁷ ურიცხუსა და უთვალავისა ბანაკითა და განიზრახეს ზრახვანი, რომელი ვერა ძალიდვეს დამტკიცებათ, რამეთუ ენებთ აღება და ახოცა სჯულთა და სახელთა ქრისტიანეთა, ესე იგი ბერძენთა, სომეხთა და ქართველთა.

8. და აჰა ანბავი, მწარედ სასმენელი. და ხმა, წარსაწყმენდელი ქვეყანისა, მისრულ იყო პირველად კეისრისა ბერძენთასა და შეედვათ ძრწოლა შესაძრწუნებელი და შეიპყრნა თირკმელნი ყოველთა კაცთანი. ამისთვისცა წარავლინეს კომინოს ტრაპიზონელთა ძლიერთათა და ითხოვეს ერთობა და შეწვენა და ძლიერება სომეხთა და ქართველთაგან,

8. აჰა ანბავი, მწარედ სასმენელი და ქუეყანისა ამოვრებელი, განთქვა და მიაწია პირველ საბერძენეთისა კეისრისადმი და ძრწოლამან სათრთოლებელმან შეიპყრა თირკმელნი ყოველისა კაცისანი. ამისთვის წარგზავნა კეისარმან კომინოსი ტრაპიზონისა სამკედროთი და სთხოვა ერთბამად შემწეობა ქართველთა და სომეხთა განსაზრინებელად

A: 1 ახშად.

B: 1 ხორასმანსა. 2 ბულარსა, 3 „ხაზართანი“ კიდევუა ჩამატებული. 4 ხორამაზელთანი. 5 გარნისასა.

A

ნუუკუე¹ შემძლებელ იქმნენ განრომად უფსკრულთა ამის მოქცევათა საშინელად მფოფინარისა ამის რისხვისა ბღვართ კერძოსათა. ხოლო ვითარცა ისმინეს ესე მეფეთაგან გაგიკ და დავით, არა იკადრეს წინააღმდეგომად ისმაიტელთა გუნდისა.

9. ხოლო დიდითა ვედრებითა შეაპირებდეს მხნესა და მიუდრეკელსა ლიპარიტ ორბელიანსა წარსლვად და შერთვად ბერძენთა, ნუუკუე შეუძლონ ბრძოლად მოსრულთა მათ. ხოლო იგი დავედრებულ ყვეს და თვით იგინი მიეფარნენ და შეივლტოდენ მაგართა ადგილთა. და თავს-იღვა ლიპარიტ უშიშისა გულითა და თქვა: „წარვალ მე წინაშე უცხო თესლთასა და დავსდებ სულსა ჩემსა ქრისტიანობისა სჯულთათვის, და ძლიერებითა ღვთისათა, ანუ წარვაქციო მუნით იგინი, ანუ მოვკედე ქრისტესთვის, არამედ, ჰოი მეფეო, უკანა დაშთომილთა ჩემთა შენ შეგვედრებ, რადთა არა მზაკვარ იქმნე მათ ზედა მოშურნეთა და ბოროტთა ქართველთა აზნაურთაგან და არაკვებულ ყო პატივისა და მამულისაგან ჩვენისა“. ესე თქვა თვით მან ლიპარიტ და აღრიცხა აზნაურნი და მონანი თვისნი და ახოვანნი. რამეთუ აქვნდა ნახევარი მეფობისა და განვლეს აღრიცხ-

B

თვსად ჯურღმულსა შინა შთათქმელისა და საშინელად მხნეობისა მრისხანებისა მსმენელმან ამისმან მეფემან დავით და გაგიკ ვერა იკადნიერეს წინააღმდეგომა ძალთა ისმაილიანთა.

9. მაშინ დიდათ ევედრნენ მვნესა მას უძლეველსა ლიპარიტ ორბელიანსა და ჰრქვეს: „წარვედ შენ და შევედ სამეფროსა საბერძენეთისასა და წინააღმდეგ მომდეგარსა მტერსა“. ხოლო თავადთა სწადდათ შესულა ქუაბთა, კლდეთა და სიმაგრეთა შინა. მას ეამსა შინა თავს-იღვა ლიპარიტ უშიშარისა გულით და ჰრქვა: „წარვალ მე და აღუდგები წინაშე უცხოთა ნათესავთა და სულსა ჩემსა დავსდებ სარწმუნოებისა ქრისტესთვის, და ძალითა ღმრთისათა ანუ უკუნ-ვაქცევ მუნვე და ანუ მოვკუდები სახელისა ქრისტესთვის, გარნა, ჰოი მეფეო, შეგვედრებ შენ შემდგომთა ჩემთა, რათამცა შურის მეძიებელთა და ბოროტმოქმედთა ჩინებულთა ქართველთ ბირებითა არა უმზაკვრო, არა დასცე პატივისაგან და არა მიიმძლავრო მამული მათი“. ხოლო ოდეს ესე ჰრქვა ლიპარიტ, განცხადება ჰყო ჩინებულთა და ძალთა თვსთა, რამეთუ აქუნდა ძალი მეფობისა ნახევარ და ამას

A: 1 ნუუკუე.

A

ვთა შორის შეიდასთა დიდ-დიდ-
თა აზნაურთა, რომელნი იყვნეს
მკვიდრნი მისნი და ათექვსმეტ
ათასი კაცი მეგრძოლი, ხოლო
სპანი მეფისანი კაცნი ათი ათას-
ნი აღილო და წარვიდა ვანანდს,
ველსა კარნისასა. და შემოერთნეს
სპანი ბერძენთანი კაცნი ათხუთ-
მეტი ათასნი და იქმნეს ერთობით
ორმოცდა ერთი ათასი ამხედ-
რებული. ხოლო უცხო თესლთა
მათ მოესპოთ სოფელი ვორდრუ
პირველად...¹

B

განცხადებაში განვლეს აზნაურ-
თა და დიდებულთა შუდასთა, რომელნი
მელნი იყუნეს სამარადესსა მათსა
ნანი მისნი და ათექვსმეტ ათას-
სმან კაცმან მეომარმან, ხოლო
სამეფოსა ძალთაგან ათმა ათას-
მან და წარვიდა ვანანდსა, მინ-
დორსა მას კარნისასა. აღერივ-
ნესცა მათ შორის ძალნიცა ჰო-
რომთანი, კაცნი თუთხმეტი ათას-
ნი, რომელნი ერთბაშად შეიქ-
ნენ ორმოცდაერთი ათასნი. მა-
შინ დაუპირდაპირდენ ურთიერ-
თას, უამსა ამას განთიადისასა და
განაწყვეს სამ გუნდათ: წინად,
უკან და საშუალ. სიმრავლისა
გამო ძალთა ისმაელიანთა ძალ-
ნი ლიბარტისანი არარად
სჩნდენ, არამედ ვითარცა მეწყ-
ლენი, მათ თანა ეგრეთ აღირა-
ცხებოდენ. ოდეს ჩხილა იგი მკნე-
მან და უძლეველმან ლიბარტი,
განაძლიერა გუნდი თუსი და ეტ-
ყოდა: „ნუ გეშინისთ, არამედ გა-
ნძლიერდით სახელითა ქრისტე-
სითა და აღიბეჭდენით ნიშითა
წმიდისა ჯვარისათა, რომელ ჩვე-
ნი არს მძლეველობა“, ხოლო თა-
ვადი გარდაჯდა ცხენისაგან და
იდრიკნა მუკლნი და აღბეჭდევდა
თავსა თუსსა ნიშითა წმიდისა ჯვა-
რისათა და მიენდობოდა ქრის-
ტეს და შეიბა ყელსა თუსსა ნაწი-
ლი მაცხოვრისა ძელისა და ეგ-
რეთ შეჭურვილი ამკედრდა ცხენ-

A: 1 ხელნაწერს აქ აკლია ერთი ფურცელი.

სა, და გარდაიდგო ქვეყნულნი
 კედელი ფარი ბეჭედი მარჯვენა
 პირი ბასრი კრმალი მარჯვენა
 კელსა იპურა და აქუნდა ნაჯახნი
 ამიერ და იმიერ და მას
 საზარელთა რაზმთა შორის გან-
 ვლიდა ამ კერძოთ და იმ კერძოთ.
 და ოქროთ მოქედელისა ფარისა
 მისგან და მუზარადისა მიერ სხი-
 ვნი სცვოდენ, ვითარცა მზისა მი-
 ერ, იზახდა და ბრდღვივიდა.
 ვითარცა ლომი მრისხანე და გა-
 მოითხოვდა მათ მიერ მეომარს
 და იტყოდა: „მე ვარ ლიპარიტ
 აფხაზთა. გამოვედი, ჰე, მცნენო
 სპარსთანო და ქურთთანო, პირ-
 ველ ვებრძოლნეთ ურთიერთას“.
 თუმცა მრავალგზის გამოითხოვ-
 და, გარნა ვერა რომელმან იკად-
 რა წინა აღდგომა მისი და რომე-
 ლსა ალაგსა გახლტებოდის, მცნე
 იგი ლიპარიტ ეჩვენებო-
 დის და დაეცემოდის მათ ზე-
 და, ვითარცა ორბი, ხოლო
 ივინი უკან იქცეოდინან ერთი მე-
 ორისა ფერკთავან დათრგუნვითა.
 მაშინ ივრძნო მცნემან ლიპარიტ,
 რამეთუ შეიმუხსრნენ გულნი მა-
 თნი და სუსტ იქმნა ძლიერება
 მათი. მოიქცა რაზმადვე თვსად.
 განამცნობდა ჯარსა თვსსა და აწ-
 ვევდდა ბრძოლად. ხოლო მაშინ
 იწყეს ზახილი საშინელისა და-
 ლადებითა და გაიშართა ბრძოლა
 უსაშინელესითა გრგვინვითა. ეს-
 რეთ აღირიცხებოდა, ვითა ქუ-

A

ხოლო მარჯვენით მისსა და მარცხენით დიოდა მდინარე სისხლისა და დააზინებდა მძორსა და მოსწყვეტდა გუნდ გუნდთა უცხო-თესლთასა, და ვითარცა-იგი არვესა ყურდგელთასა, ეგრეთ განაბნევდა ველთა.

10. და ესრეთ მოსწყვიდნა და სძლო ისმაიტელთა და მეოტ ყო მცირედ დაშთომილნი მხნემან ლიპარიტ ძლიერებითა იესო ქრისტეს ღმრთისა ჩვენისათა.

ხოლო შემდგომად შუადღისა მიიქცენ დიდად მაშვრალნი დიდისა მადლობითა და მრავლისა სიხარულითა.

ხოლო წყეულთა და მკვლელთა უფალთასა ქართველთა, შეშინებულთა საშინელისა ძლიერებისაგან მისისა, ზრახვა ყვეს დიდებულთა და მთავართა ლიპარიტისათვის, და უცნაურად მოკვეთნეს ძარღვნი ცხენისა მისისანი და დასცეს ქვეყანასა ზედა ესე ლიპარიტ და გარე-მოადგეს მრავალნი და მოკლეს იგი ადგი-

B: 1 მკვნემან.

B

ხილი მრავალთა ქართველნი ვითარცა ჭეჭანი ელვათა ლოთავადი ლიპარიტ, ვითარცა ღრუბელი ცეცხლმქონებელი, შევიდოდის და განვიდოდის და მეხით თრგუნვილს ჰყოფდა მრავალთა. და მსგავსად ცეცხლისად მოსწყუევდა მათ, ვითარცა ლერწამს, და განჰხეტქდა რაზმთა მათთა და განვლიდა მარჯენივ და მარცხნივ და აღენდა ღვარსა სისხლთასა და დააყენებდა ხორად მძოვრთა მკუდართასა, და ვითარცა არვესა ყურდგელთა, ეგრეთ განაბნევდა მინდორსა ზედა.

10. ეგრეთ მოსრნა და სძლივა ისმაილიანთა და მცირენი დანაშთომნი ლტოლვილ ჰყო ძალითა ქრისტეს ღმრთისა ჩუენისათა მკვნემან! ლიპარიტ და შემდგომად საშუალსა დღისასა უკუნ-იქცა დიდ-მოღვაწე შრომათაგან თვსთა დიდისა მადლობითა და მრავლის მხიარულებითა. ხოლო წყეულთა და მკულელთა უფლისა თვსთა ჩინებულთა ქართველთ, შეშინებულთ გასაოცებელისა ძლიერებისა მისგან ზრახვა ჰყვეს დიდებულთა და ძალთმთავართა თანა ლიპარიტისათა და უცებ შესჭრეს მოსართავი ცხენსა მისსა და გარდამოადგეს ცხე-

A

ლობნ, და მოაწივეს ბნელი და გლოვა ყოველთა ქვეყანათა ზედა.

და ესე რა ესმათ ისმაიტელთა, მოიქცენ დიდითა სიხარულითა მუნით და აღიღეს მათ ზედა მახვილი და მოსწყვიდნეს სპანი ქართველთანი, და რომელნიმე ივლტოდენ და განიბნივნენ ქვეყანად.

და ესე იყო სრულიად წარწყმენდა სომეხთა და ქართველთა ქვეყანისა. რამეთუ ეუფლნენ თურქნი ყოველსა სოფელსა და დაიპყრეს მცირედისა შემდგომად ანი რიცხესა ხუთასათამეტსა¹ აღფარსლან სულტანმან, და დაიპყრეს კუალად კარი და კუალად სოფელნი შირაკისანი² სრულიად და ვანანდი და არშარუნნი³ და არარატისანი და ქვეყანა სისაკისა და ბაღქი და ყოველი ქვეყანად ვიდრე ტფლისისა. ხოლო აწ ესე ვითარი კარი დიდისა წარწყმედისა და დამნობისა სრულიად ქვეყანისა ქრისტეანეთასა მას დღესა განახვნეს წყეულთა და მკვლელთა უფალთასა მთავართა მათ ქართველთა.

ხოლო არამედ მე არა შევრაცხ სიკვდილსა მას ლიპარიტისასა სიკვდილად, რამეთუ პოვა ცხოვრება დიდი და დადვა სული თვისი სამწყსოსათვის ქრისტესისა და დიდად რჩეულ იქმნა უბრალოდ

B

ნისა მისგან მკნე ეფრემენ⁴ პარიტ, შუა შეიპყრეს⁵ ლეს და მიაყენეს სიბნელე და გოდება ქრისტიანეთა.

ოდეს ესმათ ესე ისმაილიანთა, დიდისა სიხარულითა მოიქცენ და ვრძლითა მოსრნეს ძალნი ქართველთანი. და რომელნიმე ლტოლვილ იქმნენ და განიბნივნენ ქვეყანასა ზედა, ხოლო ესე იყო აღსასრული წარწყმედისა სასომხითოსა და საქართველომსა, რამეთუ იპყრა თათარმან ყოველნი სოფელნი და დაბანი. აღილო სულთან აღფარსლანმან¹ მცირეს ყამს უკან ანის ქალაქი, რიცხუსა ფიგ². აღიღეს ყარსიცა ყოვლისა სოფლებითა და დაბებითა შირაკისათა, ვანანდისათა, არშარუნისათა³, არარატისათა, სისიანთა და ყოველი ქუეყანა, ვიდრე კარადმდე ტფილისისათა. ხოლო აწ ესრეთი კარი წარწყმედისა დიდისა და ყოვლად შემმუსრველი ქრისტეანეთა მათ დღეთა შორის განუღეს წყეულთა და უფლის მკულელთ ძალთ.

გარნა მე მოკუდინებასა ლიპარიტისასა არა აღვრაცხავ წარწყმედად თუსად, არამედ მპოვინელად დიდისა ცხოვრებისა, რამეთუ დასდვა სული თვისი ცხოვართა ზედა ქრისტესთა, უდი-

A: 1 ე. ი. 1064 (551+513) წ. 2 შვირაკენისანი.
 B: 1 აღფინმან 2 ე. ი. 513, რაც = 1064 წ. 3 არშორონისათა.

A

სიკვდილისათვის თვისთაგან, მოწამებრისა სისხლითა გვირგვინოსან იქმნა და წარვიდა ყოველთა მეუფისა ქრისტესა და მოილო მისგან მადლი და ნიჭი დიდითა მით შრომითა და ღვაწლითა თვისითა.

ხოლო ერთგულთა თვისთა მონათა აღიღეს სიკაბუკისა იგი შეუნიერი გვაშიშისი, მიუღრეკელი და ახოვანი დიდითა გლოვითა და წარიღეს კარს და შეუშზადეს მას ცხედარი და შეამკვეს ოქროქსოვილითა სამოსლითა და სამეუფოთა სიმდიდრითა, აღიღეს და წარიღეს დიდსა მას და რჩეულსა მონასტერსა თვისსა ბეთანიას, რომელი აღეშენათ პირველთა მისთა საფლავად თვისად.

11. ხოლო მოვიდა მეფე დავით ყოვლით დიდებულთურთ თვისით და ყვეს ტყეზა¹ დიდი მას ზედა და დადვეს იგი საფლავსა მამისა თანა თვისისა.

ხოლო პატივი და დიდება ტომისა ორბელიანთასა სახლსა მეფისასა იყო ესე: რამეთუ იყვნოან სპასალარ ყოველთა ძლიერთა ზედა, მბრძანებელ ყოველსა ქვეყანასა ქართლისასა. და ყოველთა საქმეთა მპყრობელობანი სახლსა მეფისასა იყო კელთა მათთა, და აქუნდათ სამკვიდრო ათორ-

A: ¹ ტყეზა.

B

დესად განცხადდა და უთანადო მათ სიკუდილითა თვისითა ბულობითითა სისხლითა დაქორწინდა მეუფისა ქრისტეს მიმართ, რათამცა მის მიერ მიიღოს სასყიდელი და ნიჭი დიდ-მოღვაწეთა შრომათა თუსთა. ხოლო მამინ სარწმუნოთა მონათა მისთა აღიღეს ცხედარი შევნიერისა კაბუკისა მის და უძლეველისა მკნისა, დიდითა გოდებითა მიიტანეს ყარსს და მუნ შეუშზადეს საკაცე და შეამკვეს ოქრომკედლისა საცმელითა და სამეფოთა დიდებითა აღიღეს და წარიღეს დიდსა და ჩინებულსა მონასტერსა თუსსა ბეთანიას, რომელი აღეშენებინათ წინაპართა მისთა სასაფლავოდ თუსად.

11. ხოლო მოვიდა მეფე დავით ყოვლითა დიდებულეებითა და სამკვიდროთი და ჰყო გოდება დიდი მას ზედა და შთაასვენა საფლავსა მამა-პაპათა თუსთა თანა. ხოლო პატივი და მადალი ალაგი ორბელიანთ ნათესავისა სახლსა მეფისასა იყო ესე, რომელ იყუნეს სპასალარი ქართლისა და ყოველნი მოსაქმენი სამეფოსა სახლისანი იყუნეს კელთა ქუეშე მათთა. აქუნდათ სამარადისოთ, დროშა ათორმეტი და თუთოს დროშასთან ჰყუნდათ კაცი ათა-

A

შეტი დროშა და ყოველსავე დროშასა ზედა ათასი კაცი. რამეთუ განწესებულ იყო მეფისა ქონებად თეთრისა აღმისა და წითლისა ნიშნისა, და უბრძანეს მათ წითლისა აღმისა ქონებად, დროშისა და თეთრისა ნიშნისა მას ზედა და იქცეოდნენ წინაშე მეფისა. ხოლო დადგმასა აქენდათ კვერთხი ლომთაჲოვანი და ჟამსა ჰამისასა დაჯდომად მარტოდ მრავალთა ზემორ ვიდრე ყოველთა დიდებულთა და პირველთასა, და სჰამდენ პურთა ვეცხლისა ტაბლითა, და ესენი იყვნენ გვირგვინისა დამდგმელნი მეფისანი.

12. ხოლო შემდგომად მრავლისა ჟამისა მეფობასა დავით ძლიერისასა, ძისა გიორგისა, დიდი იგი სპასალარი ორბელიანი ძლიერად აღდგომილ იყო და განახვნა საზღვარნი ქართლისანი და ბრძოლა უყო თურქისტანსა და გამოუღო ტფილისი თურქთა და ტაუში, გაგი და სამეფო იგი ლორე და ანი რიცხვსა ხუთას სამეოცდა ათორმეტსა¹. და ამისთჳსცა უმეტესად შეუყვარდა იგი მე-

B

სნი. სჯულ-ედვით მეფეჲთაჲნი მცა შეემოსათ თეთრნი მცხქრნიცა მუნდირი და აქუნდათ ნიში წითელი, ხოლო უბრძანეს ამათ შემოსა სამოსლითა წითელითა და თეთრისა ნიშისა ქონება, რამეთუ არა იყო მსგავსი მათი საქართველოსა შინა ქრისტეს მოყუარულნი, მოწყალენი და ძლიერნი ბრძოლასა შინა. და აქუნდათ ბრძანება ლომისა თაოვანითა კვერთხითა დგომა კელმწიფისა წინაშე და ჟამსა სეფისასა ჯდომა საკუთრად მიყრდენითა დორსა ზედა, და ჰამა პურისა ვერცხლისა ჰურიითა, და ჰსჯდებოჯენ უზენაეს ყოველთა დიდებულთა და ესენი იყუნენ მეგურგვენნი მეფისანი.

12. ხოლო აწ შემდგომად ხანთა მრავალთა ჟამსა მეფობისა დავითისა, ძისა გიორგისასა, დიდმან სპასალარმან იოანე ორბელიანმან ფრიად განავრცელა სამზღვარი ქართლისა. ებრძოდა თურქთა და წაართვა ტფილისი, ლორე და ანი რიცხუსა ფო¹, რომლისათჳს დიდად პატივცემულ და შეყუარებულ იქმნა მეფისაგან და გარდა მამულისა

A: ¹ ე. ი. 1123 (572+551) წ.

B: ¹ ფო¹=572=1123 წ.

A

ფესა და პატივცემულ იქმნა უფროს მამათა თვისთავან. მიეცა მას მეფისაგან ლორე სოფლითა და ავარაკითა თვისითა და ადგილად დარბაზისა სამშვილდე, რომელ-იგი იყო მამათა მისთა, კუალადცა მიეცა სოფლით თვისითურთ დიდითა იედგარითა და სამეფოთა ბეჭდითა დაუმტკიცა მათ მამულად.

13. ზოლო შემდგომად სიკვდილისა დაეით ძლიერისასა მიიღო მეფობა ძემან მისმან მხნემან დიმიტრი. რომელი წარხდა სომხნითა პირველთა თვისთა, და მეფობდა იგი წელსა ოცდაათამეტსა.

ამან უმეტეს შეიყვარა და პატივცემულ ყო იოვანე და ძე მისა სუმბატ. დღეთა ამისთა დაიპყრეს იოვანე და სუმბატ ზუნანი, რომელი მრავლით წელთაგან აქვნდათ თურქთა. და კუალად დაუმკვიდრდათ მამულად მათა რიცხვსა ზუთას სამეოცდაათშვიდმეტსა¹.

14. ამისა შემდგომად მოკვდა იოვანე მოხუცებული დლითა და მიიღო უფლება მისი ძემან მისმან სუმბატ და ესეცა გულისხმა-ყავ. რომელ დაძახლებულ იყვნენ პართველთა მეფისა და სომეხთა-ცა მეფისა კვირიკესათა. რომელ-

B

თვისისა მიეცა მეფისა მიერ სახლე და გინა ^{პატივცემული} ტადი ^{ბეჭდით} ლორე გარემოთა ^{სამეფოთა} სამშულდე, რომელი იყო მამული მათი, კუალად მიეცა მათ დაბეზითურთ, და ესე დიდითა სიგლითა და სამეფოთა ბეჭდითა დაუმტკიცა მათ მამულად.

13. ზოლო ოდეს მოკუდა ძლიერი იგი დაეით, მიიღო მეფობა მისი ძემან მისმან მხნემან დიმიტრიმ, რომელმან, მკნე მან დიმიტრიმ, უმჯობესობით გარდამატა წინაპართა თვსთა, რომელმან იმეფა წელსა ოცდასამეტსა და მან უმეტესად შეიყვარა დიდითა პატივისცემითა იოანე ორბელიანი და ძე მისი სუმბატ. ესმსა ამისსა დაიპყრეს იოანემ და სუმბატმან ზუნანი², რომელი აღრით ჟამითგან ეპყრათ თათართა, ესეცა ამათ მიეცათ მტკიცე მამულად რიცხუსა ფოზ³.

14. ამისსა შემდგომად მიიცივლა იოანე ესმსა მოხუცებულობისასა და მიიღო სამფლობელო მისი ძემან მისმან სუმბატ, ზოლო ესე უწყოდეთ, რამეთუ ესენი მძახლობითა ეყვოდნეს სომეხთ მეფეს კვირიკიანთ, რომელნი

A: 1 ე. ი. 1128 (577+551) წ.

B: 1 პალად. 2 ხონანი. 3 ლ³. ფო³ = 577 = 1128 წ.

A

ნი იყვნენ ბაგრატიანნი, და ამის მიზეზისათვის მიიღეს მათგან სახელი ბაგრატიონობისა ამან სუმბატ და იოანე. ხოლო ლიპარიტობა და ელკუმობა და ბურთელობა აქვსთ ძველად პირველთაგან, რომელნი მოვიდნენ ჯენისტანით და სხვანი ესე სახელნი ეწოდნეს ქართველთაგან.

15. ხოლო კუალად დაიპყრა სხვაჲმან იოვანე, ძემან აბულეთისმან, დმანისი.

და შემდგომად მრავლისა განმარჯვებისა და დიდ-დიდისა სიმხნისა მოკვდა დიმიტრი მეფე რიცხვა ექვსასშვიდსა! და მიიღო მეფობა მისი დავით, მსგავსმან მამისამან, კაცმან ძლიერმან და ბრძენმან, და ცხოვრდა წელსა ორსა და მოკვდა. და ჟამსა აღსრულებისასა მოუწოდა კათოლიკოსსა და დიდ-დიდთა დიდებულთა და ძმასა თვისსა გიორგის და მცირესა ყრმასა თვისსა დიმიტრის და დაიდვა წინაშე თვისსა თავადი ხატი და განმაცხოველებელი ჟუარი და სახარება და თქვა:

„ჰოი დიდებულნი ქართველნი, თქვენ თვით კეთილად უწყით, თუ ვითარ იღვაწა მამამან ჩემმან თქვენთვის და კუალად განაახლა მეფობა ესე და ჟამსა სიკვდილისასა დიდ-დიდითა აღთქმითა და წიგნითა მომმადლა მე

B

არიან ბაგრატიანნი. ქართველნი ქართუელთასა. და მიიღეს მათგან სახელნი, ესე იგი სუმბატ და ივანე, რომელი არს იოანე, ხოლო ლიპარიტ, ელიკომი და ბირთუელ მიეღოთ წინაპართა თვისთაგან და სახელნი სხუანი ქართველთაგან მიიღეს.

15. შემდგომად აიღოცა მეორემან ივანემ, ძემან აბულეთისმან, დმანისი და შემდგომად მრავალთა გამარჯვებათა და დიდ-დიდთა მკნეობათა მოკუდა დიმიტრი და მიიღო მეფობა მისი ძემან მისმან დავით, მსგავსმან მამისა ძლიერისა და ბრძენისამან. იცოცხლა ამან წელსა ორსა და ესეცა მოკუდა. ხოლო ჟამსა აღსრულებისა მისისასა უკმო კათოლიკოსსა და დიდებულთა და ძმასა თვისსა გიორგის და მცირესა ყრმასა თვისსა დემნას, წარმოსდვა ხატი მაცხოვრისა, ეგრეთვე ჟუარი ცხოველმყოფელი და სახარება და თქვა: „ჰოი, დიდებულნი ქართლისანი, თქვენ თავადთ მკნეთ უწყით, უკეთუ ვითარ დამვრა მამა ჩემი თქვენ ზედა და კუალად განაახლა სამეფო ესე და ჟამსა სიკუდილისა თვისისასა დიდ-დიდითა აღთქმითა მიბოძა მე სამეფო ესე, ხოლო აწ ვეახლოე აღსასრულსა და ძმასა ამას ჩემსა

A

მეფობა და მეცა უამს ამას მი-
ვახლებულ ვარ აღსასრულსა და
შენ, ძმაო ჩემო გიორგი, არარა
გაქვს ნაწილი და რიცხვი საყ-
დარსა ამას, არამედ ვითარცა მა-
მამან ჩემმან მომადლა მე სამკ-
ვიდრო საყდარი ესე და სამეფო,
მსგზავსადვე მისსა მე ძისა ჩემისა
დიმიტრისსა მიმიცემიეს თქვენ
ყოველთავე მოწამეობითა. ხოლო
შენ, ძმაო ჩემო, გიორგი, და-
დეგ ადგილსა ჩემსა და ქმენ ძალ-
მთავრობა ქვეყანასა და იყოს
შენდა ნაწილი სამკვიდრებელისა,
რომელი იგი მამამან ჩემმან მოგცა
შენ, ვიდრე აღიზარდოს ყრმა ჩე-
მი“. და მოუწოდა წინაშე იოვანე
ორბელიანსა, ძესა სუმბატისასა,
და აფუცა ყრმისა მისთვის დამა-
რხვად აღთქმისა მის ანდერძისა,
და უპყრა ხელი ყრმასა და მისცა
ხელთა იოვანესთა და შევედრა
და ყოველნივე იგი დიდებულნი
აფუცა, რამეთუ არა ზაკვა ყონ
ყრმასა მას ზედა და ოდესცა ასა-
კეულ იქმნეს, სცხონ მას მეფობა,
ესე ყო და აღესრულა, და და-
იდვა გელათს მამათა თვისთა თა-
ნა.

და შემდგომად დღეთა მათ
წარჩინებულ იყო ყრმა იგი სახლ-
სა იოვანესსა და ისწავლიდა და
აღორძნდებოდა.

ხოლო თვით იგი გიორგი გარ-
დააქცევდა გულსა დიდ-დიდთა
მთავართა და კათალიკოზისასა
კუალად და ენება განმეფება და

B

გიორგის არარა სიტყუა და ც-
ლება აქუს ტახტისა ამისა, ვითარ-
ცა მამამან ჩემმან მე მი-
ბოძა სამკვიდრებელად ტახტი ესე
მეფობისა, ეგრეთვე უბოძებ მე-
ცა ძესა ჩემსა დემნას, და გიმოწ-
მებ თქვენ ყოველთა და შენ,
ძმაო ჩემო გიორგი, იყავ მოად-
გილედ ჩემდა და ჰყავ ძალთმთა-
ვრობა ქუეყანისა ამის და მიიღე
ნაწილი სამკვიდრებელისა შენისა,
რომელი მოგცა შენ მამამან ჩემ-
მან, ვიდრე აღიზარდოს ყრმა
ჩემი“. შემდგომად წინ წარმოა-
ყენა ივანე, ძე სუმბატ ორბელი-
ანისა, და შეაფიცა ყრმასა მას
ანდერძისა მისთვის, რათა დაეც-
ვა აღთქმა ანდერძისა. იპყრა
კელი ყრმისა და მისცა კელსა
ივანესსა და შთააბარა მას და
სხვათა დიდებულთა ყოველთა
აფიცა, რათა არა ეშააკურათ
ყრმისათვის, არამედ ოდეს მოწიფ-
ნულ იყო ჰასაკად, ეცხოთ იგი
მეფედ. ესე ჰრქუა და მიიციუა-
ლა და დაეფლა მამათა თანა თუ-
თა გელათსა.

ხოლო დღეთა მათ ამიერ სახლ-
სა შინა ივანესსა აღიზარდებოდა
ყრმა იგი. ამჟამად გიორგიმ
თუხდა მიიზიდა გულნი დიდებუ-
ლთა მთავართანი და კათოლიკო-
სისა და ჰნებევდა გამეფება და
ვერ გაებედა გამოცხადება განზ-
რახვისა თვისისა დიდისა სუმბატ

A

ვერ ხელეწიფებოდათ განზრახვისა
განცხადებად დიდისა სუმბატ
ორბელიანისა და ძეთა მისთა
— იოვანესა და ლიპარიტისა.

16. ხოლო შემდგომად თვისა
ერთისა შეკრბენ ყოველნი დიდე-
ბულნი და აზნაურნი გიორგისა.
და მივიდა მათ თანა იოვანეცა
თვისითურთ, და განუცხადა გან-
ზრახვა იგი გიორგი მრავლითა
ვედრებითა და დაჯერებულ ყო
სიტყვით: „უკეთუმცა ასაკეულ
იქმნეს ძმისწული ჩემი, არა დაკ-
ლებულ ვყო იგი, არამედ ანდერ-
ძისაებრ ძმისა ჩემისა დავსვა
საყდარსა მეფობისასა“. ამისთვის
სცხეს მას მეფედ. და იყო განმარ-
ჯებული ყოველსა ზედა სიმხნი-
სა საქმეთა და ფრიად ბრძენ. ხო-
ლო დღეთა მისთა იყო მრავალი
კანდიერება მეფობისა მათისა და
მრავალთა ბრძოლათა მძლე ექმ-
ნა თავით თვისით ხელითა მხნი-
სა და ახოვნისა სპასალარისა
იოვანესითა, რამეთუ შეაძრწუნა
ყოველი სახლი სპარსეთისა და
თურქთა. ხოლო ამან გიორგი და-
იპყრა ქალაქი ანი რიცხესა სომ-
ხურისა ექვსასათსა¹ და ყოვე-
ლი იგი სახლი შირვანისა მი-
მადლა იოვანეს, ამირსპასალარსა
ჭართველთასა, ძესა სუმბატ ორ-
ბელიანისასა, და დაუმკვიდრა მას
მამულად.

B

ორბელიანისა და ძეთა მისთა
ნესა და სუმბატისთა

16. ხოლო შემდგომად ერთისა
თვსა შეკრბენ ყოველნი დიდე-
ბულნი და მთავარნი გიორგის-
თან, სადაცა იმყოფებოდა იო-
ანეცა თვსეულითა, მაშინ განუ-
ცხადა გიორგიმ განზრახვა თვისი
და მრავლითა სიტკბოებითა არ-
წმუნებდა მათ და ეტყოდა, რა-
მეთუ: „ოდეს მოიპასაკების ძმის-
წული ჩემი, არა უფარ-ვყოფ ან-
დერძსა ძმისა ჩემისასა. არამედ
დავსვამ ტახტსა ზედა მეფობისა
ჩემისასა“. ამისთვის დაერთიტყ-
ვადენ და სცხეს იგი მეფედ, რო-
მელი იყო მარჯუე ყოველსა საქ-
მესა შინა სიმკაცრისასა და მე-
ტად გონიერი.

ხოლო ამისსა შემდგომად მიე-
ცა ფართოება სამეფოსა მისსა და
მრავალი ომი გარდაიხადა თავით
თვსით და შემწეობითა მკნი-
სა¹ სპასალარისა ივანესითა ყო-
ველი სპარსეთი და თურქისტანი
შეაძრწუნა. ამან გიორგიმან აი-
ლო ანის ქალაქი რიცხუსა ქ¹²
და ყოველი ქუეყანა შირაქისა და
უბობა ამირსპასალარსა ივანეს,
ძესა დიდისა სუმბატ ორბე-

A: 1 ე. ი. 1161 (610+551) წ.

B: 1 მკნისა. 2 ქ¹ ი=610=1161 (610+551) წ.

A

ამან იოვანე ერთგვის სძლო შაჰარმენს! კარსა ანისასა, რომელი მოსრულ იყო ორმოციისათასისა კაცითა ქალაქსა მას ზედა.

17. ხოლო დაღათუმცა მოსრულ იყო მეფე გიორგი, გარნა ესევე იყო მხოლო მძლეველ ბრძოლათა. კუალად ერთგვის მეოტყო დიდი ათაბაგი ელდკუზ ველსა გაგისასა, რომელი მოსრულ იყო ასი ათასითა კაცითა გიორგისა ზედა და ენება ყოვლითავე ღონითა და ახოვნითა სიმხნითა მოწყვედა ყოველთა ქართველთა და შეპყრობა მეფისა. ხოლო ეგოდენთა იწროებათა შთაგდებულყო იოვანემან, რომელ ღამე დაუტევეს კარაენი და საჭურველნი და ყოველნივე იგი სიმდიდრენი თვისნი და ტვირთმზიდაენი და ივლტოდენ მცირედ ძლით.

18. ხოლო იოვანე ამას ყოველსა იქმნოდა და მრავალსა კეთილის-ყოფასა და დიდთა საქმეთა აჩვენებდა მეფესა, და იგიცა ამის ლიქნითა აღამაღლებდა მას. ხოლო გულსა შინა მარადის ემინოდა მისგან ყრმისა მისთვის, რომელი შევედრებულ იყო მისდა და ეძიებდა ჟამსა მარჯვესა მზაკვარობით ფარულად წინააღმდეგომად ყოვლითა ღონითა და ვერა პოეებდა. ხოლო უწყოდა გუ-

A: I შაჰარმენს.

B

ლიანისასა და დაემკვდრა მათ მამულად. ივანემან ამან დააბრუნებდა ერთგვის შაჰარმენს, რომელი მოსულყო ორმოცი ათასის კაცით ანის ქალაქზედ.

17. თუმცა შეეწეოდა მას მეფე გიორგი, გარნა ესე იყო მებრძოლი. ერთგვის ლტოლვილყო დიდი ათაბაგი ელიტიკოზი მინდორსა გაგისასა, რომელი მოსულ იყო ასი ათასისა კაცითა გიორგისა ზედა და ენება ამოწყუტება ყოველთა ქართველთა და შეპყრობა მეფისა. რომელი დილითა მანქანებითა და სიმკაცრისა მკნეობითა ეგოდენ შეაწუხა ივანემან ვიდრე საშუალსა ღამისასა დაუტევენეს კარაენი, საჭურველნი და ურიცხვნი უნჯნი და თავადნი ლტოლვილ იქმნენ.

18. გარნა თუმცა ყოველსა ამას ჰყოფდა და სხუასაცა ამას ლუაწლსა ჰსდებდა და დიდ-დიდსა საქმესა მოქმედებდა სასარგებლოსა მეფისასა. ხოლო იგი თვალდებით უდიდესისა დიდებითა და პატივითა აღამაღლებდა მას, გარნა მოშიშობდა მარადის გულსა შინა ყრმისა მისთვის, რომელი მისდა იყო შევედრებულ და ეძიებდა ჟამსა მარჯუესა, რათა ევნო მისთვის ფარულითა მანქანებითა

A

ლსა თვისსა ესე იოვანე. და მა-
მა მისი სუმბატ მოხუცებული
დღითა მოკვდა და დადევს საფ-
ლავსა თვისსა. და დაიმკვიდრეს
მთავრობა იოვანე და ლიპარიტ,
რიცხვსა სომხურისა ექვსას ოც-
და ექვსსა! იქმნა აღმური და
შფოთი შორის მეფობისა ქართ-
ველთასა და ძირითურთ აღმოუზ-
ერეს და დასცეს სახლი ორბე-
ლიანთა მეფობასა გიორგისასა
გეოცდაერთსა წელსა.

19. ხოლო ასაკოვნობასა ჭა-
ბუკობისა დიმიტრისასა მჯდომარე
იყო იოვანე ძმითა და ძი-
თურთ თვისით აგარაკად, სახელ-
დებულსა მას დარბაზს, და მხიარულ
იყვნენ ერთობით. და მო-
ვიდნენ მისა დიდთა დიდებულ-
თაგანნი და მოვიდა დიმიტრიცა
და ეტყოდეს მას: „მოიხსენე,
იოვანე, აღთქმა შენი და ფიცი,
რომელ ეფუცე მეფესა დავითს
და ნუ თანა-წარხდები აღთქმასა,
რამეთუ აჰა მოწვევულ არს ყამი
მეფობად ყრმისა დიმიტრისა, და
გიორგი მჯდომარე არს მცხეთას
კაცთა მიერ მცირეთა და ჩვენ
ყოველნი მტკიცე ვართ ფიცსა
მას ზედა, რომელ ვეფუცეთ მა-
მასა ამისსა“. და რქვა იოვანე:
„ნუ იყოფინ ჩვენდა ეგე, რათა

B

და ვერ ჰპოვებდა. იცუქუნენ-
ივანემაცა. ხოლო მეფე მსიქი-
ტუცა და გარდაიცუალა ამიერ
სოფლით და დაეფლა მამათა
თუსთა თანა. და მიიღეს სამკვდ-
რებელი მისი ძეთა მისთა — ივანე-
მან და ლიპარიტ. ხოლო რი-
ცხუსა სომხურსა ქკვ! აღსდგა
შფოთი სამეფოსა შინა საქართუ-
ელომასასა და სრულიად აღიფხუ-
რა სახლი ორბელიანთა, რამეთუ
იშეფა გიორგი წელსა ოცდა ერთ-
სა.

19. და ოდეს მოიწია ჰასაკად
დემნა, ჯდა ივანე ძმათა და ძეთა
თუსთა თანა აგარაკსა მას, რო-
მელსა ეწოდებოდა დარბაზი და
იშვებდით. მოვიდნენ მასთან დემ-
ნა და დიდებულნი და ჰრქუეს მას:
„მოიხსენე, ივანე, აღთქმა შენი და
ფიცი, რომელი შეჰფიცე მეფესა
დავითს, და ნუ იქმნები გარდა-
მავალი აღთქმისა. აჰა მოწვენილ
არს ყამი მეფობისა ყრმისა ამის
დემნასი, და გიორგი ზის სახატე-
სა მას მცირედითა კაცითა და
ჩუენ მტკიცედ ვართ ფიცისა მა-
მისა ამის ზედა“. მაშინ ჰრქუა
ივანე: „ნუ იყოფინ ეგე ჩუენ-
და, რათამცა განვიზრახოთ სიკუ-
დილი ცხებულისა მეფისა, არა-
მედ ფიცისა და აღთქმისა ჩუენი-

A: 1 ე. ი. 1177 (626+551) წ.

B: 1 ქკვ=626=1177 წ.

A

ვზრახოთ მოკვლად ცხებულისა მის მეფისა, არამედ ფიცისათვის ჩვენისა და აღთქმისა შევიპყრათ გიორგი, ვიდრე მეფედ ვყოთ დიმიტრი და გამოვართვათ აღთქმა და ფიცი და ხელით-წერილი, რათა მორჩილ იქმნეს ძმისწულისა თვისისა. და შემდგომად განუტეოთ იგი, რამეთუ დაადგრეს და დაჯდეს ნაწილსა სამკვიდრებელისა თვისისა, რომელი-იგი მისცა მამამან მისმან¹.

და ვითარცა თქვა ესე, მოეწონეს ყოველთა და იწყეს შეკრებად სპათა მეყსეულად¹.

20. ხოლო ესმა განზრახვა ესე შეურაცხსა ერთსა, ესმა ყრმასა და წარვიდა ღამე და ამცნო მეფესა. ხოლო იგი ამხედრდა ცხენსა და ივლტოდა მყის, და შევიდა ტფილისს და მუნ მტკიცე იქმნა. და არა უწყოდა ესე იოვანე, არამედ შეკრებდა სპათა ძლიერთა და განამზადებდა. და იყენეს ერთობით ყოველნი თავადნი და აზნაურნი იოვანეს თანა, ყოველნივე იგი ერთ გუნდ მისრულ და მიწვეულ მისსა აგარაკსა დარბაზისასა: ქართლისა ერისთავნი ყორყორელნი, ჯავახნი, კახნი და შვილნი მათნი და კამარაგელი² დიდი და ჯაყელ მემნა³ და ტაშირელნი და კაანელი

B

სათეს შევიპყრათ გიორგი, ვიდრე გავამეფოთ დემნა, და ვითარცა მე ვსთხოოთ მას აღთქმისა და ველწერილი მორჩილებისა ძმისწულისა თვისისა და შემდგომად განდევნისა უფლებდეს სამკვიდრებელსა თვისსა¹, რომელ მისცა მას მამამან თვისმან¹. რა მათ ესე თქვეს, მოუწოდეს ყოველთა და შემოიყარეს ჯარი.

20. ხოლო ესმა განზრახვა ესე, შეურაცხსა ყრმასა ერთსა, წარვიდა ღამესა მას და აუწყა მეფესა. მაშინ ამჯედრდა იგი ცხენსა და მეყსეულად ლტოლვითა შევიდა ტფილისში და მუნ განმაგრდა. არა იცოდა ესე ივანემან, შეკრებდა სამკვიდროსა და განჰკარგევდა ჯარსა და იყუნენ თანაჲმანი ყოველნი დიდებულნი და ჩინებულნი ყოველნი ივანესნი. და ყოველნი თავიეთის² რაზმით მოვიდნენ აგარაკსა მას დარბაზ წოდებულსა, ქართლიდამ ერისთავნი და ჯავახურნი და კახეთიდამ ძენი მათნი — კამარაგელ და ჯაყელ მემნა³, ეგრეთვე

A: 1 მეყსეულად. 2 კამარაგელი. 3 ჯალელი ემნიან.

B: 1 „შემდგომად... თვისსა“ ჩამატებულია კიდევც. 2 თავეთის. 3 ზალელმნა.

A

პასანი¹ და ანელი გრიგოლ აპირატიანი², რომელთა სპანი იყვნეს რიცხვით უფროს ოცდაათი ათასისა.

21. ხოლო მეფე გიორგი მართოდ იყო ტფილისს თვინიერ სპათა და მოუწოდა თავისად ყოჩაყსა ერთსა, ყუბასარ სახელდებულსა³, და მოაბოვა კაცნი ვითარ ხუთას ოდენ და სხვა არაინ აქვნდა შემწე ვინმე.

და ვითარცა ესმათ შესლვა მეფისა ტფილისს და სიმაგრე მისი მუნ, არა წარვიდნენ მას ზედა, არამედ უმზირდეს გამოსლვასა მისსა მუნ.

ხოლო ვითარცა განუგრძელდათ საქმე, ვითარცა წესი არს კაცთა კეთილად დაუმტკიცებელთა, განვიდა ერთობისაგან მათისა დიდი იგი კამრაველი და ფარულად წარვიდა გიორგისა. და ესე ვითარცა იხილა გრიგოლი მაყისტროსიანმან⁴, იგიცა წარვიდა გიორგისა. და ესრეთ იწყეს სხვათაცა თვითოეულთა ფარულად და განპარვით წარსლვად მეფისა თანა.

22. და ამისა შემდგომად იწყო განძლიერება გიორგისა კეჩოქმან და მოკლებულ იქმნა კერძო დიმიტრისა. რამეთუ რომელნიცა მოვიდოდნენ გიორგისა, დიდითა პა-

B

ტაშირელნი, კიენელი პასანი და ანელი გრიგოლ და რომელთა ძალნი იყუნენ რიცხვითა ოცდაათი ათასი.

21. ხოლო მეფე გიორგი სჯდა ტფილისსა შინა თვნიერ ძალთა და უწოდა რომელსამე ყოჩაღს, რომელსა ეწოდა ყუბასარ, და პოვა ჯარი ვიდრე ხუთ ათასამდე და გარდა მისსა არაინ ჰყვა შემწედ. ოდეს ესმათ შესლვა მეფისა ტფილისში და მუნ გამაგრება, არლა მოვიდნენ მას ზედა, არამედ ელოდნენ გამოსულასა მისსა. ვინაითგან ესრეთ განგრძელდა საქმე, ვითარცა დაუმყარებელისა სახოვნებისა კაცთასა ჩვეულება არს, ეგრეთ გავიდა კამრაველ თანავმობისა მათისაგან და იდუმალ მივიდა გიორგისთან. ესე იხილა გრიგოლ აპირატიანი¹, ესე იგი მაყისტროსიანმან, ესეც მივიდა გიორგისთანა. ეგრეთვე სხუათა იწყეს თვითოეულად გაცლა და მივიდნენ გიორგისთან.

22. იწყო განძლიერება გიორგის მჯარემან და მოკლება მჯარემან დემნასმან, რამეთუ რომელნიცა მივიდოდნენ გიორგისთან¹, დიდითა პატივითა მიი-

A: 1 კიენელისან. 2 აპირატიანი. 3 სახელდიდებულსა. 4 მაყისტროელიანმან.
B: 1 „გიორგისთან“ ჩამატებულია კიდევ.

A

ტივთა შეიწყნარებდა და უზომო-
თა ნიჭითა მხიარულ ყოფდა და
ყოველთა სიმდიდრეთა და მამუ-
ლთა ორბელიანთასა აღუთქმიდა
მიცემად მათდა.

ხოლო მას ქაშისა ვითარცა გან-
ძლიერდა და მრავალიერ იქმნა!
გოორგი, იცოდა, რამეთუ მოკლე-
ბულ იყო კერძო ძმისწულისა
თვისისა და იოვანესი, წარვიდა
დიდითა მომზადებითა მათ ზედა.

და ესე ვითარცა ესმა იოვანეს,
შეკრიბა ყოველი მონაგები თვი-
სი ციხესა შინა სამშვილდისასა,
რომელი იყო სახლ საუნჯეთა მა-
თთა პირველ უძველესთა მათთა-
სა. სავსე ურიცხვითა საუნჯითა და
დაადგინა მუნ მცველად — ციხისა
თავნი კაცნი და თვით აღიღო სპა
თვისი და დიდნი მთავარნი, რო-
მელნიცა იყვნეს მის თანა და დი-
მეტრის თანა, და წარვიდა ლორეს
და განმაგრდა ფრიად.

ხოლო ძმა თვისი ლიპარიტ
ორთა მიერ ძითა მიავლინა ათა-
ბაგისა ელტკუსა თანა მოყვანე-
ბად სპისა შესაწევნელად მისგან.

23. ხოლო მეფე გიორგი მოვი-
და და ვერა პოვა იგი აგარაკსა
მას, და გარე-მოდგა ციხესა მას
ოცდა ხუთსა დღესა და გამოიღო
ციხე იგი დი აღიღო იავარი მრავ-

B

ლებდა, უზომოსა ნიჭითა განძ-
დიდრებდა მათ და ყოველსა
მამულსა ორბელიანთასა აღუთქ-
მიდა მიცემად მათდა. მას ქაშისა
შინა, ოდეს განძლიერდა გიორგი,
ესმა ულონობა ძმისწულისა
თვისისა და იოვანესი, დიდად მომ-
ზადებული წარვიდა მათ ზედა.
რომელიცა ესმა იოვანეს და თვისი
ყოველი ქონება შეიტანა ციხესა
მას სამშულდესა შინა, სადაცა
იყო საუნჯე წინაპართა მისთა, აღ-
სავსე ურიცხვითა უნჯითა. ხოლო
დაადგინა მუნ რამდენიმე თავნი
კაცნი მეციხოვნედ და თავადმან
ჯართა თვისითა წარიყუნაცა
დგმნა და წარვიდა ლორეს და გა-
ამაგრა იგი. ხოლო ლიპარიტ ძი-
თა ორითა წარგზავნა ელიტიკოზ¹
ათაბაგთან მოსაყუნად ჯარი-
სად შემწედ თვსად.

23. ხოლო მოვიდა გიორგი და
ვერა პპოვა ივინი აგარაკსა. მე-
რე შემოდგა ციხეს და იყო მო-
ასარა² დღესა კვ³ და აღიღო იგი.

A. 1 „მრავალიერ იქმნა“-ს შესატყვისად სომხურ ტექსტშია „რადიმანაჟი“,
რაც ნიშნავს „გამრავლებას, მატებას“.

B: 1 ელიტოზ. 2. „მოასარას“ შესატყვისად სომხურ ტექსტშია „სისარ (სი-
სარ)“, რაც ნიშნავს „ალყის შემორტყმას“. 3 ე. ი. 25.

A

ქართველთა დიდ-ძლიერისა მეფისა. მოიღე და შესწირე ძღვენი კეთილი — დიმიტრი, ყრმა ძე დავითისა, რომელ გექმნა შენ მიზეზ ბოროტ და მრავალთა ამა ქვეყანისათა“.

24. და ვითარცა იხალა წიგნი ესე იოვანე, მიუწერა თვით პასუხი და მოაბა ისარსა მას და ვასტყორცა გარე:

„ჰოი დიდებულნო, საყვარელნო ჩემნო, დიდნო და ძლიერნო მთავარნო კეთილნო, მე, იოვანე ორბელიანმან, აღმოვიკითხე წიგნი სწავლისა თქვენისა, გარნა არა ვარ თავს-მდებ მაგ ზრახვისა, რომელ გეწერათ ამა წიგნსა ზე. კაცი სიცოცხლისათვის მოცთუნდეს, დაუტეოს სარწმუნო უფალი, აღთქმისა გამტეხ თვით იქმნეს, მიიღოს ნაწილი უარისყოფელისა, წარუალისა გენიისა სატანჯველი და მოდასე იქმნეს ეშმაკთა. მე, წარმავალი კაცი, მოსიკვდიდი, ვერ ძალ-მიც დათრგუნვად აღთქმის დებისა დღისა ამისთვის ცხოვრებისა საპატიოსა, არა ვეცრუო ფიცსა მას საზარელსა. დაუტეო ცხოვრება დღეინდელი. წარვიდე უფლისა ჩემისა გულის სათქმელისა, მივიღო აღთქმული გამოუთქმელი, რომელი არავისგან მიიღებოდეს“.

ხოლო დაღათუმცა ენითა

B

მამული შენი, რომელი სჯობს ნახევარსა ქართლისასა, და მოართვი ყრმა ეგე ძე დავითისა, დემნა¹, რომელი იქმნა მიზეზი ბოროტისა შენისა და სხვათა მრავალთა“.

24. ოდეს აღმოვიკითხა წერილი ესე ივანემან, მისწერა მანცა პასუხი, შეაბა ისარსა და გარდაადგო, აიღეს და წართკითხეს, ხოლო ესე იყო მიწერილი დიდებულთა თანა.

ესეც ლექსად იყო და ამბად აღვსწერე:

„ჰოი დიდებულნო, საყუარელნო ჩემნო, დიდნო და ძლიერნო, მთავარნო კეთილნო. მე, ივანე ორბელიანმან, აღმოვიკითხე წერილი სწავებისა თქვენისა, გარნა მე არა მომწონს განზრახვა ესე თქუენი, რომელი მოგეწერათ ჩემდა. კაცი, რომელიცა იშვებს სოფელთა ამათ და დაუტეებს ბრძანებასა უფლისასა, გარდავალს აღთქმასა, იგი მიიღებს ნაწილსა უარისყოფელისა და უშრეტსა ცეცხლსა შინა დაიწვება და ეშმაკთა თანა დაედასების. მე კაცი ვარ წარმავალი, ორის დღის პატივისათეს მე ვერა გარდავალ მას, რომელიც აღმოთქუამს და ვერცა უარყოფ ფიცსა მას სა-

B: 1 „დემნა“ ჩამატებულია კიდევ.

A

ქართულითა აღწერეს ესე, ხოლო ჩვენ ენითა სომხურითა შევცვალეთ სიტყვა ესე და განვაწყვეით.

25. ხოლო ვითარ გულისხმავნეს მიუდრეკელი ნება მათი, სასტიკად ყვეს მათ ზედა ბრძოლა. და დიმიტრი იგი უგულისხმოდ შეშინებულ იქმნა, განვიდა ღამე და დამოეყიდა ზღუდესა მას, შთავიდა და წარვიდა მამისა ძმისა თვისისა და დავარდა ფერხთა მისთა თანა და ელოდა მიმადღებად მისგან მხოლოდ სიცოცხლისა. და ესე ვითარცა იხილა მეფემან, განიხარა დიდად და წარგზავნა მოციქული იოვანეს თანა და ეტყოდა: „რომლისათვისა ემბრძოდი მე და შურ-მაგებდ, აჰა ესერა მოსრულ არს ესე ჩემდა. და აწ შენ, რომლისათვისღა ვანდგომილ ხარ? მოვედ ჩემ თანა“.

ხოლო იოვანე რქვა მას: „სიტყვანი ეგე მისნი მართალ არს, რომელ უბრძანებდეს, არამედ მეფუცოს მე, რათა არაა მავნოს და არა მიიტაცოს მამული ჩემი და მოვიდე მე მისა“.

26. ხოლო ეფუცა გიორგი და აღთქმა ყო მის თანა დიდად ფრი-

B

შინელსა, არამედ მეფე იოვანეს ფიცისათვის ჩემისა ზღუდესა მისსა სუფეველსა უფლისა ჩემისა მიერ და მივიღებ ქონებასა გამოუთქმელსა უფლისა ჩემისა მიერ, რომელ ვერა რომლისაგანმე გაიცრეცებოდეს“. ხოლო თუმცა წერილი ესე ქართულად ეწერათ, გარნა ჩვენ სომხურად შევცვალეთ და ლექსად დავსწერეთ.

25. ოდეს ესმათ დაუდრეკელი ნება მისი, გააფიცხეს ომი. მაშინ დემნა უგუნურებითა თვისითა შეშინდა, გამოვიდა ღამე, ზღუდედ გარდმოეყიდა, მივიდა ბიძასა თვისსა თანა და ფერკ ქვეშ მოექნა და ევედრებოდა მხოლოდ სიცოცხლისათვის, რომლისა მხილველმან მეფემან ფრიად განიხარა და წარგზავნა დესპანი ივანესადმი და შეუთვალა ესრეთ: „რომლისათვისცა შენ ემბრძოდი, აჰა მოვიდა ჩემდა. აწ ვისთვისა ურჩობ? მოვედ ჩემდა“. მან უპასუხა დესპანსა: „ქვეშ მარტი არს, რასაც იტყვი, გარნა შემომფიცოს მე, რათა არაა მავნოს და მე მივალ მისდა“.

26. ხოლო მეფემან შეჰფიცა და შეიკრა მასთან აღთქმითა და

A

ად. ამისთვის კადნიერ იქმნა იოვანე და მივიდა მეფისა თანა. ხოლო მეფემან განიხარა! დიდად ფრიად და პირველისაებრ შეიწყნარა სიყვარულით და პატივ-სცა დიდითა პატივითა, ვიდრე ხელთ იგდო ყოველნი ძენი და ნათესავი ტომნი მისნი. ხოლო აწ მტყუარ ყო გიორგი აღთქმა თვისი და შესაძრწუნებელი ფიცი იგი და შეიპყრა იოვანე და აღმოხადნა თვალნი მისნი, ხოლო დიმიტრი, რომელი დასიძებულ იყო იოვანესა, შეიპყრა და აღმოხადნა თვალნიცა მისნი და მისცა იგი განრცხად ნეტარებისაგან და „ნუ იყოფინ, — თქვა, სამკვიდრებელი მისი“, ხოლო უმრწემესი ძმა იოვანესი ქავთარ და ძე მისი სუმბატ და ძმისწული მისი ინა? მისცა სიკვდილად.

ყოველი ტომ-ნათესავი მისი და ყოველივე ყრმა-წული და დედანი თანასწორად აღბოცნა და წარსწყმიდნა, რომელნიმე მოშთობით და რომელნიმე წყალთა შთაგდებით და რომელნიმე კლდეთა გარდატეგებით. და ამისთვის აღმოიღო სახლისაგან ქართლისა სახელნი მათნი და ბრძანა აღმოხოცად სახსენებელი ნათესავისა ორბელიანთასა ცხოვრებისაგან მათისა და ეკლესიათაგან დასცა აღწერად წიგნისა განდგომილებისა. არა, ვითარცა იყო, ეგ-

B

დიდისა პირობითა, რომლისაჲცა იკადნიერა ივანე მამამე მივიდა მეფესთან. ამჟამად დიდად განიხარა მეფემან და დიდისა სიყუარულითა და პატივით მიიღო იგი, ვიდრე კელთ იგდო ყოველი ძენი და გუარ-ნათესავი მისი. ამისა შემდგომად უმტყუნა აღთქმასა თუსსა გიორგიმ და დასთხარა თვალები ივანეს და დაასაჭურისა იგი, რათა არა ჰყოლოდა მემკვლრე. ხოლო უმრწემესი ძმა ივანესი ქავთარ, ძე მისი სუმბატ და ძმისწული მისი ინა? დახოცნა, ყოველნი მამა-ყრმანი, ყოველი ნათესავი და დედანიცა და მეუღლენიცა მისცა ასახოცად და ამოსაგდებად: რომელიმე დაარჩევს, რომელიმე წყალში მოაშთვეს, რომელიმე კლდებზე დაჩეხვს, და ესრეთ აღმოფხურა ქართლიდამ სახელი მათი. ეგრეთვე ბრძანა ახოცა სახსენებელისა ორბელიანთ გვარისა მოთხრობათა საქართუელოსთა. მერმე უბრძანა ეკლესიელთა აღწერა ჰამბისა ამის არათუ ნამდვლისა, არამედ სიციურუვისა და სხვა და სხვა მიზეზით ბრალდებისა, რაცა ბოროტ ქცევასა ამისსა ჰნებევდა. შემდგომად განაწესა შეჩვენებაცა, რათა არღა მოიხსენონ სახელნი

A: 1 განიზრახა. 2 ზინანი.
B: 1 ზენონ.

რე ქეშმარიტი მიზეზი, არამედ თვისისაებრ ნიშანისა დიდ-დიდ-თა ცილისწამებათა მათ ზედა და შეამზადნა, განაწესა შეჩვენება, რათა არა კულაღ მოხსენებულ ყონ სახელნი მათნი და არა დაუტეონ მათგან ვინმე ქვეყანასა ქართლისასა, და დადვა ანდერძი ბოროტი საუნჯეთა თვისთა.

ხოლო იყო ესე რიცხვსა ექვსას ოცდაექვსსა¹.

27. და ესრეთ იქმნა მტყუვარი განდგომილება და მოწყვეტა და განდევნა ნათესავისა ორბელიანთასა სამკვიდრებელთაგან თვისთა და მამულთაგან თვისთა, რამეთუ მოსლვისა მათისა ქვეყანით ჯენით ვიდრე მას ჟამდამდე შემოსლვასა რიცხვისასა ათასსა წელსა უმეტესსა. და ზოგნი ცილსა იტყოდენ მათთვის, ვითარმედ: განიზრახვიდენ თავით თვისით, ენებათ დიდება თავთა თვისთათვის და მოღებად მეფობისა. რომელ ყოველნივე მტახუვარ არიან, ვითარცა ძალნი მყეფარნი, არამედ ფიცისა მისთვის და აღთქმისა, რომელი იყო დავით მეფისა თანა ძისათვის მისისა, ცხოვრებანი თავისა თვისისანი სიკვდილად მისცნეს, ვითარცა ჯერ-არს კაცთა, აღთქმისა დამმარხველთა და მოყვარეთა უფალთასა, რომელთაცა-მათ, გან-

მათნი და არა დაუტეონ ქვეყნა საქართველოსა შინა¹ მტყუვარ ანდერძი იგი ბოროტისა საუნჯესა თუსსა. ხოლო იქმნა ესე წელსა უფლისასა ჩრ¹ოზ¹.

27. აჰა ესრეთ იქმნა აღსასრული, ამოხოცა და დევნულება სამკვიდრებელთა მამეულთა თუსთაგან, რომელთ მოსულა ორბელიანთი ამ ჟამამდე იყო, უმეტეს წელთა ათასთა. რომელიმე ჰბასრობენ მათ და იტყუან, უკეთუ: ზრახვა ჰყვეს და ენებათ მეფობისა თუსად მიმძღავრება. რომელი ყოვლითურთ სიცრუე არს და ამოად იტყუან, არამედ აღთქმისა და ფიცისათუს მეფისა მის დავითისა, რომელმან შეაფიცა ძესა თუსსა, სიცოცხლე თავეთი სიკვდილად შესცუალეს, ვითარცა სჯული არს აღთქმის დამმარხველთ და უფლის მოყუარულთ კაცთა, რომელთ დამჩაგრელთა და დაჩაგრულთა სამართალი ღმერთმან უწყოდეს თუსსა უთვალღებოსა სამართალსა შინა.

A: 1 ე. ი. 1177 (626+551) წ.

B: 1 ჩრ¹ოზ = 1177 წ.

წირულთა და გამწირავთა-სამართალი ღმერთმან უსაჯოს თვისითა თვალუხვავითა სასჯელითა.

28. ხოლო ლიპარიტ, ძმა ივანესი, რომელი წარსრულ იყო ათაბაგისა ელტკუზისა თანა ორითა ძითა, ელიკუმითა და ივანესითა, შეარყევდა სახლსა სპარსთასა და მრავლითა სპითა მოვიდოდა შეწვენად ძმისა თვისისა, ვითარ სამეოცითა კაციითა. ხოლო ჳმა რა მათ ესმა შემთხვეულისა მის ბოროტისა და თქვა: „უბრალოთა ქრისტიანეთა რა სცოდეს, რათა წარვიდე წარწყმენდად მათდა? სისხლისა იგი თანამდებნი სადღამე ვამოჩნდენ, რათა ხელთ ვიგდო იგინი“. მოიქცა მუნით და მოიწივა ელდკუზსა თანა. ხოლო მწარისა მწველობითა ძნად ბოროტისა გულითა მიერ მცირედთა დღეთა ცხონდა და მოკვდა უცხოთა ქვეყანასა. ხოლო ძე მისი ელიკუმ დაადგრა მუნ, და ძმა მისი წარვიდა ამირასა! თანა განძაკს და მუნ მრავალი დიდება და პატივი პოვა და დაადგრა მუნ.

ხოლო ამისა შემდგომად მრავლითა ვედრებითა და ფიცითა დღეთა თამარისათა მოაქცივეს მუნით და მისცეს მამული თვისი ორბეთი, ხოლო რომელთა შვეს ძენი, და იგინი არიან ორბელიანნი.

A: 1 ამირანისა.

28. ხოლო ლიპარიტ, ძმა ივანესი, რომელი წარსრულ იყო ელიტიკოზ ათაბაგთან ორითა ძითა თვისითა, ელიკუმით და ივანესით, განრიხდა და აღძრა სპარსეთი და სამოცის ათასის სამკედროთი მოვიდოდა შემწედ თავის ძმისად. მაშინ ესმა ჳმა ბოროტის შემთხვევისა მათისა და თქვა: „საწყალობელთ ქრისტიანეთ რასა შეუცოდავთ, რომ წარვიდე და წარვსწყმიდნე იგინი? მოსისხლენი ჩუენნი არსად სჩანან, რომელნი შევიპურა მე“. მიიქცა მუნვე და დადგა ელიტიკოზთან; და დიდისა მკმუნეარებისაგან და საზარელისა ტირილისაგან მცირეს ხანს იცოცხლა და მოკუდა უცხოთა ქუეყანაში. და ძე მისი ელიკუმ მუნვე დადგა და ძმა მისი ივანე წარვიდა ამირთან, ანუ მთავართან თავრიზისადმი და მუნ მიიღო დიდება და პატივი მრავალი. რომელი ხანთა მრავალთა ბირებითა და ფიცითა დიდითა ჟამსა მას თამარისასა მოიყუანეს და მისცეს მას მამულთაგან თვსთა მხოლოდ ორბეთი, რომელმან ჳმუნა ძენი, და აწ იგინი არიან ორბელიანნი.

A

29. ხოლო განდევნისა ორბელიანთასა განუყო მამული მათი მეფემან გიორგი რომელთამე მტერთა მათთა და შემასვენელთა და ზოგი მისცა ყივჩაყანსა, რომელსა ეწოდა ყუბასარ, რომელი ზემორ ვახსენეთ და მიანიჭა ადგილი მთავრობისა მათისა და დაადგინა სპასალრად ყოველსა ზედა ქართლსა.

ხოლო თვით მას გიორგის არ აქენდა სამკვიდრებელი მეფობისა თვისისა თვინიერ ასულისა ერთისა, თამარად სახელდებულისა, და აღესრულა რიცხვსა ექვსას ოცდა ათ სამეტსა¹, ხოლო მეფობდა წელსა ოცდარვასა.

ხოლო დაიპყრა მეფობა ასულმან მისმან, რომელსა მოგვარეს ქმრად ძე მეფისა ზაზართასა, რომელსა სახელი ეწოდა გიორგი, ამან დაიპყრა ქალაქი დვინისა და მცირედისა შემდგომად მოკვდა.

ხოლო შეირთო თამარ მეორე ქმარი, სოსლან სახელდებული, და მან შვა ძე მხოლო, ლაშა გიორგად წოდებული.

30. ხოლო შემდგომად აღსრულებისა გიორგი მეფისა მოხდა ძეთა სარგისისათა, ძისა ზაქარია მთავრისა, რომელი იყო ნათესავით სომეხი და წრფელი სარწმუნოებითა, ზაქარია და

B

29. ხოლო ოდეს ექვსეულნი გიორგიმან ორბელიანთასა განუყო მამული მათი სხუათა, რომელიმე მისცა მტერთა და მიმცემელთა მათთა და დანაშთომი მისცა ყივჩაყანსა მას ყუბასარს, რომელიცა ზემორე ვსტქვით, და მისცა მას ალაგი მთავრობისა მათისა და ამყოფა სპასალრად, გინა სპასპეტად ყოველისა საქართულომსა. ხოლო მეფესა გიორგის არა ჰყუანდა მემკვდრე მეფობისა თვისისა თვნიერ ასულისა ერთისა, რომელსა ეწოდებოდა თამარ. და მიიტყულა მეფე გიორგი წელსა მაცხოვრისასა ჩრ²პდ¹. ხოლო დაიპყრა სამეფო მისი თამარ და მიიღო ქმრად ძე რუსეთის კელმწიფისა, რომელსა ეწოდებოდა გიორგი. ამან მიიღო დვინი³ ქალაქი, დია მცირედი იცოცხლა და მოკუდა. კუალად შეირთო თამარ ქმარი მეორე, რომელსა ეწოდებოდა სოსლან³. რომელმან ჰშვა ძე ერთი, რომელსა უქმობდენ ლაშა გიორგის.

30. ხოლო შედგომად აღსრულებისა მეფისა გიორგისა თამარმან პატივი დიდი მიაპყრა სარგისს, ძესა ზაქარია მთავრისასა, რომელი იყო გუარად სომეხი და მქონე მართლმადიდებლობისა

A: 1 ე. ი. 1184 (633+551) წ.
B: 1 ჩრ²პდ=1184 წ. 2 დუნა. 3 სავასლან.

იოვანე, და აღამაღლნა იგინი დიდებითა და პატივითა და დაადგინა ზაქარია ადგილსა ზედა ორბელიანთასა ამირსპასალარად ქართველთა და მისცა მამული ორბელიანთა ლორე.

ხოლო ძმა მისი იოვანე დაადგინა ათაბაგად ქვეყანასა სომხეთისა და ქართლისასა, რომელთა დიდითა ღვაწლითა განარინეს სომხითი სპარსთაგან და გამოიღეს არანი, ვიდრე ქვემო ბასენადმდე და ბარკუშატამდე, ვიდრე მაენაეკრტად, დაიპყრეს კარი და ვლარშაეკრტი¹ და კალზევანი და წმინდა მარი და ანი² და უციხო³ იგი ბიჯნი⁴ და გარნი და დვინი დედაქალაქი, გარდმანი, განძაკი, ქალაქი ჩარეჟი⁵, შამქორი, შაქი, ბარდა, ჩარაბერდი. დაიპყრეს რიცხვსა ექვსას სამეოცსა⁶ სიუნისა ოროტნი⁷, ბოროლანი, ბლენი⁸ და ბარკუშატი.

ხოლო უკეთუძეცა სხვასა და სხვასა რიცხვსა აღებულ იქმნა იგი, გარნა სრულიად ამათ დაიპყრეს, და ქვეყანა იგი სომხეთისა და ძენი მათნი თავისუფალ ყვნეს მწარისა მისგან მონაგებისა თურქთასა.

31. ხოლო ელიკუმ, რომელი დაშთომილ იყო სახლსა ათაბა-

და დაადგინა ზაქარია ამირ სპასალარად, მოადგილედ ორბელიანთა, და მისცა მას სამეფო ქვეყანა ლი მათი ლორე, ხოლო ძმა მისი იოვანე დაადგინა ათაბაგად სსომხითოსა და საქართველოსა, რომელთაც მრაველითა ღვაწლითა თვისითა გამოიხსნეს ქვეყანა სპარსთაგან. აიღეს არანი¹ დამ, რომელი არს ქალაქი ერთი მცირისა სომხითისა, ვიდრე ქვემო ბასენამდის და ბარკუშატამდე², აიღეს ყარსი, ვლარშაეკრტი, რომელსა ეწოდებდა, აწცა ვალაშეკრტი³, კალზევანი, მარი, ანის ქალაქი, ანბერდი, ბიჯნი, გარნი, დვინი⁴, კალზევანი, ქალაქი, განძაკი, რომელი არს განჯა, პერი, შამქორი, შაქი, რომელი ზემორე ესთქვით, ბარდა და ჩარაბერდი⁵. ხოლო აიღეს წელსა უფლისასა 1211 სივნელთ ქვეყანა (ჩსია): ოროტნი, ბარდა, ბლენი⁶, ბარკუშატი⁷, თუმცა სხვასა და სხვას რიცხვში აიღეს, გარნა ერთობით ამათ განათავისუფლეს მწარისა მონობისაგან უსჯულოთასა,

31. ხოლო ელიკუმ, რომელი დაშთა სახლსა შინა ელიტი-

1 ა-1 ვლარშაეკრტი. 2 ზანი. 3 სომხურ ტექსტშია „ანქსი“, რაც=უციხო. 4 ლიბჯანი. 5 იერაქი. 6 შ. ი. 1211 (660+551) წ. 7 ზოვროტა. 8 ბლანი.

B: 1 მენეკირტამდის. 2 აღაშეკრტი. 3 დუნა. 4 ჩალაბირდი. 5 ბაზენი. 6 ბარკუშატი.

A

გისასა, პოვა მოწყალეა და სიყვარული მრავალი მისგან, რომელ შვილთა თვისთა ფალავანისა და ყიზილ ასლანისა პატივისა და დიდებასა მალალსა უმეტეს მიანიჭებდა ყოველთა დიდდითა მთავართა და მხნეთა ქვეყანისა სპარსეთისათა. და მისცა მას ათაბაგმან დიდი იგი ქალაქი ჰამიანი და უწოდა მან ძედ თვისად და დაუმტკიცა მას მამული წიგნითა კემარითითა და განცხადებულითა. და დაიდგინა მან ამირად და მთავრად დიდად ქალაქისა დედაქალაქსა სპარსთასა რეოს, ისპაჰანს, ყაზვინს წელსა ათორმეტსა. და შეაქირებდა მას სულტანი სიძეობად თვისად მიღებად დიდსა ნაწილსა ქვეყანისასა და დატევებად სჯულსა ქრისტესსა.

32. ხოლო ელიკუმ დაღაცათუ ყრმა იყო ჰასაკითა, გარნა სავსე იყო უზომოსა სიბრძნითა და არა გზა-სცემდა ადგილსა სიტყვათა მისთასა და არცა მოუძღურებოდა სარწმუნოებისაგან, ამისთვის შეაიწრებდენ მას სპარსნი, ხოლო მას შეეშინა სარწმუნოებისათვის, რაჟთა არა მძლე უყონ მას, ითხოვდა მიზეზით ადგილსა ნახჩევანისა სოფლისასა და იტყოდა: „ქვეყანა იგი მახლობელ არს ქართლისა და მუნით

B

კოზ ათაბაგისასა, მიიღო მან მის მიერ სიყუარული და მოწყალეობა შრავალი და ფრიად ესაყუარლებოდენ მას ძენი ელიტიკოზისნი ფალავან და ყიზილასლანს. შემდგომად მისცა მას ათაბაგმან დიდი ქალაქი იგი ჰამიანი და ძედ თვისად უტვობდა მას და დაუმტკიცა მას ქალაქი იგი სამკედროდ და მამეულად სიგლითა და დაადგინა იგი ამირად და ქალაქ-მთავრად დედაქალაქთა მათ სპარსეთისათა რეოსა, ისპაჰანისა და ყაზვინისა, წელსა ათორმეტსა. აწვევდა სულთანი, აწუხებდა და ეტყოდა: „შეიქმენ სიძე ჩემი და მოგცე შენ უდიდესი ნაწილი ქვეყანისა ჩემისა. ხოლო შენ დაუტევე სარწმუნოება ქრისტესი“.

32. ესე ელიკუმ თუმცა ყრმა იყო ჰასაკითა, არამედ აღსავსე იყო მეცნიერებითა და სიბრძნითა, არა ურწმუნებდა, არა მოაკლდებოდა სარწმუნოებისაგან. ამისათვის შეშინებულმან სპარსთაგან და შეწუხებულმან სარწმუნოებისათვის მიზეზითა რომლითამე გამოსთხოვა ალავი ნახჩევანსა შინა და ჰსთქვა: „ქვეყანა იგი ახლო არს საქართუელთოსად და უადვილეს არს მუნით მოკითხვა სისხლსა მამათა

A: 1 ამიანი.

B: 1 ყაზლასან.

A

ადვილ არს ჩემდა შური სისხლი-
სა მამათა ჩემთა და ძმათასა“.

ხოლო თანა-სათნო იყო ათაბა-
გი და მისცა მას ციხე ერნჯაჯი-
სა¹ და ჭაუკავანი და ქალასრაი,
ნახჩევანი და სხვა მრავალი გა-
საგებელი და დაადგინა საქმისა
მპყრობელად და თავად ძლიერ-
თა ამიერ კერძოთა.

33. ხოლო მან განუყო ქვეყანა
ორთა ძეთა თვისთა და მისცა ხო-
რასანი² და არაყი და ქვემო ნაწი-
ლი სპარსეთისა ყიზილ ასლანს,
რომელი ითარგმანების წითელი
ლომი. ხოლო ზემო კერძო სპარ-
სეთისა და აღარბადაგანი და არა-
ნი და ნახჩევანი მისცა ფალავან-
სა ამისთვის, რამეთუ კელთა მი-
სთა შთაუდვა კელი ელიკუმისი
და ვედრებდა რქმით, ვითარმედ:
„შენ იყავ მამა მაგისი და ეგე
იყოს ძედ შენდა“ და წარგზავნა
იგი მრავლითა სიმდიდრითა და
საჩინოთა დიდებითა ქალაქსა
ნახჩევანსა.

ხოლო მოვიდა ელიკუმ, დაე-
უფლა ქვეყანასა მას და მოუწო-
და წინაშე თვისსა ეპისკოპოსსა
სცინისასა მამა სტეფანეს, ძესა
მამა გრიგოლისასა, და დიდითა
სიხარულითა შეიწყნარა იგი და
დავარდა წინაშე მისსა და აღუ-
ვარებდა ზედა გარდახდომილთა
თვისთა დიდითა სინანულითა და

B

და ძმათა მისთასა“. ამისთვის
ინება ათაბაგმან და მისცა მას
ციხე ერნჯაჯისა, რაჟრომელსა
არს ალინჯა, ჭაუკი და ქარ-
ვასლა ნახჩევანისა და სხვა მრავ-
ალი საბოძვარი, და დაადგინა
იგი ძალთმთავრად მჯარესა მას.

33. რამეთუ გაეყო ქუეყანა
თუსი ძეთა თვსთათვს და მიეცა
ხორასანი, არაყი და ქუემოთი
კერძო სპარსეთისა ყიზილ ასლა-
ნისათვის, ხოლო ზემორე მჯარე
სპარსეთისა, აღარბადაგანი¹ ესე
იგი აღრიბეჟანი, ირან-
ნი, რომელი ზემორე
ვსთქვთ და ნახჩევანი მიეცა
ფალავანისთვის. ამისთვის იპყრა
კელი ამისი და მისცა კელსა ელი-
კუმს, შეუთვალა მას: „შენ ექ-
მენ მაგას მამად და ეგე იყოს
შვილი შენდა“ და წარგზავნა იგი
მრავლითა უნჯითა² და ჩინებუ-
ლითა დიდებითა ქალაქსა მას ნა-
ხჩევანს. მაშინ მოვიდა ელიკუმ
და დაიპყრა საზღუარი იგი, უკ-
მო ეპისკოპოსსა სივენელთასა,
უფალსა სტეფანეს, ძესა უფ-
ლისა გრიგოლისსა, დიდისა მზი-
არულებითა მიიღო იგი, დაეცა
წინაშე მისსა და აღიარნა შეცო-
დებანი თუსნი დიდითა შენანები-
თა და სთხოვდა მას სჯულსა და

A: 1 ეირინჯაქსა. 2 ხვარასანი.

B: 1 აღარბადანი. 2 „უნჯითა“ ჩამატებულია კიდეზე.

A

ითხოვდა მისგან სარწმუნოებასა. ხოლო აზიარა მან სჯულისაებრ და დასდვა ხელი მას ზედა და აკურთხა იგი.

34. ხოლო შემდგომად მისსა ეძიებდა ელიკუმ ქორწინებად და არა იპოებოდა ქრისტიანეთა შორის ეგვიპთარი შესაფერად მძახლობისა მისისა, რამეთუ ქვეყანა იგი ჯერეთ სპარსთა მთავრობისა იყო. ამისთვის სათნო იყო მძახლობა სიენისა ეპისკოპოსისა მამა სტეფანესი, რამეთუ სულიერითა კურთხევითა უმაღლეს იყო მისსა და ითხოვა ასული დისა მისისა ჭაპუკელი, რამეთუ იყო და მისი ნათესავი აზნაურთა და მქონებელ სიმდიდრისა ქმრისაგან ჭაპუკელისა, რომელსა აბას ეწოდებოდა. რომელ დიდითა სიხარულითა თავს იდვა ეპისკოპოსმან დასიძება მისი თვისად და მისცა მას ქალი შვენიერი და დიდად სარწმუნო. რძლისა სახელი ხათუნ იცნობებოდა. და უშვა მან ძე ერთი შვენიერი ყრმა და უწოდა სახელი მამისა თვისისა ლიპარიტ, და ესრეთ დაადგრა მრავალთა დღეთა მუნ.

35. და იყო დღესა ერთსა დასნეულდა იგი სენითა დიდითა. და ვითარცა ესმა დიდსა ათაბაგს, და მოვიდა სოფელსა მას ჭაპუკსა

B

დასდვა თავსა მისსა კელი და ეკურთხა იგი. ქელი და ეკურთხა იგი. შინგლირთქაჲ

34. ამისა შემდგომად ეძიებდა ელიკუმ ქორწინებასა და ვერა რომელსა ჰპოვებდა ქრისტიანეთაგან შესაფერსა თუსსა, რამეთუ ქვეყანა იგი ჯერეთ სპარსთა მთავრობისა ქუეშე იყო. რომლისათვის ინება მძახლობა სიენელთ ეპისკოპოზისა უფლისა სტეფანესი და ითხოვა დისწული მისი ჭაპუკს, რომელ და მისი იყო მეუღლე აზნაურისა და მდიდრისა ერთისა ჭაპუკელისა, რომელსა ეწოდებოდა აბაზ. რომელი დიდისა მხიარულებითა თავს-ისხა ეპისკოპოსმან, ისიძა იგი, და მისცა მას ქალი იგი შვენიერი. და მიეცა მისგან ძე ერთი უტურფესი, რომელსა ეწოდა სახელი მამისა თვისისა ლიპარიტ. და ესრეთ ცხოვრებდა მრავალ ხანსა.

35. ხოლო დღესა ერთსა ავად შეიქნა ელიკუმ, რომელი ესმა ათაბაგს, მოვიდა მასთან სანახავად და დაჯდა სიხლოესა უძ-

B: 1 რათა.

A

და მივიდა და დაჯდა მახლობელად მისა და შეაპირებდა სნეულსა მას სიტყვით და ეტყოდა: „ამისთვის მოვედ, რათა მომცე მე მოსაცემელი დიდი“.

ხოლო იგი ეტყოდა: „ჰოი მეფეო, ბრძანე რა არს სათხოველი შენი, ანუ რა სათხოვი გიჩნს, რაათა მოგიძღვანო შენ“. და იგი ეტყოდა: „არცა საუნჯე და არცა სხვა რამე პატიოსანთაგანი სახმარ არს ჩემდა, გარნა უკეთუ ქიილო შენ სარწმუნოება, და ამოიღე დაპყრობილი ჩემი.“ რაოდენ ძალ-ედვა, შეაპირვა იგი.

ხოლო კურთხეული იგი შეიწირებულ იქმნა და უცნობი სალმობისაგან და შეეშინა ათაბაგისა მისგან და ვითარცა ხელი, მიმოგანმბნეველი სიტყვათა, იტყოდა: „იყავნ სიტყვისაებრ შენისა“.

ხოლო მხიარულ იქმნა დიდი ათაბაგი და მუხლნი მოუდრიკნა მას და აღდგა და წარვიდა. და დიდითა სიგლითა და შეურაცხებითა წიგნითა მისცა ჭაპუკ და ქალასრი და ნახჩევანი და პირველი ფოლოცი ოცდაათი ქულბაქი თავისუფალ ყოვლისაგან ხარკისა მცირესა ყრმასა ლიპარიტს, რათა იყოს მამულად მისსა ნათესავეთ ნათესავადმდე.

36. ხოლო ელიკუმ განმრთელდა სნეულებისა მისგან მადლითა ღვთისათა და ფრიად ინანდა. და წარვიდა წინაშე სულტა-

B

ლურისასა, აწუხებდა მას და ეტყოდა: „ამისთვის მოვედ, რათა მომცე მამცა მრავალი საბოძვენი ბოძო“. მიუგო მან და ჰრქვა: „ჰოი, დიდო ათაბაგო. რა გნებავს, რამცა შეგიძღვნა შენ?“ ხოლო მან ჰრქვა: „არც უნჯნი და არც ნივთნი პატივოსანი მწადს შენ მიერ, გარნა მიბოძე მე სარწმუნოება შენი და მიიღე სჯული ჩემი“. და ფრიად დაუშვირა თქმა ამისა. მაშინ საწყალობელმან, შელონებულმან და შეშლილმან სატკივრისაგან, ვითარცა სულელმან იწყო ბოღვა: „იყავნ მეგრ სიტყვსა შენისა“. რომლისათუს დიდათ განიხარა ათაბაგმან, მუკლნი მოუდრიკნა მას და მისცა ჭაპუკი და ქალასრა და ნახჩევანს დიდს ბაზარში ოცდაათი კლიტე მტკიცისა სიგლითა და ბექლითა ყრმასა მას ლიპარიტს სამკვდრებელად მისდა და მამეულად.

36. ხოლო ელიკუმ წყალობითა ღმრთისათა უკეთ შეიქნა და მორჩა. ფრიად შეინანა, მივიდა წინაშე სულტანისა და ათაბაგი-

A

ნისა და ათაბაგისა და უარყო თურქობა იგი, და მეორედ აღიარა ჭეშმარიტი სარწმუნოება ქრისტესი და თქვა: „ჰოი უფალხო ჩემო, უკეთუ ნება არს თქვენი, დავადგრე მე სჯულსა ჩემსა ზედა ერთგულითა გულითა და გემსახურო თქვენ, ხოლო უკეთუ არა, მზა ვარ მე სიკვდილად სარწმუნოებისათვის ჩემისა“.

ხოლო მათ მისგან ფრიად სახმარობისათვის თვისისა არარად შეაჭირვეს იგი და კუალად უტევს ნებასა ზედა თვისისა. რომელ... გრათისა წარვიდა ბრძოლად ძისა თანა ათაბაგისა განძაკს და მოიკლა მუნ. და დაშთა მცირე იგი ყრმა ლიპარიტ ობლად დედისა თვისისა თანა. და ესე ვითარ ესმათ უსჯულოთა თავთა ქალაქისათა, მოიყვანეს ყრმა იგი და დედა მისი ნახჩევანს და სცვიდენ მას წმინდად, რათა არა წარიყვანოს დედამან და ივლტოდეს.

37. ხოლო თურქმან ვინმე ზელთ იგდო ხათუნი იგი და ამოიყვანა სახიდ თვისად და შეირთო იგი ცოლად. და აღიზარდა ყრმა იგი სახლსა მას უცნაურად მყოფი სჯულსა ქრისტესსა უმეტეს ათისა წლისა.

ხოლო ვიდრე უფლებდენ ქვეყანასა ამას ზაქარია და იოვანე და მოკლებულ იქმნა სახლი სპარსეთისა, იწყეს კითხვად უკე-

B

სა, უარჰყო თათრობა, აღიარა ჭეშმარიტი სარწმუნოება ქრისტესი და თქვა: „ჰოი, უფალხო ჩემო, უკეთუ გნებავდესთ, ვიყო მე სარწმუნოებასა ჩემსა ზედა და ერთგულად გმსახურო თქვენ, უკეთუ არა, განმზადებული ვარ სიკუდილად სარწმუნოებისა ჩემისათუს“. ხოლო მათ ფრიად საჭიროებისა კაცისა მისთვის აღარა შეაწუხეს და ამყოფეს იგი ნებასა თუსსა ზედა. რომელი მცირედს ჟამს უკან გაჰყუა ათაბაგსა, რო მელი მოვიდოდა განჯას და მუნ ომში მოკუდა. და დაშთა მცირე ყრმა იგი ლიპარიტ ობლად და უპატრონოდ. ოდეს ესმათ ესე მთავართა ქალაქისათა, მიიყუანეს ყრმა და დედა მისი ნახჩევანს და დაიცივედენ მათ, ვითარცა მზევალთ, რათა არა წარიყვანოს დედამან ფარულად.

37. ხოლო თათარმან ერთმან მძლავრობით მიიყუანა იგი სახლსა თუსსა და ითხოვა ცოლად. და ყრმა იგი აღიზრდებოდა მას სახლსა შინა და არა იცოდა ქრისტიანობა უმეტეს ათსა წელსა. ხოლო ოდეს დაიპყრეს ესე ქუეყანა ზაქარია და ივანე და უღონო იქმნა სპარსეთი, მაშინ იწყეს ძიება და იტყოდენ: „არისა ვინმე სპარსეთში ორბელიანი

A

თუმცა დაშთომილ არსლა ძეთა-
განი ლიპარიტისათა სპარსეთს.

ხოლო აცნობა დიდმან ეპისკო-
პოსმან სიენისამან მამა სტეფა-
ნემ, სიმამრმან ელიკუმისამან,
ეთარმედ: „არს ყრმა ერთი დის-
წულისაგან ჩემისა, სახელით ლი-
პარიტ, რომელ არს წმინდად
ნახჩევანს“. რომლისათვისცა
დიდად მხიარულ იქმნეს ზაქარია
და იოვანე და ევედრებოდეს ეპ-
ისკოპოსსა გამოყვანებად ღონი-
თა რითმე მუნით ყრმისა მის.

38. ხოლო იყო ეპისკოპოსი
ფრიად მეცნიერ და საყვარელ
სახლსა ათაბაგისსა და ყოველთა
მთავართა მისთა უმეტეს ყო-
ველთასა, რომელნი იყვნეს ნახ-
ჩევანს. ამისთვისცა მოვიდა ეპი-
სკოპოსი მახლობელად გარემო
მისსა და საქმე ყო მოყვარეთა
თვისთა თანა, მრავლითა ღონი-
თა გამოიყვანა ყრმა იგი ლიპა-
რიტ და დედა მისი, რომელ ღა-
მე საბლით გარდამოსვეს ზღუ-
დით, და აღიყვანა ეპისკოპოსმან
და წარიყვანა ჰევსა ვაივოსასა.
ხოლო დედა მისი მტკიცე იყო
ადგილსა ერთსა, და წარიყვანა
ყრმა იგი წინაშე იოვანესა.

ხოლო ვითარცა იხილა იგი,
უსაზომოთა სიხარულითა აღივ-
სო იგი და მასვე ჟამსა აცნობა
თამარს და ძესა მისსა. ხოლო

B

ნათესავისა?“. აუწყა ამათ ეპი-
სკოპოსმან სიენელთამან, სტეფანე
მან ელიკუმისამან, რამეთუ: „არის
ყრმა ერთი ნახჩევანს, რომელი
დაჰშთა დისა ჩემისაგან, რომელ-
სა ეწოდება ლიპარიტ, გარნა
კრძალვით დაცულ ჰყავსთ“.
რომლისათვის დიდად განიხარეს
ზაქარია და ივანემან და ევედრ-
ნენ ეპისკოპოსსა, რათამცა გა-
მოყვანა იგი რომლითამე მანქა-
ნებითა.

38. და იყო ეპისკოპოსი იგი
ფრიად მეცნობი და საყვარელი
ათაბაგისა და ჩინებულთა მისთა
უმეტეს მათი, რომელნიცა იყუ-
ნენ ნახჩევანს. ამისთვის მოვიდა
აზლოსა სადმე უდაბნოსა და მე-
გობართა თუსთა ევედრა და მრავ-
ლითა მანქანებითა მოიპარეს და
საბლით გარდღუშვეს გალაგნიდამ
ყრმა იგი ლიპარიტ და დედაცა
მისი ამას თანა. აიყუანა ეპის-
კოპოსმან და მიიყუანა და ბა-
სა ერთსა. და დედა მისი
სიმაგრეში შეიყუანა, ხოლო ლი-
პარიტ მიიყუანა ივანესთან. რა
იხილა ივანემან, უზომოდათა სი-
ხარულითა აღივსო და მყისვე
აუწყა თამარს და ლაშას. და
მათცა ფრიად განიხარეს. რამე-
თუ მარადის ეშინოდათ მათ მი-
ერ. მაშინ დახალათა იგი ათაბაგ-

B: 1 სომხურ ტექსტში „დახალათს“ შეესატყვისება „[ს]იქაჲ“, რაც შემოსვას, დასაჩუქრებას ნიშნავს.

A

იგინი ფრიად მხიარულ იქმნნეს, ვინათგან მარადის ზრუნვიდენ მათთვის.

ხოლო მდიდრად შემოსა იგი ათაბაგმან იოვანე და მრავალ პატროსნებით პატივცემულ ყო იგი. და სწადოდა დასიძებად თვისა-მიცემად მისა დისა თვისისა.

39. ხოლო დიდმან დიდებულთაგანმან ვინმე, სახელით ბუბამ¹, რომელ იყო საქმისა მკურთხელი ყოველსა ზედა სახლსა ათაბაგისასა, მოაცთუნა ტყუილისა სიტყვითა და ფარულად სიძე ჰყო თვისად, და მისცა მას ყოვლად კურთხეული და შვენიერი იგი ასული ატია². რომლისათვის მას ჟამად წამ ერთ განრისხდა ათაბაგი იოვანე და შემდგომად ბრძანებითა მეფისათა მისცა ლიპარიტს ნაცვლად მამულითა მათისა შეუცვალებელისა წიგნითა ჰრაშაკის ციხე³ დაბეებით თვისით და სხვითა მრავლითა სოფლითა-ვაიგოისა კევი და კოტაიქი⁴, ელარი⁵ და სხვანი სოფელნი ყოვლითურთ და გელაქუნი და ჰამასარი და სხვანი მრავალნი; სოფელი კენი⁶, აღსტევი⁷ კერძოთ თვისითურთ.

ხოლო ესე წინამძღვარ დაპყრობისა სივნიეთისა⁸ და სხვათა

B

მან ივანე და მრავალნი მისი და პატივი მიაპყრა. და ესენთა, რომათა ესიმა იგი და მიეცა მისთვის დაჲ თუხი თამთი.

39. ხოლო დიდმან დიდებულმან ერთმან, ბუბა¹ წოდებულმან, რომელი იყო ყოვლისა საქმისა მოადგილე სახლისა მის ათაბაგისა, აცთუნა და მაცთურითა სიტყუებითა ფარულად ისიმა და მისცა ყოვლად კურთხეული და შვენიერი იგი ქალი ატია². მცირეს ხანს უწყყრებოდა ივანე ათაბაგი და შემდგომად ბრძანებითა მეფისა მისცა მამულითა ნაცულად მოუშლელისა სიგლითა ჰრაშაკბერდი³, რომელი არს ციხე ერთი, თვისისა დაბებითა და სხვა მრავალი სოფლები: ელარი⁴, გელაქუნი⁵, ჰამასარი, კიანი. მისცა მას კვალად სივნიეთისა⁶ ოროტნი, ბარგუშატი⁷ და სხუანი ციხენი.

A: 1 ბუბამ. 2 ასფინ. 3 ჰარშაკის ციხე. 4 კოსტაისი. 5 ხელონი. 6 კიანი. 7 ზეახისტევი. 8 სივნიისა.

B: 1 ბოზია. 2 ასპან. 3 ჰარშაკ ბირდი. 4 ელონი. 5 გილარქუნი. 6 სეენისა. 7 ბარგაშატი.

ციხეთა მიეცა ხელთა მისთა სიგ-
ნიეთი, ოროტნი¹ და ბარგუშატი²
და სხვანი ციხენი.

40. ხოლო ვითარ დაადგინეს მეფედ ლაშა, ათაბაგმან იოვანე ლიპარიტ კერძოთა მპყრობელად ქუეყანისა ამის და ამისა მსგზავესად სხვამან მთავარმან, ყოვლად კურთხეულმან ვასაკ ხაჩინელმან, კაცმან კეთილ-მსახურმან, და ქრისტეს მოყვარემან უფალმან პროშა², დაადგინეს კერძოთა მპყრობელად ვაიგოისა ჰევსა, სოფლისა, რომლითა დიდითა ღვაწლითა და შრომითა და მრავლითა სატანჯველითა ქრისტიანეთა ზედა და ეკლესიათა აკურთხა და ქებულისაგან, რომლისა სახსენებელი კურთხეულ იყავნ ამისა შემდგომად და ვითარცა უკუენისამდე.

41. ხოლო ყოვლად კურთხეული ლიპარიტ, დიდითა კეთილ-მსახურებითა მოურნეობდა ქალაქსა, აღაშენა ეკლესია ახალი მონასტერად და შეამკო და განამდიდრა იგი. ვითარ ზემო ვიქეთ, დედა მისი დიდითა განშორებულობითა იღვწოდა მრავალთა წელთა იწროსა შინა სენაქსა, და აღესრულა და დაიდევა ახალსა მონასტერსა ბჰეთათანა წმინდისა წინამორბედისათა. და იყენეს ლიპარიტისა ხუ-

40. და დაადგინეს იგი ლაშამან და ათაბაგმან ივანე კერძოს მთავრად ქუეყანისა ამის, ეგრეთვე მთავარი მეორე ყოვლად კურთხეული ვასაკ ხაჩინელი კერძოთ მთავრად სხვას მკარესა.

41. ხოლო კურთხეულმან ღმრთისაგან მთავარმან ლიპარიტ იმოქმედა კეთილმსახურებითა დიდითა და აღაშენა ეკლესია ნორავანქი (ესე იგი არს ახალსა მონასტერსა შინა). შეამკო და განამდიდრა იგინი, ვითარცა ზემორე ვსთქეთ. ხოლო დედა მათი მოღუაწებითა და შენანებითა ვიწროსა სენაქსა ერთსა შინა აღესრულა და დაეფლა მონასტერსა მას, კარსა მას წინამორბედისასა. ხოლო

A 1 ზეორთი. 2 პროშა.

A

თნი ძენი: ელიკუმ, სუმბატ, იოვანე, ფახრადულა¹ და ტარსაიკი. ხოლო თვით წელთა რაოდენთამე შუა ჰასაკობასა მოწყულულ იქმნა უცნაურთა ადგილთა, ვზასა ზედა, ისრითა თავსა მთისასა, რომელ არს პირისპირ ჩარაბერთისა. და მოვიდა და შევიდა ციხესა გოლოშტისა² მონასტრისასა და მოუწოდა ეპისკოპოსსა მამა სარგისსა³ და ეზიარა მისგან და აღესრულა. და წარმოიღეს, დადევს იგი ახალსა მონასტერსა ბჭეთა თანა წმიდისა წინამორბედისათა, დედისა თანა თვისისა. ხოლო ცოლი მისი და ძენი დაშთენ ობლად და ოხრად.

ხოლო შვენიერი ელიკუმ სიძე იქმნა გრიგოლი მარწნელისა, რომელ იყო ტომისაგან მამიკონელიანად წოდებულისა და იქმონდა უფლებასა მსგზავსად მამისა თვისისა.

42. ხოლო დიდი იგი სპასალარი ზაქარია მოკვდა⁴ რიცხესა ექვსას სამეოცდაერთსა წელსა⁵. ათაბაგ იოვანე განიგრძო წელნი ათხუთმეტი და მოკვდა რიცხესა ექვსას სამეოცდაათექვსმეტსა⁶, და სპასალარობა ზაქარიასი მიუღო ძესა მისსა შანშასა.

B

ჰშუნა ლიპარიტ ძენი ელიკუმ, სუმბათი, იოვანე, ფახრადულა¹ და ტარსაიკი². ხოლო თავადმან შემდგომად თუეთა რამდენთამე მიიღო წყლულება უეცართა ისართაგან მთასა მას, რომელ არს პირისპირ ბოროტნის ციხისა³. მოვიდა და დაეცა მონასტერსა მას გოლოშტისასა. მაშინ მოუწოდა ეპისკოპოსსა მას უფალსა სარგისსა⁴, ეზიარა და მიიტყუალა. და მოიღეს იგი ნორავანს, კარსა მას წმიდისა წინამორბედისასა, დედისა თვისისა თანა, ხოლო ცოლი და ძენი მისნი დაჰშთნენ ობლად და უბატრონოდ. ამჟამად შუენიერი იგი ელიკუმ იყო სიძე გრიგოლ მარწნელისა, რომელი იყო ნათესავი მამიკონიანთი და განავებდა სამფლობელოსა მამისა თვისისასა.

42. ხოლო დიდი სპასალარი, გინა სპასპეტი იგი ზაქარია, მოკუდა წელსა უფლისასა ჩს¹ბ², გარნა ათაბაგმან იოანე უმეტეს მისსა იცოცხლა წელსა ი³ე⁴ და მიიტყუალა წელსა უფლისასა ჩს⁵კ⁶. ხოლო სპასალარობა ზაქარიასი მიიღო ძემან მისმან შა-

A: 1 ფახრავოლა. 2 გოშოტისა. 3 სერგისსა. 4 მოკვდა] მოვიდა. 5 ე. ი. 1212 (661+551) წ. 6 ე. ი. 1227 (676+551) წ.

B: 1 ფახრადულა. 2 ტარსაიკი. 3 ბარდის ციხე. 4 სერგისს. 5 ჩს¹ბ²=1212 წ. 6 ი³ე⁴=15 წ. 7 ჩს⁵კ⁶=1227 წ.

A

ხოლო ათაბაგობა¹ იოვანესი მიიღო ძემან მისმან ავაგ, რომელმან მიიყვანა ცოლად თვისად გვანცა. და დაყო მთავრობასა მას შინა ოცდა სამი წელი.

ხოლო მოგიტხრა თქვენ დღეს აწ თხრობა საზარელი, ვიდრე ამისა ქმნა: განდევნა თათართავან სულტანისა ხორაზმელთასა² ჯალალადინისაგან, ძისა ხორაზმშასა. რომელი მოვიდა ადგილსა სპარსეთისასა და წარმოვლო აღრიბადაგანი და შემოვიდა ქვეყანასა სომხეთისასა.

ხოლო რომელსაცა ადგილსა მიიწეოდის, მოაოხრებდის და განხრწნიდის შეუწყალებულად კაცთა და პირუტყვთა. და აჰა მოვიდა სოფელსა არარატისასა და დაიბანაკა მუნ. ამისთვის შეეკრიბა იოვანე ათაბაგსა ყოველივე ძალი და ძლიერება სომეხთა და ქართველთა და ენება ბრძოლისა ყოფად. და დაადგინნა ზოგნი რომელნიმე ებგურად და ტალად შალვა ვინმე და გრიგოლ დალადისად, რომელთა იხილეს ფრიად მცირე სპა ხორასნელთა და კმა უყვეს და აცნობეს სპათა მათ ჩვენთა, ვითარმედ: „მოვედით“.

B

ანშე¹. და ათაბაგობა მიიღო ძესა ივანესსა ავაგსა, რომელმან შეირთო ცოლად გვანცა². და იცოცხლა მთავრობასა შინა წელსა კ³.

ხოლო ამიერიტგან მოგიტხრო თქუნ ამბავი შესაძრწუნებელი, რამეთუ უწინარეს ამისსა დევნულ იქმნა თათართავან სულტანი ხორაზმელთა ჯალალადინი⁴, ძე ხორაზმშაჰისა. მოვიდა სპარსეთს, აღრბადაგანი⁵ გამოვლო და მოვიდა სომხეთსა. ხოლო რომელსაცა ქუეყანასა მოვიდოდა, იავარ-ჰყოფდა და წარსტყუენვიდა ყოველთა და არა ეწყალოდა არცა კაცი და არცა პირუტყვი. შემდგომად მოვიდა ქუეყანასა არარატისასა და მუნ დაებანაკა. მაშინ ათაბაგმან იოანე შემოიყარა ჯარი ქართლისა და სასომხეთისა და ენება ომით წინააღდგომა მისი. და დაადგინა ორნი მაუწყებელნი — შალვა და გრიგოლ. უკეთუ ოდეს იხილონ მცირენი ძალნი ხორასნელთა, მაშინ უკმონ ძალთა ჩუენთა, უკეთუ: „მოვედით, მოვედით“.

43. ხოლო რომელი-იგი არს უფალი ძლევისა, ნებსით ენება

43. ხოლო მას, რომელი უფალი არს მძლეველობისა, ენება

A: 1 ათაბაგმან. 2 ხორომელთასა.

B: 1 შაინშა. 2 გონძა. 3 კ³=23.

4 ჯალალად. 5 აღრიბადაგანი.

A

აღვოცად უსჯულოსა და უღვთო-
ქმნილისა მის ერისა, შესცვალა
ხმა ებგურთა მათ ყურთა მო-
მართ ჩვენთასა, ვითარმედ „ივ-
ლტოდით“, რომლისათვისცა დაუ-
ტევეს ყოველივე და კარაე-
ნი და მყის უსწვრეს ამხედ-
რებად ცხენთა და ივლტოდეს, ვი-
თარცა გონებაგანბნეულნი თვი-
ნიერ ბრძოლისა, მახვილისა და
ძალისა. შთაითხივნენ აღმოკვე-
თილსა დიდსა კლდეთასა, რო-
მელ არს ხევსა გარნისასა.
სრულიად ყოვლად აღიგავნეს და
წარწყმდეს, რომელ ათაბაგი
იოვანე ათითა ოდენ კაცითა გა-
ნერა, და შევიდა ერთსა მტკი-
ცესა სოფელსა. ხოლო ლიპა-
რიტ თვისითურთ პოვა ერთი და
წარვიდა მრთელად სახლად თვი-
სად მმადლობელი ყოვლისა. ხო-
ლო იყო ესე რიცხვისა ექვსასა სა-
მეოცდაათოთხმეტისა¹.

44. ხოლო ამისსა შემდგომად
ყოვლად ღონედაუღებელისა პა-
ტიჟისა და პირად-პირადისა შემ-
თხვევისა მიერ განხრწნილ იქმ-
ნა ქვეყანა ჩვენი. რამეთუ პო-
ვეს ხორაზმელთა ქვეყანა ესე
ჩვენი ოხრად და უუფლოდ, მოს-
წყვიდნეს და ტყვე ყვნეს და და-
წვნეს ყოველნი ნაშენებნი სახლ-
თა და ქორედთანი ქალაქთა,

B

აღვოცვა გაურჯულებულთა და
გაუღმრთოებულთა² მისთ.
ამისთვის შესცვალა ხმა მათ ყურ-
ებელთა ყურთა მათთა შინა, უკე-
თუ „ივლტოდით“, მაშინ მათ და-
უტევეს უნჯნი კარაენი და ამ-
კედრდენ მსწრაფლად ცხენსა და
ვითარცა სულელნი უკლმოდ და
უმდევროდ გარდაცვდენ დიდსა
გრამსა მას გარნისასა. ყოველნი
ერთად ამოიხოცნენ, ხოლო ათ-
აბაგი იოანე ათისა კაცით გარ-
დარჩა და მივიდა ციხესა მას გე-
ლეს³. ხოლო ლიპარიტ ამჟამად
იყო კაწანმეგნას² თვისეულითა
ყოვლითა, მივიდა სახლსა თვისსა
მსწრაფლად და მადლობდა უფა-
ლსა. და იქმნა ესე რიცხუსა მას
მაცხოვრისასა ჩს³ვე³.

44. ხოლო შემდგომად ესო-
დენითა რისხვითა და სხვისა და
სხვს შემთხუვეითა ოდეს განიჭ-
რწნა ყოველი ქუეყანა, რომელი
პპოვეს ხორაზმელთ უპატრო-
ნოთ და უწყალოთ მოსრეს, წარ-
ტყვენეს, მოწვეს ყოველნი აღშე-
ნებულუებანი სახლთა და სასახ-
ლეთა, ქალაქთა და სოფელთა,
ეკკლესიათა და მონასტერ-

A: ¹ ე. ი. 1225 (674+551) წ.

B: ¹ გელეს/ქალგას. ² არასწორად გეოგრაფიულ სახლად არის მიჩნეული,
³ ჩს³ვე=1225 წ.

A

B

სოფელთა და მონასტერთანი, და მოწვენეს ყოველნი ნაშრომნი და მოკაფნეს ყოველნი ველნი და ხენი და ვენახნი. რამეთუ ამისთვის იქმნა სიყმილი სასტიკი, დაეუფლა სრულიად ყოველთა ზედა. და მოვიდა გველი მრავალი ზრქელად, რომელი შთავარდის ქურჭელთა და ალივებოდის ცხედარი დღე და ღამე. მოვიდა მკალი ფრიალი ვიდრე ზღვისა ოვკიანოსა! და მოიწივა სიყმილი ყოველთა ზედა კაცთა და პირუტყვთა. და ყოველნივე იგი ერთობით განიბნეოდენ მათა და ველთა და ხევთა, რომლისათვისცა შემოვიდა მგელი კაცთა მკამელი და დაშთომილთა მახვილისა, გველისა, სიყმილისა და სიკვდილისათა განბძარვიდეს და მოსწყვეტდეს.

ხოლო ორთა ამათა მიზეზთათვის; რამეთუ ჩვეულ იყვნენ ჰამად მკვდართა და სხვისა მის, რამეთუ კაცნი ბუნებისა გარეგანითა სცთებოდენ და მოუძღურებულ იყვნენ სიყმილისაგან. ხოლო პატიჟი ესე უფლებელ იყო ქვეყანასა? შვიდსა წელსა.

თანი. დაწვეს ყოველი ქორიქულნი ღლი და გაკაფეს ვენახნი და სასტიკნი, რომლისათუს სასტიკიან სიყმილმან შეიპყრნა ყოველნი გაჩნდა გუელი ურიცხვი, რომელი იღრეოდა ქურთა და საწოლთა შინა დღე და ღამე. შეჰამაცა მკამა დიდმა კინახული, ვიდრე ოვკიანოს ზღუადმდე და შეიპყრა სიკუდილმან კაცნი და პირუტყუნი და ესრეთ იხოცებოდენ სიყმილთაგან მინდორთა, მათათა, ღელეთა შინა. რომლისაგან გაჩნდა მგელი კაცის მკამელი და დანაშთომნი მახულთაგან, გუელთაგან და სიყმილთაგან ამათ გამოვიგნეს და მოსრეს. და ესე ყოველი იქმნა მიზეზითა ორითა; პირველ, რამეთუ ჩვეულ იყუნენ მძორთა ჰამისა და მეორე, რამეთუ მოუძღურებულ და სუსტქმნილ იყუნენ კაცნი სიყმილთაგან. და ამისთვის ესე რისხუთა უფლებდა ქვეყანასა მას წელსა ზ'!

45. ამისა შემდგომად ათერთმეტისა წლისა აღადგინა უფალმან აღმოსავალით ნათესავნი მოისარნი, რომელსა მუღალად უწოდენ, ხოლო მსოფლიოდ თა-

45. ხოლო მეათერთმეტისა წელსა განაღვიბა უფალმან აღმოსავლეთით გუარნი მშუღლოსანნი, რომელთ მუღალნი ეწოდებათ, და მდაბიურად თათარ-

A: 1 უკანოსა. 2 ქვეყანასა და.
B: 1 ზ" = 7 წ.

A

თარად, რომელ არიან ჩინისა და მაჩინისა ქვეყანისანი. მოვიდენ მიერ კერძო ხათასტანისა უღმრთონი და უსჯულონი. ხოლო ბუნებითა სჯულითა შემკობილნი, მოძულენი ბილწებისა და ჩუქნობისანი და ყოვლისა ვნებულისა საქმისანი, გონება მართალნი ერთი-ერთსა ზედა და ერთგულნი და მორჩილნი წინამძღვრისა თვისისანი, მოსამართლენი და მოქმედნი სამართლისანი.

46. ხოლო გლახაკნი კეთილნი და მცირედ მკმენი სანოვაგეთანი, მაჰირვებელნი და მომხუეველნი კაცთანი, სახითა ფრიად შვენიერნი, უწვერულნი, მსგზავსნი დედათანი. და მეცნიერნი ქრისტეს სჯულისანი. ხოლო ფრიად მოყვარენი ქრისტიანეთანი და მკნენი მოისარნი და ყოველთა ბრძოლათა შინა ფრიად ღონიერნი. რომელთა დაუტევეს ბუნებითი კეთილნი და განვიდენ მამულთა საზღვართაგან, რომელ აქენდათ, და შევიდნენ სჯულსა მაჰმადისასა და ისწავეს ყოველნი სიბილწენი, უწესობანი და ყვეს ყოველნი ცხოვრებანი თვისნი უძლებებით. და ჰა ესენი განვიდენ უამრავთა სიმრავლეთა მიერ და განიყვნენ სამად პირად: და წარვიდა ერთი იგი აღმოსავალითა, ჩრდილოთ ხაზართასა და სუტადელთასა, რუსთა და ჩერქეზთასა და ბულღართასა და უფლებ-

B

ნი, რომელნი არიან ჩინელნი და მაჩინელნი. იმყოფენ უმორეს ხათასტანისა, უღმრთონი და უსჯულონი, გარნა ბუნებითითა სჯულითა შემკულნი, მოძულენი ბიწთა, არა წმიდებათა და ყოველთა მავნებელთა საქმეთა, მართალ-გონიერნი, ურთიერთისა თანა ერთგულნი და მორჩილნი წინამძღვართა თვსთა, ქემმარიტ მქცეველნი და მართლმსაჯულნი.

46. ხოლო არიან ესენი ქცევით გლახაკნი და უქონელნი, მაჰირვებელნი და გამძარცველნი კაცთა, სახითა ფრიად შვენიერნი, უბალნონი, ვითარცა დედათ სახენი, და მცნობნი სარწმუნოებისა და ფრიად მოყუარულ ქრისტიანეთა, მშუღდოსნობასა შინა მკნენი და ყოველსა ბრძოლასა შინა მრავალთა მანქანებთა მქონებელნი. ხოლო შემდგომად დაუტევეს ბუნებითი ყოფა-ქცევანი თვსნი. განვიდენ მამულისა საზღვრისაგან, რომელი აქუნდათ და მიიღეს სჯული მაჰმადიანთა და ისწავეს ყოველი ბილწებანი და ურიგობანი და ცხოვრებდენ განუძღომელისა ცხოვრებითა. ხოლო განიყვნეს ესენი სამად: წარვიდა წილობა ერთი ქვეყანასა ხაზარელთა, სუდადელთა, რუსთა, ჩერქეზთა და ბულღართა, დაიპყრეს სამზღვარი მათი აღმანელთა და გერ-

A

დენ საზღვართა მათთა, ვიდრე კერძოდმდე აღმანისა¹ და უნგრელთასა², რომელი არიან ფრანგნი, რომელთა თავისა სახელი იყო ბათუ ყაენი³.

ხოლო სხვა იგი წარვიდა ინდოეთისა კერძო, რომელნი ეუფლნენ დიდსა ნაწილსა ინდოთასა და დაიმორჩილეს ულური და ულუზი⁴ და ხორაზმელნი და დელემიკელნი და დაიპყრეს ალამალეხი⁵ და ბემ პალიეხი და ყოველივე კერძო ამათი, რომელთა თავი იყო ჰოქათა ყაენი.

ხოლო სხვა იგი კერძო მოვიდენ შორს ქვეყანასა და გამოვლეს მდინარე იგი დიდი ჯაპანი, რომელსა თვით ამუმორანს უწოდენ.

B

მანელთამდე, რომელი არს ნემსა, და ჰუნგარიისა, რომელი არს ვაქარიისტანი, რომელი ენიითა ჩვენითა ითქმის პანონია, რომელნი არიან ფრანგნი, რომელთა მთავრსა ეწოდება ბათოლან. ხოლო ერთი წილობა წარვიდა ინდოეთს, და დაიპყრეს უდიდესი ნაწილი ინდოეთისა, და დაიმორჩილეს ულორნი, ულუზნი¹, ხორაზმიკნი, დელემეკნი², ალამალეხი³, ბემპალეხი და ყოველნი კერძონი მათნი, რომელთა მთავარს ეწოდებოდა ჰოგათოლან. ხოლო ერთი წილობა წამოვიდა ქუეყანასა ამას, გამოვლეს დიდსა მდინარესა მას ჯაპანსა⁴, რომელსა ეწოდება ოვქსიოს, ანუ არანკა, გინა ბაკრატოს ადგილთა გამო და წყალსა მას, რომელსა ამუმორან (ამური) ეწოდების.

47. ხოლო მიმოიქცენ გრივალისაებრ და მოიწივნენ ქვეყანასა ჩვენსა და სრულიად ყოველად უფლებითა დაიმორჩილნეს ყოველნი კიდენი, დათრგუნეს და წარწყმინდნეს ყოველნი მეფობანი, დაიპყრნეს ხორასანი და წარწყმიდეს დედაქალაქი მათი

47. მოვიდნენ ქუეყანასა ჩუენსა და დაიპყრეს და დაიმორჩილეს ყოველი ქუეყანა და სამეფო ესე სრულიად დათრგუნეს, შემუსრეს და ააოკრეს დედაქალაქნი მათნი ბალზი, ჰრე, მავრი, ნიშაბური, დამლანი, ხუყასტანი, შუმტარი, ლორასტანი,

A: 1 ალამათანსა. 2 უნგრელთასა] ინგრუზთასა. 3 ბათუ ყაენი] ბაბუყანი. 4 ზუყური და ზუყუზი. 5 ზალამალეხი.
B: 1 ოლორნი, ოლუზნი. 2. გელემეკნი, 3 ალამელხინი. 4 ზაპანსა.

A

ბალხი და პრე¹ და მერი და ნიშაბური² და ტუსი და დამლანი³, დაიპყრეს ხუეასტანი და სპარსეთი, ქურთისტანი, არაყი და დაიპყრეს დიარბეჭირი, რომელ არს ასურასტანი, შუშტარი, ქირმანი, ბაღდადი, ბასრა ვიდრე ჰორმუზი⁴ ქალაქადმდე და ინდოთა ზღვადმდე, დაიპყრეს აღრბადავანი⁵ და არანი, სომხითი და ქართლი და საბერძნეთი ვიდრე ანკვირიადმდე, და განგრა⁶ და ზმიურნი⁷ ეფესელთა და კილიკია ვიდრე ოკიანოს⁸ ზღვადმდე და ზღვა პონტოსა, ქალაქი ტრაპიზონი. დაიპყრეს ყოველი სახლი შამისა, ურპაი, ხარანი და ჰალეპო⁹ ვიდრე ჰამსადმდე და ჰამი¹⁰.

48. ხოლო პირველად მოვიდენ ქვეყანასა ამას ჩორმანი¹¹ და ჩალატა, ასლან და ასაეურ¹² და ყადაყენი და დაიპყრეს ქვეყანა ესე რიცხვსა ექვსას ოთხმეოცდა ხუთსა¹³. და შემდგომად ამისა მოვიდა ჰულაგუ ყაენი ძის ძე დიდისა ჩინგის ყაენისა და დაშთომილი პირველთა მათ, მან დაიპყრა ქალაქი ბაღდადი, რომელმან მოკ-

A: 1 რეი. 2 ნიშანაორი. 3 დაშმანი. 4 ჰერმუზი. 5 აღრბადავანი. 6 გაგურია. 7 ზმიურნი 8 უკანოსა. 9 ჰალაბი. 10 ჰამი. 11 ჩორმანი. 12 ასურ. 13 ორმეოცდა ხუთსა. 685=1236 (685+551) წ.

B: 1 ტერანაიკირტი. 2 ანკვირიადმდე. 3 ზმევირნი. 4 უკანისადმდე. 5 ურუა. 6 ჩილათაი 7 ჩს'ლვ=1236 წ.

B

სპარსეთი, ქურთისტანი, რომელსა სომხეთი¹ და დების მეტელთ ქუეყანა, არაბისტანი, დიარბეჭირი. რომელსა ენითა ჩვენითა ეწოდების ამითი ან ტიგრანაკერტი¹, ასურეთი, ქირმანი, ბაღდადი, ბასრა, ვიდრე ხორმუზ ქალაქადმდე და ვიდრე ზღვისა მის ინდოეთისადმდე. ამათვე დაიპყრეს აღრბეყანი, ერანი, საქართველო, სასომხითო, საბერძნეთი, ვიდრე ანკვირიადმდე², განგური ზმიურნი³, რომელი არს იზმირი, კილიკია, ვიდრე ზღვსა მის პონტოსა და ოკიანისადმდე⁴, რომელი არს შავი ზღვა და ტრაპიზონის ქალაქი, აილეს დამასკოსიცა, რომელ არს შამი, ურპა⁵, ხარანი, ვიდრე ჰამსი და ჰამადმდე.

48. ხოლო უწინარეს მოვიდენენ ქუეყანასა ამას ჩორმანი, ჩალატა⁶, ასლან, ასაეურ და ყადახანი და აილეს ქუეყანა წელსა უფლისასა ჩს'ლვ⁷, ხოლო ამათ შემდგომად მოვიდა ჰულაგუ ხანი, შვილის შვილი დიდისა ჩანგის ხანისა და დანარჩენი პირველთაგანი, დაიპყრა ქალაქი ბაღდადისა, ანუ ბაბილო-

A

ლა ხალითა ბაღდადისა რიცხესა შეიდას შეიდას¹, მუფარდინი² რიცხესა შეიდას რეასა³. ესე ერთსა წელსა სრულიად გარემო-ექმნა და წარვიდა ვიდრე იერუსალიმად და დაიმჭირა ალექსანდრია⁴, რომელ არს ბერია და დამაშვი, რომელ არს დამასკო და პალბაქი, რომელ არს არეგი და დაიპყრა დიდი იგი ანტიოქია. რომელნი ნებისთ დაემორჩილნენ და დაიპყრა იერუსალემი მისრეთით.

და ესრეთ მრავალი და ურიცხვი სიმხნე აჩვენა, ხოლო იყო ფრიალ მოყვარე ქრისტიანეთა, რომლისათვისცა ყოველნი ნათესავნი მორწმუნეთანი ნებისთ დაემორჩილებოდენ მას და ფრიალ ჯელის-აღმპყრობელი და შემწე ექმნებოდენ.

49. ხოლო აწ ესე ესეოდენ, და ჩვენ მოვიტყუეთ მუნით წესსა სიტყვასა ჩვენსა: უწინარეს, ვიდრე მოსლვისა თათართასა ქეყყანასა ამას, სოფელნი ჩვენნი ხდომილ იყო ნაწილად ასლან ნოინს. ხოლო ელიკუმ დამტყიცე-

B

ნისა, სადაცა მოკლა ხალითა მათი რიცხესა მაცხრეხრეხული სასა ჩსნ¹, ამანვე მისწრო მოფარდინი წელსა ჩსნ² და ამისა შემდგომად წარვიდა იერუსალემადმდე, აღიღო პალეპო³, რომელი არს ბერია, დამასკოსი, ბალბაქი, (სხუათაგან ეწოდებდის პალბექი), კუალად ეწოდებდის ამას ბევრისონ. ანუ ილის ქალაქი, რომელი არს ჰაერიოპოლე. ესე იგი არეგ ქალაქი. დაიპყროცა დიდი ანტიოქია, რომელნი ნებისთ დაემორჩილნენ. ეგრეთვე იერუსალიმი. და ისხნა ეგვპტელთაგან, რომელნი არიან მისრეთელნი. და ესრეთ მრავალსა და ურიცხესა მცნეობასა აჩვენებდა მათ და იყო ფრიალ მოყვარულ ქრისტიანეთა, ამისთვის ყოველნი ქრისტიანენი ნებისთ დაემორჩილებოდნენ მას და ფრიალ ჯელთამპყრობი და შემწენი ექმნებოდენ მას.

49. ეს აქა დავაბოლოვით და ჩვენ პირველს ჰამბავს მოვჰყუნეთ: უწინარეს ოდეს მოვიდნენ ქუეყანასა ამას თათარნი, კერძო ჩვენი წილად ჰვდომოდა ასლან ნოინს. და განმავრებულ იყო ელიკუმ თავისიანთა თანა აულე-

A. 1 ე. ი. 1258 (707+551) წ. 2 მუფარდინი. 3 ე. ი. 1259 (708+551) წ. 4 ალაბი.
B: 1 ჩსნ=1258 წ. 2 ჩსნთ=1259 წ. 3 პალბი.

A

ბულ იყო თვისით ერთსა მიუღრე-
კელსა სიმტკიცესა და სიმაგრესა
პრაშაკისა¹ ციხესა. მოვიდა იგი
ასლან და გარე-მოადგა ციხესა და
სცნა, რამეთუ გამოღება მისი
ყოვლად უღონო იყო კაცთაგან.
გარდახდა პირისპირ ციხისა მის
და წარგზავნა მოციქული და
რქვა: „ჰქმენ ჩვენ თანა სიყვა-
რული და მოვედ ჩვენდა და პო-
ვე მრავალი კეთილი ჩვენ შო-
რის. ხოლო უკეთუ არა, ვიდრე-
მდი დაყო კლდესა მაგას შინა?
არა ვართ ჩვენ წარმსვლელ ქვე-
ყანით ამით, რამეთუ ღმერთმან
ჩვენ ესრეთ მოგვცა მამულად.
ხოლო ოდეს გამოვალ მანდით,
წარწყმდები შენ და სახლი შენი“.
ესმა ესე ელიკუმს, არა წინა-აღ-
უდგა სიტყვასა მას და ტკბილად
მიუგო და ითხოვა ფიცი და გან-
ვიდა წინაშე მისსა მრავლითა
ძღვნითა. ვითარცა იხილა იგი
ასლან, ფრიად შეიყვარა იგი და
შეიწყნარა და ყო მშვიდობა და
დაიდგინა იგი წინამძღვრად და
წარვიდა ვიდრე ანად. დამორჩი-
ლებულ იყვნეს ყოველნივე და
დაიბყრა ხევი ვაივოსისა და ელე-
გიქი² ვიდრე ერერონისა³ სოფ-
ლადმდე, რომელ არს პირისპირ
გარნისა. და მისცა ყოველი იგი
ელიკუმს და რქვა: „ჯრღმითა
დაპყრობილი და ოქროთა მოს-
ყიდული სწორედ მამულ არს

B

ბელსა ციხესა მას პრაშაკისასა.
მოვიდა იგი ასლან და მიმტკიცელნი
ციხესა და სცნა, რამეთუ კაც-
თაგან შეუძლებელი იყო აღება
ამისი. მაშინ დაჰსჯდა პირისპირ
ციხისა, კაცნი გაუგზავნა და შე-
უთვალა: „ესრეთ გვირწმუნე ჩუ-
ენ, მოვედ ჩვენდა და პოვებ
ჩვენ მიერ კეთილსა მრავალსა,
უკეთუ არა, ვიდრემდის დასჯდე-
ბი კლდესა მაგას შინა? ჩვენ
წარსასვლელ არსადა ვართ, რა-
მეთუ ღმერთმან მამულად მო-
გუცა ჩვენ ქუეყანა ესე, ხო-
ლო ამისა შემდგომად
ოდეს გამოხვალ, მაშინ იქმნების
სიკუდილი შენი და სახლეულ-
თა შენთა“. ოდეს ესმა ესე ელი-
კუმს, არა აღუდგა წინა სიტყუ-
ათა მისთა, არამედ სიტკბოებით
მიუგო და ფიცი სთხოვა და წინ
გამოეგება მრავლითა შესაწირა-
ვითა. ხოლო იხილა რა ესე ას-
ლანმან, ფრიად შეიყუარა და
მშვიდობით შეიწყნარა ამჟამად,
წინა გაიმძღვარა იგი და წარვიდა
ანის ქალაქადმდე, და დაემორ-
ჩილნენ მას ყოველნი. კუალად
დაიბყრა ელეგიქი¹, ვიდრე ერე-
რონ სოფლადმდე, რომელი არს
პირისპირ გარნისასა. და მისცა ესე
ყოველი ელიკუმს და პრქვა მას:
„ჯრღმით დაპყრილი და თეთ-
რით ნასყიდი ერთი მამული არს.
კაცისათჳს. ნამდვილ ესენი, რო-

A: 1 როშკისა. 2 ელეგიზი. 3 ელერონისა

B: 1 ელეგისი.

A

კაცთა. ხოლო აწ მე, რომელ მახვილითა ჩემითა დამიპყრიეს ესე სოფელნი, შენდა იყოს მამულად და წათესავისა შენისა შენ ერთგულითა გულითა გვიცან ჩვენ და ჰმონე დიდსა მას ყაენს, რომელმან მოგვაველინა ჩვენ აქა და მისგან მრავლისა მადლისა მპყრობელ იქმნე“.

50. ხოლო იგი ყოვლითა გულითა მონებდა მათ და შემდგომად დღეთა მათ დაუმეკვიდრდა ესე მამულად მას, სახლსა და წათესავსა ორბელიანთასა.

ხოლო სხვანი ძლიერი მთავარნი დაიმორჩილნეს და სხვანი ქვეყანანი და გამოიყვანნეს მთავარნი გარე ციხისაგან კაენისა¹, კელთა ივდეს მეფობა ქართლისა და იქმნეს ერთ-მხედარ.

ხოლო ამისა შემდგომად რაოდენთამე წელთა წარვიდენ თათარნი და წარიყვანა თვის თანა სპანი ქართველთანი ავაგ და შანშე, რომელთა თანა წარვიდა ელიკუმცა ქალაქსა მოწამეთასა, რომელსა ნეფრკერტი ეწოდების და მოპატენესა² გარემოს. და დასხდენ მას ზედა ყოვლითა ბანაკებითა თვით და წლითა და ვერ შეუძლეს დაპყრობად იგი.

ხოლო მუნ დასწეულდა ელიკუმ ძნიადთა საღმრთათაგან, ვი-

B

მელიცა კრმლითა ჩემითა დავიპყარ, იყოს მამული შენისა წათესავთა შენთა და შენ ერთგულად იყავ ჩვენდა და ჰმონებდე დიდსა ხანსა, რომელმან წარმოგზავნა მე. მაშინ ამათ მიერ მრავალი სიკეთე და საბოძვარი მიიღო“.

50. ამისთვის ყოვლით გულითა და ერთგულობითა ჰმსახურებდა მათ დღეთა ამათ მიერ და მამულნი ესენი დაემტკიცა დამკვდრებელად ორბელიანთ წათესავითა. ხოლო სხვათ ძალთმთავართ დაიმორჩილეს ქუეყანა სხვაჲ და გამოიყუანეს ავაგი კაენის¹ ციხისაგან, მიიმძლავრესცა სამეფო საქართველოსა და შეიქმნენ ყოველნი ერთ-მთავარნი.

ხოლო შემდგომად წელთა რაოდენთამე წარვიდა თათარი და წარიყუანა თვს თანა ჯარი საქართველოსი, რომელთა თანა იმყოფებოდენ ავაგ და შანშე², ეგრეთვე ელიკუმ. ესენი მივიდნენ ქალაქსა მას წამებულთა ზედა, რომელსა ეწოდება ნეფრკერტი³. გარეშეზღუდეს ქალაქი იგი ჯარით და დასდგნენ სრულისა ბანაკითა წლითა და თუთა, და ვერა ძალ-

A: 1 კარნისა. 2 „მოპატენესა“-ის შესაბამისად სომხურ ტექსტშია „ყაჰინიკ მბსი“, რაც ნიშნავს „ზღუდეების შემოღება“-ს.
B: 1 კანის, 2 შაინშაჰ, 3 ნეფრკერტი.

A

თარცა იტყვიან, მიცემულ წამალ-
თა სასიკვდინეთა მკურნალთაგან
ბრძანებითა ავაგისთა. რომელ
ალტირთვეს და მოიღეს ახალსა
წონასტერსა და დადევს ბჭეთა
თანა პირველ მოწამისათა დატე-
ვებითა ძისა ერთისა ბირთველი-
სათა, ფრიად შეენიერ სახილავ-
ისა და ახოვანჰასაკოვანისა.

51. ხოლო იგი ეუფლა მთავ-
რობასა ძმისა თვისისა, ყოვლად
კურთხეულისა და ყოველთაგან
საქებელისა სუმბატისა, რომელ
იყო მეცნიერებითა დიდ, განზრ-
ახვითა ძლიერ, ცნობითა მსგზავს
უპოვარ, ღონეთა მრავალ ცნო-
ბილ, სიტყვა უკლებელ და
ტკბილ, ენამჭევრ და მარჯვე, სას-
ჯელსა სამართლისასა მიუდრე-
კელ, რომელ იტყოდა ენასა ხუ-
თსა: სომეხთა, ქართველთა, სუ-
ღურსა, სპარსთა და მუყალთასა.
ამან გაიზეპირა სიყრმითგან თვი-
სით მცნებითა უფლისათა და იყო
დიდ ქართველთა სარწმუნოები-
სა და კეთილ მსახურ, მოყვა-
რულ წმიდათა და ეკლესიათა,
აღმაშენებელ მონასტერთა და
გულისმდებელ და ნუგეშინის-
მცემელ მღვდელთა, მოწყალე
გლახაკთა, აღმადგინებელ და
განმაძლიერებელ ჭირვეულთა ნა-
თესავისა სომეხთასა; ტყვეთა
მხსნელ და განმანათლებელ.

B

იდევს აღება მისი. მკურნალთა
ლურდა ელიკუმ სასიკვდილთაგან
კვირთა, რომელსა იტყვან
ბრძანებითა ავაგისთა. ასვეს
მას წამალი სასიკუდილო მკურ-
ნალთ და მოკლეს და მიი-
ღეს იგი ნორავანს, ესე იგი
ახალსა მონასტერსა
მას წმიდისა სტეფანესსა. ხო-
ლო დაჰშთა ამას ძე ერთი ბირ-
თველ წოდებული ფრიად შეენი-
ერი და სრულჰასაკოვანი.

51. ამჟამად დაიპყრა სამთავ-
რო ამისი ძმამან მისმან ყოვლად
კურთხეულმან და ყოველთაგან
ქებულმან სუმბატ, რომელი იყო
მეცნიერებით დიდი, განზრახვით
ძლიერი, ჰკვით უამხანაგო, კე-
ლოვნებით მრავლად მეცნიერ,
სიტყვით უხვი და ტკბილი, ენათ
მცოდნე და რიტორი და სამდივ-
ნოსა სამსჯავროში უძლეველი.
მით რამეთუ უწყოდა ენა ე
(ესე იგი): ქართული, სომხური,
ქურთული, სპარსული, მულა-
ლური, რომელ არს ენა
თათართა. ხოლო იყო ესე
გაწურთნილი სიყრმითგან საღმ-
რთოთა მცნებითა. იყოცა დიდ-
სარწმუნოებიანი, კეთილმსახუ-
რი, მოყუარულ წმიდათა და ეკ-
ლესიათა, აღმაშენებელი მონ-
ასტერთა, ნუგეშინისმცემელი
სამლუდელთა, მოწყალე გლა-
ხაკთა, აღმადგინებელი და გან-
მაძლიერებელი შეწუხებულთა
ნათესავთა სომეხთასა, ტყვისა

A

ხოლო შემდგომად ელიქუმისა-სა მრავლისა შურიტა და მტერობითა წარვლიდა სახლსა ავაგისა-სა სახლი ორბელიანთა, უმეტეს გვანცასა, ცოლისა ავაგისასა. და ენებათ ვნებად და განდევნა და წარწყმენდა ობოლთა, და შთომილთა ყრმათა მათ, სუმბატს და ძმასა თვისსა, შობიძმალავრებდენ მამულთა მათთა.

52. ხოლო იგინი იქცეოდენ ფარულად იქი და აქა, რომლითა მხიარულ იყვნენ შემოქმედისა სიყვარულითა. ინება დადგინებად და განძლიერებად სახლისა ორბელიანთასა კელითა სუმბატისათა.

ხოლო ვიდრე მის ჟამისა იყო მთავარი მოისართა ვითარცა მონაცვალე დიდთა მეფეთა ყოველთა ზედა, ბაჩო ნოინ. და მჯდომარე იყო სოფელსა ჰაბანდას, თავს მას ძაგე-ვევისასა და ხელთ იგდო მას ჟამსა იგი მცირე ხანთა დავით. ხოლო იყო იგი შორის ბანაქსა მათისა კალანს, ხოლო ზენა მოსწრაფებით განერა იგი ღონიერებით, ღამე განვლო და წარვიდა სივლტოლით სამ დღე. რამეთუ აქვნდა მას თვალი ერთი ფრიად პატიოსანი, მანათობელი და ხილვით მეწამული, რომლისაგან გამოკრთებოდა

B

მხსნელი და განმათავისუფლებელი. ხოლო შემდგომად კემისა მრავლითა შურიტა და მტერობით ეპყრობოდენ ავაგინი ორბელიანთ, მეტადრე გვანცა. ცოლი ავაგისი, და ენებათ განდევნა და წარწყმენდა ობლად დანაშთომთა ყრმათა, (ესე იგი) სუმბათისა და ძმათა მისთა, და ჰსურდათ წარტაცება მამულთა მათთა.

52. და ამისთვის იგინიცა ფარულად ვიდოდენ ადგილითი-ადგილად, რომლისათეს გარდამოჰკვდა სიყუარული შემოქმედისა და ინება დადგინება და განძლიერება ორბელიანთ სახლისა სუმბათის მიერ. რამეთუ მას ჟამად ძალთმთავარი მშულდოსანთა, ვითარცა მეფე ყოველთა ზედა ბაჩო ნოინ იყო და ჰსჯდა დაბასა მას ჰაბანდას, ესე იგი ყაბანსა, გინა ყაბასტანსა, და კელთ ეგდო მცირე მეფე სონელთა დავით. და ჰყუანდათ იგი ბანაქსა შორის შეპყრობილ. ამჟამად უზესთაეისისა მფარველობითა გარდარჩა, ღამესა ერთსა განვიდა და ივლტოდა სამის კაციითა და აქუნდა თუს თანა გუარი ერთი პატიოსანი, ფრიად მნათობი, და აქუნდა ფერი წითელი, რომლისა მიერ ცვიოდენ შარავანდენი, ვი-

A: † ჰაბანდას.

B: † გონძა.

A

ეს სხივნი, ვითარ ცეცხლისაგან, რომელ განანათლებდის სახლსა ღამე, ვითარცა ღამპარი. კუა-ღად აქუნდა ნაწილი ერთი გან-მაცხოველებელისა ძელისა, რომელ უკეთუმცა შეეწონა, შეესწორამცა სრულიად მეფობასა მისსა. ხოლო ვითარ იქმნა სივლ-ტოლა მისი, განვლო თავი სოფ-ლისა, რომელსა¹ გუტენად უწო-დენ, ხოლო უფალსა მას სოფ-ლისასა, რომელსა თანკრეყულს² უწოდდენ. იყო თვით ღვთისმსა-ხური, რომელი იყო აზნაურთა-განი სუმბატისა³. ამხედრდა ცხენსა და მიახდა უკანა ლტოლ-ვილისა მის და მიეწიფა მას და ენება დაყენებად მისა. ხოლო მას დიდად შეეშინა და აღმოიღო ნაწილით თვისით მცირე ქისაკი და მისცა თანკრეყულსა და ეტ-ყოდა: „ვისი ხარ შენ“? ხოლო მან რქვა მას: „მე ვარ სუმბატ ორბელიანისა“. და რქვა მეფე-მან: „წარიღე ეგე, მიეც სუმ-ბატს და არქვ მას: ეგე ფასი მეფო-ბისა ჩემისა მიიღე და დაიმარხე ეგე. ხოლო უკეთუ მოვიდე კარ-თა ქვეყანისა ჩემისათა და მეფე ვიქმნე, მიიღე ეგე ჩემდა და მოგ-ცე შენ ქვეყანა და ქალაქი, რომელიცა გნებავს შენ, ანუ ითხო-ვე. ხოლო უკეთუ არა განვიდე სონთა ქვეყანით და ეგე იყოს შენდა“.

B

თარცა ცეცხლისაგან, ეფუძნებოდა ანათებდა სახლსა, ვითარცა ღამპარი ამალი. აქუნდაცა ნაწილი მაცხოვ-რისა ძელისა, რომელი შეეწო-ნა ყოვლისა სამეფოასა მისისა-თუს. ოდეს განვლიდა ესე თავ-სა გუტენის¹ სოფლისასა, ესმა ესე უფალსა სოფლისა მისისასა, რომელსა თანკრეყული² ეწოდებოდა, ესე იგი მონა ღმრთისა, და იყო ესე აზნაურთაგან სუმბათი-სა. ამხედრდა ცხენსა, გამოუდ-გა მას და ენება შეყენება მისი. მაშინ შეშინებულმან დავით ამო-იღო უბიდამ ქისა ერთი და მის-ცა თანკრეყულის და ჰრქვა მას: „ვისი ხარ შენ?“ მიუგო მან და ჰრქვა: „მე სუმბათ ორბელიანი-სა ვარ.“ მან ჰრქვა: „წარიღე ეგე და მიეც სუმბატს და უთხარ: უკეთუ ეგე ფასი არს სამეფოსა ჩემისა, მიიღე ეგე და დაიცევე, უკეთუ გარე-მოვიდე და გავმეფ-დე, ჩემდავე მოიტანე და მე მო-გცე შენ ქვეყანა და ქალაქი, რომელიცა მთხოვო, ხოლო უკეთუ ვერ გარე-მოვიდე სონთა³ ქვე-ყანიდამ, შენი იყოს ეგე.

A 1 რომლისა. 2 თანკრეყულისა. 3 სუმბატი.

B: 1 გვიდენის. 2 თანკრეყული. 3 სევრელთა.

A

53. ხოლო მან განვლო და წარვიდა და შევიდა მაგარსა და იწროსა ქვეყანასა სონთასა და ვერლარა განვიდა მუნით, ვიდრე მოვიდა. ხოლო თანკრეყულ წარმოილო იგი დიდისა სიხარულითა სახლსა თვისსა და დამარხა რაოდენთამე დღეთა და მისცა სუმბატს. ხოლო ვითარ მიილო იგი, მადლობდა უფალსა და განიზრახვიდა და იტყოდა: „უკეთუ დავმარხო ესე, მავნებელ მექმნების მე, რამეთუ არა დაიფარვის და არცა მოითმინების ესე ჩვენ მიერ, არამედ წარვილო დიდისა ყაენისა, რომელ არს მეფეთა-მეფე და უფლებს ზღვათა და ხმელთა, რომელ იწოდების მანგუხანი, თვით იგი სპეტაკი მეფე, რომელ არს ძის ძე ჩინგიზ ყაენისა, მისგან წყალობა ქვეყანისა ამისთვის“. ხოლო აღდგა და წარვიდა ბაჩო ნოინისათანა და უჩვენა მას მანათობელი იგდთვალი და ეტყოდა: „ანუ მოიღე ესე შენ და მომანიჭე მე, რომელი გთხოვო, ანუ წარმგზავნე მე დიდისა მის ყაენისა, რათა წარულო ესე“. ვითარცა იხილა, განკვირვებით იტყოდა: „ეგეთი ძნიალ საპოვარისა და უსასყიდლოსა თვალისა არა კელ-მეწიფების მიღებად, არამედ წარგზავნო შენ დიდისა მის და ქვეყანისა მპყრობელისა ყაენისა თანა“.

A: 1 მანკულან.

B: 1 მანგოლან.

B

53. და თავადმან განვლო და შევიდა მაგარსა და ვიწროსა ეყანასა სონთა და ვერლარა ვიდა, არამედ მუნვე მიილო აღსასრული დიდისა თვისისა. ხოლო თანკრეყული მიიტანა იგი დიდისა მხიარულებითა სახლსა თვისსა, შეინახა რამდენსამე დღეს და მერმე მისცა სუმბატს, რომელი მიილო სუმბათ და კმადლობდა ღმერთსა. განიზრახვდა გულსა შინა თვისსა და იტყოდა: „უკეთუ დავიცივა ესე, მავნებს მე, რომელ არა დაიფარების და არცა დაშთების ჩემდა, მაშა მივართმევ ამას დიდსა ხანსა, რომელი არს მეფეთ-მეფე და უფლებს ზღვასა და კმელსა, რომელსა ეწოდების მანგუ ხანი (ესე იგი თეთრი კელმწიფე), რომელი არს შვილისშვილი ჩანგიზ ყაენისა და ვსთხოვ მას მოწყალებასა ქუეყანისა ამისთვის. ხოლო მივიდა ბაჩო ნოინთან და აჩვენა მას მანათობელი გუჰარი იგი და მოახსენა: „ანუ მიიღე ესე შენ და მომეც, რამცა გთხოვო, ანუ წარმგზავნე მე დიდ ხანთან, რათა მივართვა ესე მას“. ოდეს იხილა მან იგი, განკვრევებულმან მსოქვა: „ეგე უფასო და უამხანაგო გუარი არის. მე ვერ ვიკადნიერებ მაგის აღებას, არამედ წარგზავნი შენ დიდსა და ქვეყანის მპყრობელს ყაენთან“. და

A

და მისცა საშალი გზისა, სახმარი თვისაგან შემწე მის და წარგზავნა სუმბატ ჩინისა და მახინის ქვეყანასა მოისართასა, სადა იყო პირველ ტახტი სამეუფოსა მათისა მანგუ ხანისა, ძისა გაიუკ ხანისა, ძისა ჩინგიზ ყაენისა თანა, პირველისა მეფისა მათისა.

54. ხოლო სუმბატ მიმოვლიდა მონასტერთა ჩვენთა, რომელნი იყვნეს მწარესა მოხარკობასა ქვეშე, და ნიქეულ ყოფდა და მოქილებდა მათგან ლოცვასა ღამე მსახურებითა და შეევედრებოდა წმიდათა და აღუთქმიდა აღთქმასა: „უკეთუ მოვიქცე ძლევით, ყოველნი მღვდელნი თავისუფალ ვყო ხარკთაგან და ყოველთა ეკლესიათა ძღვნისა მიმრთმელ ვიქმნე და ყოველთა წახმულთა მამულთა კუალად მუნით მომქცეველ ვიქმნე“.

ესევეთარი საგზალი მიილო ლოცვა მრავალთა და წარვიდა გზასა თვისსა, წარხდა ურიცხვსა ასპარეზსა გრძელისა მის გზისასა და მიიწია ქვეყანასა აღმოსავალისასა, ადგილსა ქვეყანისა-მპყრობელობასა ყაენისასა, რომელსა ყარაყურუმს უწოდდენ. რამეთუ ქრისტიანე იყო სჯულითა იგი მანგუ ყაენი და აქვნდა კართა თვისთა დიდად შესავედრებელად ეკლესია და მღვდელნი, რომლისა ლოცვა-წირვა დაუწყადებელ იყო.

B

ამანცა ნება დაქტორნი მაშინ მოაზნადა ყოველნი მპყრობითა და შეიწია კაცნი შემწენი და წარგზავნა სუმბათ ჩინემაჩინის ქვეყანას მშულდოსანთა, რომელი არს პირველი ტახტი კელმწიფობისა მათისა, მანგუ ხანთან, ძისა ჩინგიზ ყაენისა, პირველსა კელმწიფესთან.

54. ამჟამათ სუმბათმან მიმოვლო მონასტერნი ჩვენნი, რომელნი იყუნეს მწარესა ხარკსა შინა. ილოცედა ღამისთევითა და შეავედრებდა თავსა თუსსა წმიდათა და აღუთქმიდა აღთქმასა ამასა, რამეთუ: „უკეთუ მშუდობით და გამარჯვებით დაებრუნდე, ყოველნი სამლუდლონი განვათავისუფლო ხარკისაგან და ყოველსა ეკლესიასა შესაწირავი შევსწირო და მათი წარტაცებული მამული კუალად მივსცე“. და ესრეთ საგზლად აილო ლოცვა მრავალთა და წარვიდა გზასა, განვლო ურიცხვ ასპარეზი გრძელთა გზათა და მივიდა ქვეყანასა აღმოსავლეთისასა, ტახტსა მის ქუეყნის-მპყრობელისა ყაენისასა, რომელსა ყარა-ყურუმს უწოდებდენ. და მანგუ ხანი იგი იყო ქრისტიანი სჯულიერი და აღეშენებინა კარსა დიდისა პალატისასა ეკლესია ერთი და განეწესებინა მღვდელნი, სადაცა წირვა და ლოცვა მარადის აღესრულებოდა. და თავადი იყო მოყუარულ ფრიად ქრისტიანთა, რომ-

A

ხოლო თვით ფრიად უყვარდა ქრისტიანენი, რომელსა უწოდდნენ მეფედ და ყოველი ქვეყანა იყვნენ ქრისტიანობასა ზედა.

55. ხოლო ვითარ იხილეს პირველად სუმბატ ყოველთა დიდ-დიდთა და კარის უხუცესთა, აცნობა მათ მიზეზი იგი მოსვლისა თვისისა. რომელთა წარიყვანეს და წარადგინეს პირისპირ დიდისა მის მეფისა, და მიართვეს თვალი იგი პატიოსანი, რომელ ფრიად სათნო-ყოფითა აქო იგი. და კითხა მას, თუ: „რომლისა ნათესავესა ხარ შენ?“ ხოლო მან მიუგო: „სარწმუნოებითა ქრისტიანე ვარ და ნათესავით ქართველი“¹ და ამისთვის უმეტეს შეიყვარა იგი და კითხა მიზეზი მოსვლისა მისისა. ხოლო იგი სრულიად ყოველსავე აცნობებდა მას: პირსა ეკლესიათასა და განწირვასა თვისსა და მადლობასა ძმისა მისისა ასლან ნოინისასა და ყოველსა ვითარებასა ქვეყანისასა აცნობებდა, რომლითა ფრიად მოწონებულ ექმნა და გონებდა. ადვილობით შეიწყნარებდა სიტყვასა მას. და მისცა სუმბატ დედასა თვისსა და შეავედრა იგი, რომელსა სახელად სურახთამბეკს უწოდდენ და რქვა ესე: „მხოლოდ მეფობისა ჩვენისა შორის დაცულ ვყოთ და ნუ მივ-

B

მელთაცა სამეფოს უწოდებდენ და ქუეყანა იგი იყო სრულიად ქრისტიანობასა შინა. *გინა სარწმუნოება*

55. ამჟამად სუმბათმან იხილა პირველად დიდებულნი და კარისა პირველნი კაცი და აუწყა მათ მიზეზი მისლვისა თვისისა. მათ მიიყუანეს იგი და აჩვენეს მეფე და მიართვეს გუპარი იგი პატიოსანი, რომელსა სათნო ეყო და ფრიად აქო და ჰკითხა მას: „რა გვარი ხარ?“ და მან მიუგო: „სარწმუნოებით ქრისტიანე ვარ და გვარად სომეხი“. ამისთვის უმეტესად შეიყუარა იგი და მიზეზსა მისვლისასა ჰკითხვიდა. და მან ყოველივე მოახსენა მას: შეპირებებიანი ეკლესიათანი, დაჩაგვრა თესი, ერთგულება ძმისა თვისისა, რომელი აქუნდა ასლანთან, და ყოველი ვითარება ქუეყანისა აუწყა მას, რომელნიცა ფრიად მოეწონა მას და გონების განდევნებით მიიღო სიტყუანი მისნი, ხოლო სუმბათ მისცა დედასა თვისსა და შეავედრა მას, რომელსა ეწოდებოდა სურახთამბეკ და ჰრქვა: „ესე ერთი სამეფო ჩვენ დავიცვათ და არავინ ვამყოფოთ ამაზედ მფლობელად“. და დაარქვეს მას ენჩუ (ესე იგი საუფლო, გინა სახასო), და უბრძანეს ყოფნა

A: 1 სომხურ ტექსტში: *սպաս. ნայ* = ნათესავით სომეხი.

A

ცემთ სხვისა ვისსამე უფლების ქვეშე მაგას“. და უწოდეს მას სახელად ენჩუ, რომელ არს უფლისა. და ბრძანეს დადგინებად კართა თვისთა დღეთა რაოდენთამე და დავედრეს საქმისა-მპყრობელთა მიცემად მისსა დღითი-დღე როჟიკსა სამეუფოსა, რომელმან დაყო მუნ სამნი წელნი.

ხოლო ღამე და დღე არა დაშვრებოდა ლოცვითა და ცრემლითა, ხოლო აქუნდა თვის თანა სუმბატს ნაწილი ერთი მცირე, ფრიად სასწაულთ-მოქმედი, რომელი დადვა წინაშე თვისსა ღამესა ერთსა კარავსა შინა თვისსა და იყო მწუხრითგან ვიდრე განთიადმდე კელგანპყრობით წინაშე მისსა და მოუკლებელისა მომდინარისა ცრემლითა ევედრებოდა და ეაჯებოდა.

56. ხოლო სასწაული საშინელი გამოჩინებულ იქმნა ზეცით კარავსა მას ზედა, რამეთუ კამარა ნათლისა დაადგრა და ჭვარი ზედა კამარასა მას, რომლისაგან გამოხდებოდეს სხივნი და ელვანი.

ხოლო სასტიკსა მისგან ნათლისა სივრცე აურაცხელად ყოველად გარდაფენით ბანაკსა მას განანათლებდა. ხოლო ყოველნი სრულად ყოველად მმადლობელ იქმნეს და კართა თანა მეფისათა შეკრებოდენ შეძრწუნებულნი ხილვისა მისგან და აუწყეს

B

კარსა რამდენსამე დღესა და მიუაბარეს იგი მოკვლელთა. ცემდეს მას საზრდამ-დღე. რომელმან დაპყო მუნ წელსა სამსა, და არცა დღე და არცა ღამე ლოცვისა და ცრემლისაგან არა დაჰსცხრებოდა. ხოლო აქუნდა სუმბატს ნაწილი ერთი, ძელისა უმცირესი, ფრიად სასწაულთ-მოქმედი, რომელი დაესვენებინა წინაშე თვისსა ღამესა ერთსა კარავსა თვისსა შინა მწუხრით განთიადმდე, ჰსდგა კელგანპყრობით წინაშე მისსა, მდულარის ცრემლით შეღალადებდა და ევედრებოდა.

56. მაშინ ნიში უსაშინელესი აღმოჩნდა კარავსა მას ზედა ცათაგან. რამეთუ კამარა ნათლისა გამოისახა მას ზედა და კამარასა მას ზედა ჭვარი ერთი, რომლისა მიერ ელვანი და სხივნი ცეცხლიერი გარდამოცვედებოდენ და სასტიკისა შარავანდედისაგან სივრცე უზომოდ განფენილისა ბანაკისა განათლებოდა. და ყოველნი ერთი მეორისა ფეკქვეშ დათრგუნვით შეკრებენ კარსა სამეფოსა განკურვებულნი ჩვენებისაგან. ხოლო აუწყეს ესე მეფესა გარემოვი-

A

მეფესა და გამოვიდა იგი გარე და იხილა და დიდად განკვირვებულ იქმნა და მისცა ღმერთსა დიდება და მადლობა. და მოუწოდა ერთსა მესაიდუმლოესა თვისსა ქრისტიანესა, ნათესავითა ასურსა და რქვა: „წარვედ და დანიშნე კარავი იგი, რამეთუ ხვალე განთიად ვსცნათ, თუ ვისი არს“. ხოლო თვით სუმბატ არა იცოდა ესე ყოველი და განთიადსა მოუწოდეს წინაშე მეფისა.

ხოლო ვითარცა იხილა მეფემან რქვა: „კუალად აქა არს ესე?“ და მან მიუგო: „ჰე, აქა ვარ“. და კითხა სუმბატს: „რა იყო ესე, რომელ ვიხილეთ ღამესა ამას კარავსა ზედა შენსა?“ და მან შეშინებულმან მიუგო: „არარა ვიცი მეფეო მეფეთაო“. და მან მიუგო: „ესე ყოველი ბრწყინვალეობა და საშინელი ჩვენება-ხილვა არა გულისხმა-ჰყავ ესოდენსა ქამსა განგრობილად?“ მიუგო სუმბატ: „იცის ღმერთმან ჩემმან, რამეთუ ყოვლად არა ვარ ზედმიწევნულ მაგას“, მიუგო ყანმა და რქვა: „რა გაქვს შენ თანა წმინდათა თქვენთაგანი?“ მიუგო სუმბატ: „არარა, გარეშე ერთისა მცირისა ნიშისა“, მიუგო მეფემან: „მოილე ჩემ თანა იგი, რათა ვიხილო“. და მოილო მყის.

57. ხოლო მას ქამსავე აღდგა მეფე ადგილით თვისით და მუხლ-

6. ე. ცაგარეშილი

B

და და იხილა ფრიად განკვირვებულმან, დიდისა მადლობით აღიდა ღმერთი და მიუწოდეს მას მესაიდუმლოეთა თუსთაგანი, რომელი იყო ქრისტიანე და გვარად ასორი და პრქუა მას: „წარვედ და დასდევ ნიში კარავსა მას, რათამცა ვსცნა, თუ ვისი არს იგი“. ხოლო თავადმან სუმბატ არა უწყოდა ესე ყოველი ყოფილი. და ოდეს გათენდა, მიიყუანეს სუმბათ მეფესთან. იხილა რა იგი მეფემან, ჰსთქუა: „ჯერეთ აქა არს ესე?“ მიუგეს მსხლებელთ: „ჰე, აქა არს, მეფეო“. მაშინ ჰკითხა სუმბატს: „რა იყო იგი, რომელი ვიხილეთ ამას ღამესა კარავსა შენსა ზედა?“ მიუგო შეძრწუნებით და პრქვა: „არარა ვიცი მე, მეფეთ-მეფეო“. უბრძანა მეფემან: „იგი ყოველი სხივი და საშინელი ჩვენებანი არა გესმია ეგოდენ ქამსა?“ მიუგო სუმბატ: „უწყის ღმერთმან, არცა ერთი რა ვიცი“. პრქვა მეფემან: „რა გაქვს აქა ნაწილი წმინდათა ჩვენთაგანი?“ მიუგო სუმბათ: „არარა მაქუს, მხოლოდ ერთი ნიში ძელისა“. პრქვა მეფემან: „მომიტანე იგი, რათა ვიხილო“. და მან მეყუსეულად მოართო.

57. აღსდგა მეფე და გარდამოვიდა ტახტისაგან შიშველითა

A

ნი დაიდგნა თავდაუბურველად და ამბორს-უყო მას და თქვა: „ამის საზომისა და ამის ნაკვეთისა იყო ჭუარი იგი ნათლისა, რომელ ვიხილეთ, ესე არს ჭემ-მარიტად“.

ხოლო ამისა შემდგომად უფროსად ესოდენ შეიყვარა და პატივს-სცა სუმბატს სარწმუნოსა საქმისა მისისათვის და ესრეთ ამაღლებულ იქმნა უფროს, ვიდრე ყოველთა დიდებულთა კარისა მისისათა. და ბრძანა მიცემად სუმბატისა, რომელ თვით ითხოვოს. და მისცა მას ფაიზა ოქრო, რომელ იყო ფიცარი ქონებითა სახელისა ღმრთისა და მეფისათა დაწერილ ზედა. ესე იყო უფროს დიდი პატივი მათი.

ხოლო აღწერეს იარღები, რომელ არს ბრძანება, რომელსა ჩვენ სიგლად უწოდთ და მისცეს მას ყოველი ჭრმლითა დაპყრობილი ასლანისი და ოროტნი¹ ქვეყანით თვისით, რომელ იყო ბაჩუისა² თვისითა დიდ-დიდითა და ციხე ბოროტნისა ნაწილით თვისით სიკვდილისათვის მამისა ლიპარიტისა, ვითარცა იყო ფასი სისხლისა მათისა. და გამოიღო სუმბატ კარით მისით ყოველისაგან მატანისა ქართველთა და სხვათაგან, და აჰა კულად მეორედ დემეტკიცათ მამულად მათდა.

A: 1 ზოროტი. 2 არბაჩუისა.

B: 1 კუროტი.

B

თავითა და იდრიკნა მუკლნი, ამბორს-უყო მას და მარიტად ეზომ მწვეთონს³ ჩვარი ესე ნათლისა, რომელ ვიხილეთ“, რომლისათვის მიერიტვან ეგოდენ შეიყვარა და აპატივოსნა სუმბატ და ერწმუნა სიტყუათა მისთა, ვიდრე ამაღლდა იგი უფროს ყოველთა დიდებულთა მისთაგან, და ბრძანა მიცემა სუმბათისა, რაჲცა ითხოვოს და მისცეს მას ფაიზა ოქრო, რომელსა ზედან ეწერა საკელი ღმრთისა და მეფისა. ესე იყო უდიდესი პატივი მათი. და დაუწერეს იარღაყი, ესე იგი ბრძანება, რომელსა ჩვენ სიგელს უკმობთ, და მისცეს მას ყოველი ჭრმლით დაჭერილი ასლანისაგან ოროტნი¹ თვისის ქვეყანით, რომელი ეყრა ბაჩუ-ნოინს და დიდებულთა მისთა და ციხე ბოროტნისა მამის სიკუდილისა ნაცულად, რომელი ვითარცა ლიპარიტის სისხლის ფასი იყო, ვინაითგან იქ მოკლეს. და გამოირიცხა ესე სუმბათ ყოველთა დავთართაგან ქართველთა და სხვათა, და ესე მეორედ დამტკიცება იყო მამულთა მათთა.

A

58. რამეთუ უწინარეს კრმლი-
თა დაპყრობილ იყო, ვითარცა
მონა, რომელი იყო კელითა ას-
ლან ნოინისითა და კუალად მე-
ორედ მიცემულ მეფეთაგან ვე-
თარცა მოსყიდული მრავალსას-
ყიდლითა და მოღებული ნათ-
ლოანისა გოპართა. და მოილო
ზრძანება განთავისუფლებად ყო-
ველთა ეკლესიათა სომხეთისათა
და მღვდელთა. და ესრეთ დი-
დითა პატივითა პატივემულ იქ-
მნა კარსა ზედა მეფისასა, და წარ-
მოვედა მყის და მოიწია ქვეყანა-
სა ამას და გამოგვიბრწყინდა
ჩვენ მშვიდობა, ვითარცა მზემან
შუალამესა. და მოვიდა პირვე-
ლად წინაშე ბაჩუსისა და სხვათა
თავადთა. და მათგან უფროსად
შეწევნულ იქმნა, და განარინა
ქვეყანა ოროტნისა¹ სრულიად,
ვიდრე საზღვრადმდე ბოროტნისა
და ბღენისა², რომელსა შინა
იყო საყდარი სივნიეთისა და ტა-
თევისა, და დაიპყრა ელეგიქი და
ყოველი სოფელი ვაივოისა, კე-
ვისა ფოლაჰანქისა³, ურწი⁴ და ვე-
დი ქვეით თვისით ერერონისა და
კოტაიქი⁵ და გელაქუნი, მრავალ-
ნი შენნი და მონასტერნი, და
განათავისუფლნა ეკლესიანი და
მღვდელნი მთავრობითა თვისითა
და ყოველი ქვეყანა სომხითისა.
და აღაშენნა მონასტერნი და ყო-

B

58. რამეთუ პირველად კრმლითა
იყო დაპყრობილი, ვითარცა
ნა, რომელი იყო ასლანისგან და
მეორედ მეფისა მიერ ბოძებუ-
ლი, რომელიცა უდიდესითა ფა-
სითა, მანათებელითა გუპართა,
მიილო. ხოლო მიილოცა ბრძა-
ნება განთავისუფლებისა ეკლე-
სიათა სომეხთა და მღვდელთა
და ეგრეთ დიდითა პატივითა
განძლიერდებოდა კარი-
სა მის მეფისა მიერ. ხოლო მო-
ვიდა საჩქაროთ ქუეყანასა ამას
და გამოგვიბრწყინვა მშუდობა,
ვითარცა მზე საშუალსა ღამისა-
სა, პირველად იხილა ბაჩუ-
ნოინი და სხვანი მთავარნი
და მათ მიერცა მიილო შემწეობა,
აილო და დაიხსნა ქუეყანა ორო-
ტნისა, ვიდრე ბღენისა¹ და ბო-
როდნისა საზღვრადმდე, სადაცა
იყო აოკრებულ საყდარი, გი-
ნა ტახტი სივნიელთი ტათე-
ვი², აილოცა ელეგიქი, ფოლა-
ჰანქი, ურწი, ვედი³ ვიდრე ერე-
რონამდე და კოტაიქი⁴, რო-
მელსა სხვათა ვნით ყირ-
ხულახს უხმობენ (ესე იგი
ორმოცი მდინარე და
არსცა მუნ მდინარე
წყარო ორმოცი) და
ესე არს მამული ერე-
ვნისა ვიდრე გელაქუნა-
მდის⁵. დაიპყრაცა მრავალნი სო-

A: 1 ვოროტნისა. 2 ბღენოისა. 3 ფოშანისა. 4 ურწი. 5 კოტაისი.
B: 1 ბღენისა. 2 ტათევი. 3 ფოლაჰანი, ორწი, ვიტევი. 4 კოტაიქი ვოტისნი.
5 გელაქუნამდის.

A

ველნი მოოხრებულნი ეკლესიანი, და იქმნა მრავალი სიხარული მღვდელთა და ყოველთა ქრისტიანეთა, რამეთუ საყდარი სივნიეთისა მოოხრებულ იყო მრავლით ყამითგან და მოხუცებულ იყო ეპისკოპოსი მამა იოვანე და ძმისწული მისი უფალი მამა ბეტი¹. და ბრძანებითა ცოლისა ბაჩუისათა იწყო შენებად მონასტრისა, რომელ იყო დაგლახაკებულ. აწ რომელ ესოდენითა მკვიდრობითა იყო პირველ და სახლიცა ერთი არა დაშთომილ იყო ეკლესიისა მის, რომელ ესრეთ მკვიდრ ყო თვით სუმბატ. და იწყო ყოვლითა ღონითა თავს-დებად, შენებად და შემკობად ეკლესიისა და მიტაცებულნი სამკვიდრონი უკუნ-აქცივნა.

ხოლო ვიდრე ესრეთ იყო და შემდგომად კეთილისა მოძულემან ეშმაკმან იწყო შთაგდებად შურისა და აღძრვად სახლისა ავაგისა და დიდ-დიდთა ქართველთასა წინა-აღმდგომად სუმბატისა, რამეთუ თვით ავაგ აღსრულებულ იყო რიცხესა ექვსას ოთხმეოცდაათცხრამეტსა² და ცოლსა მისსა გვანცას აქვნდა ასული ერთი, სახელით ხოშაქ, და მთავრობდა ყოველსა ზედა სამთავროსა თვისსა. და მისთვის შეკრბენ ტიფხისსა არღუნისა³ წი-

B

ფელნი და დაბანი და განათავსუფლნა ეკლესიანი მკვიდრობისა ღონი სამთავროსა მკვიდრობისა ყოვლისა სომხითისა. ამანვე აღაშენნა მონასტერნი და მრავალნი იავარქმნილნი ეკლესიანი და მრავალი მხიარულება მიუფლინა ქრისტიანეთა, ამჟამად საყდარი სივნიელთა¹ ადრიდ ყამითგან იყო აოხრებული და მოხუცებულ იყო ეპისკოპოზი მათი იოანე და ძმისწულსა მისსა უფალს მამამთავარსა ბრძანებითა ბაჩუნოინის ცოლისათა ეწყო შენება მონასტრისა და ეგრეთვე სიგლახაკესა შინა იყო. ეგოდენთა სამკვიდრებელთაგან არცა ერთი სახლი იყო, რომელი დაიმკვდრა სუმბატმან, და მოჰყვა შენებასა მისსა ყოვლისა ლუაწლითა და ცდილობდა გამდიდრებასა და წარტაცებულისა სამკვიდრებულისა მისისა კუალად განაზღვებასა. ხოლო ოდეს ესე ესრეთ ეწყობოდა, ამჟამად კეთილისა მოძულემან ეშმაკმან იწყო აღძრვა შურისა და აამღვრია სახლი ავაგისი და შეაშფოთნა დიდებულნი საქართველომასანი, რამეთუ ავაგი აღსრულებულ იყო წელსა ჩს². და ფერცხლსა მისსა, ესე იგი ცოლსა გვანცასა³, ჰყვა ასული ერთი, ხოშაქ წოდებული, და იგი უფლებდა ყო-

A: 1 „მამა ბეტი“-ს შესატყვისად სომხურ ტექსტშია „ნაყრასხო“, რაც „მამამთავარს“ ნიშნავს. 2 ე. ი. 1250 (699+551) წ. 3 არყენისა.

B: 1 სევენლთა. 2 ჩს²=1250 წ. 3 გონძასა.

A

ნაშე, რომელ იყო ვაზირი და პასხაზი, დადგინებულ დიდისა ყაენისა ზედა ყოვლისა ქვეყანისა. რომელ იყო მბრძანებელ ყოველთავე და მთავარ ხარკსა სამეფოსა და უფალ სამსჯავროსა, რომელმან აღწერა ყოველი სოფელი რიცხვსა შვიდას სამსა!

ხოლო მრავლითა ქრთამითა სწადოდათ წარწყმენდად სუმბატისა და არღარა მკვიდრ ყოფად ქვეყანასა თვისსა, რომელ ვერა კადნიერ იყო არლუნ.

59. ხოლო არამედ მისტაცეს სუმბატს მრავალნი ადგილნი, დაშთომილთა მათ მოაოხრებდენ, რომლისა ჯერისათვის იქმნა წარსელა მისი კულად მანგუ ყაენისა თანა. და აღიყვანა სახლისაგან ასლან ნოინისა შემწე თვისი და წარვიდა ძლიერებითა ღვთისათა. ხოლო პირველად წარსელისა მისისა მიუწოდათ არლუნისა კარსა, რამეთუ შეესმინათ იგი რომლისათვისმე, ხოლო ვითარცა მიიწია იგი მუნ, იყო შეპყრობილ იგი. და სევიჩებეგ² სხვა ვინმე მის თანა, ხოლო შარაფადინ მდივანსა ქვეყანისა ამისსა ენება მოკვლა არლუნისა და თვით ადგილსა მისსა და სევიჩებეგსა², იგი მტერ იყო სუმბატისა, და

B

ველსა სამთავროსა მისსა. ამისა თუს შეკრბენ ტფილისსა შინსა¹ ლუნთან, რომელი იყო ვაზირი დადგინებული დიდის ხანისა მიერ ყოველსა ქვეყანასა ზედა, ესე იგი ბრძანებისა გამცემი ყოველთა ზედა და მფლობელი სამეფოსა ხარკისა და დიდისა სამდივნოსი, რომელმან აღწერა ყოველი ქვეყანა წელსა მაცხოვრისასა ჩს¹ნდ¹ და მრავლითა ქრთამითა სთხოვდენ წარწყმედასა სუმბათისასა და არა დამკვდრებასა მამულისა მისისასა, რომელი ვერა იკადნიერა არლუნმან.

59 არამედ წარლუნეს სუმბატსა მრავალნი ადგილნი და დანაშთომსა ოდესმე წარსტაცებდენ, რომლისათუს საპირო ექმნა მას წარსულა კულად მანგუ ხანთან. შეიწია კაცი ასლანისაგან და წარვიდა წარმართებითა ღმრთისათა. გარნა უწინარეს ამის წარსულისასა დაებარებინათ არლუნი შებეზლებითა რომლითამე. და ოდეს მივიდა ესე, იყო იგი მუნ საპყრობილესა შინა. და სევიჩებეგ წოდებულს დიდებულთაგან ერთსა და შარაფედინ მდივანსა ამა ქვეყანისასა ენებათ სიკუდილი არლუნისა, რათა თავადნი მოსულ იყუნენ მოადგილედ მისად. ესე სევიჩებეგ მტერი იყო სუმბათისადაცა, ენება სიკუდილიცა

A: 1 ე .ი. 1254 (703+551) წ. 2 ინჯებეგსა.

B: 1 ჩს¹ნდ=1254 წ.

A

უნება მოკვლა ზაკვით იგი. ხოლო იგი რა მოიწია პალატად, წარდგა პირისპირ მანგუ ყაენისა.

ხოლო ვითარცა იხილა მან, იცნა იგი, რამეთუ ფრიად უყვარდა მას სუმბატ და რწამდა იგი. მიუწოდა წინაშე თვისსა და ჰრქვა: „მოვედ, მონიშატეო მეფისაო, და მაცნობე ვითარებანი ქვეყანისა მის და სპისა ჩემისა“. ხოლო მან წესიერად მიუთხრა მას. და კითხა არლუნისათვის, თუ ვითარ ემძლავრა ქვეყანასა და ანუ ვითარ დამოკიდებდა მღვდელთა და თუ ვითარ მოეკლა ერთი მღვდელთაგანი ვინმე, ვითარცა გულისხმა-ეყო შემასმენელთაგან. მიუგო სუმბატ და განამართლებდა არლუნსა და მტყუარ ყოფდა ყოველთა შემასმენელთა. რომლისათვის განრისხდა მეფე დიდ-დიდთა თვისთა ზედა, რასათვის არა მართლიად გამოიკვლიეს და მყის ბრძანა, რათა ბრძობა ყონ და გამოიკვლიონ სუმბატითურთ, რომელ მსწრაფლ ყვეს ესე და მტყუვარ ჰყო სუმბატ იგინი მასვე ქამსა. და მოკლეს სევიჩი და შარაფედინ და გამოიყვანეს არლუნი საპყრობილით და წარადგინეს წინაშე მეფისა.

ხოლო მეფემან დიდებულ ყო და მისცა პირველი მნეობა მნეობად და დაუჭირა კელი სუმბატს და დავედრა მას და ბრძანა

B

მისი. ხოლო იგი უმცროსესი პალატსა შინა, მყისვე გამოცნა და მანგუ ყაენთან. ხოლო მან რა იხილა, ჰსცნა იგი და ვინათგან უყვარდა იგი და ერწმუნებოდა ფრიად, თუსდა მიუწოდა და ჰრქვა: „სამეფოსა მოვედ და მაუწყე მე ყოველი ვითარება იმა ქუეყანისა და სამკედროთა ჩემთა“. და მან იწყო რიგით მოთხრობა. შემდგომად ჰკითხა უკეთუ ვითარ იავარჰყო არლუნმან ქუეყანა იგი და ვითარ დამოჰკიდა მღუდელნი და მოკლა ერთი ამათგანი. მიუგო სუმბატ და განამართლა არლუნი და ყოველითურთ გააცრუვა შემასმენელნი. ამისთვის გაუწყრა მეფე დიდებულთა თუსთა და ჰრქვა: „რასათუს არა სიმართლით გამოეძიებთ?“ და ბრძანა ყოფა სამსჯავროსა სამართლისა, რომელიცა მოჰკდა დღესა მეორესა. ბრძანა მეფემან და სუმბათ წარმოადგინეს და შექმნეს თქმობა. ხოლო განაცრუვნა იგინი სუმბატმან. და მსწრაფლად მოაკუდივნეს სევიჩბეგ და შარაფედინ მდივანი და არლუნი გამოიყუანეს საპყრობილისაგან და მიიყუანეს წინაშე მეფისა და პატივით მიიღო იგი მეფემან მიცემითა პირველისა საკელოსა თუსისა. და იპყრა კელი სუმბატისა, შთააბარა მას და ჰრქვა: „დაუწერინე წიგნი წყალობისა, რათამცა უმ-

A: 1 არყენისათვის.

A

დაწერად ახლისა და უმეტესად სიმტკიცითა დაუმტკიცა, ვიდრე პირველისა მის. და მისცა სუმბატს ყოველივე სამკვიდრებელი თვისი და ესეთითა დიდ-დიდითა წარმართებითა წარმოვიდა მუნით არღუნითურთ და მეყვეულად მოვიდა ქვეყანასა ამას. ხოლო მრავლისა მისთვის კეთილის ყოფისა არა იცოდა არღუნ, თუ რომლითა სიყუარულითა პატივს-სცეს სუმბატს. ხოლო მოსვლისათვის სუმბატისა სირცხვილელუ იქმნენ ყოველნივე მტერნი და წინააღმდეგომნი მისნი, რომელ ეუფლა ყოველთა სოფელთა და დაბათა თვისთა.

ხოლო შემდგომად ნებსით სიყუარულისათვის და ერთობისა, რომელთათვის-მე უკუნ-სცა და მინიჭა აქა და იქი სოფელნი და აგარაკნი და სხვანი განიმტკიცნა სამკვიდრონი მამულნი ნათესავისა და ძეთა თვისთანი.

B

ტიცეს შეიქმნას მამული მამულსა სამკვიდრებელად მაგისა ზეგნისა¹ თესავთა მაგისთა². და ეგრეთ დიდ-დიდითა გამარჯვებით გამოემართა მუნით არღუნითურთ და მოვიდნენ ქუეყანასა ამას. გარნა დიდისა ლუაწლისათუს, რომელი დასდვა მას სუმბატ. არა უწყოდა არღუნმან, უკეთუ ვითარითა სიყუარულითა შეიყუაროს იგი და ანუ ვითარითა პატივითა პატივ-ჰსცეს სუმბატსა. ხოლო ოდეს მოვიდა სუმბატ, სირცხულელუ იქმნენ მტერნი და წინააღმდეგნი მისნი, რომელ კულად დაიპყრა ყოველნი ყასაბანი და სოფელნი თუსნი. გარნა შემდგომად ნებითა თუსითა სიყუარულისა და ერთობისათუს ზოგიერთი მამულთაგანი დაანება სხვათა და სხვა დაიმკვდრა სამკვდრო მამულად გვართა და ძეთა თუსთათუს.

60. ხოლო პირველ წარსვლისასუმბატისა მანგუ ყაენისა წინაშე შეიქმნა რიცხვი შვიდასი¹. ხოლო მეორედ — შვიდას ხუთი². ესე დიდითა დიდებითა პატივცემულ იქმნა თვალთა წინაშე ჰულაგუ ყაენისა და დაადგინა მრავალთა ზედა საქმეთა თვისთა. ამან აღაშენა საკვირველი იგი კარის-ბჰე ახლის მონასტრისა სასაფლაოსა

60. ხოლო პირველი წარსლვა სუმბატისა მანგუ ყაენთან იქმნა წელსა უფლისასა ჩსნა¹. და მეორე წარსლვა — წელსა ჩსნე². ესე დიდითა დიდებითა პატივცემული და შეყუარებულ იქმნა ჰულაგუ ყაენისა³ მიერ და დაადგინა მან იგი მრავალთა საქმეთა თუსთა ზედა. ამან აღაშენა საკვირველად ქმნილი სამლოცვე-

A: 1 ე. ი. 1251 (700+551) წ. 2 ე. ი. 1256(705+551) წ.

B: 1 ჩსნა=1251 წ. 2 ჩსნე=1256 წ. 3 ჰულაგუ ყაენისა] სულაიხანისა.

A

თვისსა და უქმნა მრავალი ნაყოფი, და მდიდარ ყო იგი და შეამკო ეკლესია და შეწირნა სოფელნი და ვენაკოვანნი. ვითარცა ზემორე ვთქუთ, ესე წარვიდა ბასენს ბრძანებითა ჰულაგუ ყაენისა ხისათვის ნობარისა, რამეთუ აშენებდენ. და მოვიდა აშორნისა და მივიდა მონასტერსა თათულისსა¹ და მრავლითა და დიდითა ღონითა მოიყიდა ნაწილი, რომელი იყო თავისა წმინდისა გრიგოლი პართეველისა, რამეთუ იყო მუნ ერთი კერძო თავისა მისისა და მოილო თხემი წმიდისა გრიგოლისი საკვირველთმოქმედისა, რომელი მიღებულ იყო და შეკრებულ მუნ. ხოლო შემდგომად გაგიკ, მეფემან ბაგრატიონმან, დადვა დაცვად ქამისათვის ლელვაგვემულებათასა. ხოლო მიიღო მიუთხრობელი საუნჯე იგი საღმრთო და შეამკო ოქროითა და ვეცხლითა საფუძველი იგი და მცველი, დაამკვიდრა მაღალი საქადაგო იგი ადგილსა ახლისა მონასტრისასა და მისცა შემკობად საზომსა თავადისა მის ძელისა კემშარიტისასა ოქროსაგან წმიდისა სახედ სარკმელისა ქონებითა ორისა ბჳისათა და დაწერა ზურგით კერძო მოსახსენებელი თვისი.

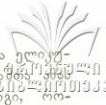
61. ხოლო მათ დღეთა შინა მოკვდა ძმა მისი შვენიერყვაი-

A: 1 თათულისსა.

B

ლო ერთი ნორავენსა შინა, ესე იგი არს მონასტერი ახალსა შინა, სასაფლაოსა თუსსა ზედა. და ჰყო მუნ მრავალნი წარმატებანი და განამდიდრა იგი და შეამკო ეკლესია იგი და შესწირა სოფელნი და ვენაკნი. ვითარცა ზემორე ვსთქუთ, წარვიდა ესე ბასენს ბრძანებითა ჰულაგუ ყაენისათა რჩეულთა ძელთათუს, რათა აღაშენებდენ დიდსა სამეფოსა პალატსა მინდორსა მას გარნისასა, რომელს ალატს უქმობენ. მუნით წარვიდა მონასტერსა თათულისასა. მრავლითა სასყიდლითა და დიდითა ღვაწლითა აიღო ნაწილი ერთი თავისა მიერ წმიდისა გრიგოლისა, განმანათლებელისა ჩვენისა, რამეთუ მუნ იყო კერძო ერთი თავისა თუსისა. აიღოცა კეფა წმიდისა გრიგოლ სასწაულთმოქმედისა, რომელი მოეკრიბა მუნ ბაგრატიონს, უკანასკნელსა კელმწიფესა სომეხთასა გაგიკს, და დაეცვა იგი მუნ რყევისა ეამსა. ხოლო გამოუთქმელი განძი იგი საღმრთო მოიტანა და დასდვა განთქმულსა მონასტერსა მას ნორავენისასა.

61. მათ დღეთა შინა აღესრულა ძმა ამისი, შუენიერი ყუაივ-

A

B

ლოვანი იოვანე და დასვეს ელი-
კუმის თანა, რომელსა დაშთა
შეილი ერთი, კეთილად აღმოცე-
ნებული, ლიპარიტ სახელდე-
ბული. ხოლო შემდგომად მცი-
რედთა დღეთა მოკვდა სხვა იგი
ძმა, მკნე სპარაზენი¹ ფახრადუ-
ლა² და დაიდვა მათ თანა. ხოლო
ძმისწული მათი ბირთველ წარ-
ვიდა ჯევესა ჰულაგუსასა ბრძო-
ლად ბერქა ყაენისასა, ველსა ხა-
ზართასა, რომელსა აწ ყვიჩაყად
უწოდენ, დიდისა მის თანა მდინა-
რისა, რომელსა თერგად სახელს-
სდებენ. და მოკლეს იგი ბრძო-
ლასა მას შინა რიცხვსა შეიდას
ათსა³.

ლი ივანე, და დაიდვა ელიკუ-
მისა თანა. ხოლო დაშთა
ძე ერთი კეთილი ნერგი,
მელსა ეწოდებოდა ლიპარიტ და
შემდგომად მცირეთა დღეთა მო-
კვდა, და მეორეცა ძმა მისი მკნე
მებრძოლი იგი ფახრადულან¹, და
იგიცა მოკვდა, დაეფლა მათ თა-
ნა. ხოლო ძმისწული ამათი ბირ-
თველ გაჰყვა ჯარსა ჰულაგუ ყა-
ენისა საბრძოლად ბერქა ხანისა,
მინდორსა მას ხაზართასა, რო-
მელსა აწ ყვიჩაყთ უკმობენ, და
მდინარისა მის სიახლოეს, რო-
მელსა აწ თერგს უწოდებენ, და
მოკლეს ბირთველ მუნ ომში,
რიცხუსა მაცხოვრისასა
ჩს⁴ა². ხოლო ამისა შემდგო-
მად მიიტყალა ყოვლად კურ-
თხეული დედა ამათი ასფაი³ რი-
ცხუსა ჩს⁴ა² და დაეფლა ძეთა
თუსთა თანა. ხოლო დაშთა სუმ-
ბათს შემწედ მხოლოდ უმრწემე-
სი ძმა თუსი ტარსაიჭი, რომელი
იყო კაცი ძლიერი და მეომარი და
მარჯვე ყოველსა საქმესა შინა და
იყო კეთილმსახური და ფრიად
ღმრთისმოყვარე, რომელსა შე-
ერთო ცოლად წართმეული ის-
მაილიანთაგან ასული სივნიელთ
მეპატრონისა, რომელსა
უხმოზდენ არუზ ხათუნ⁵,
რომელი გაქრისტიანდა და აღივ-

ხოლო შემდგომად მათსა გარ-
დაიცვალა ყოვლად კურთხეული
დედა მათი ასფაინ რიცხვსა შეი-
დას ათორმეტსა¹ და დაიდვა ძე-
თა თანა თვისთა.

ხოლო დაუშთებოდა სუმბატს
შემწე ერთი, უმრწემესი ძმა თვი-
სი ტარსაიჭი, რომელი იყო კა-
ცი ძლიერი და მებრძოლი და
წარმართებულ ყოველთა საქმეთა
ზედა. ესე იყო კეთილმსახურ
და ფრიად ღმრთისმოყვარე, რო-
მელსა მოეყვანა ცოლად თვისად
ისმაიტელთაგანი, ასული უფლი-
სა სივნიელთასა არუზ ხათუნ⁵,
რომელი იქმნა ქრისტიანე და იყო

A: 1 „სპარაზენის“ შესატყვისად
ნიშნავს შეიარაღებულს. 2 ფახრადოლ.
(712+551) წ. 3 ზარუზ ხანუმ.
B: 1 ფახრატოლან. 2 ჩს⁴ა²=1261 წ. 3 ასპან. 4 ჩს⁴ა²=1263 წ. 5 ზარუს.

სომხურ ტექსტშია „սպարազէն“, რაც
3 ე. ი. 1261 (710+551) წ. 4 ე. ი. 1263
წ. 3 ასპან. 4 ჩს⁴ა²=1263 წ. 5 ზარუს.

A

სავსე სარწმუნოებითა და მო-
 შიში ღმრთისა. რომლისაგან
 იშენეს სამნი ძენი: ელიკუმ,
 სტეფანე, რომელ იქმნა ეპისკო-
 პოს, და ფახრადულან. და უფლე-
 ბდა ტარსაიჭ კერძოსა ოროტნი-
 სასა. ამან შეამკო ეკლესია დი-
 დი იგი ტათევისა, სამსახურე-
 ბელნი და შესამოსელნი შეენი-
 ერნი შეწირნა წმინდასა მას ეკ-
 ლესიასა ვალინჯოსასა, რომლი-
 სა მიხმულ იყო სამკვიდრებელი
 თვისიჲ ჰარყისი¹ საზღვრით თვი-
 სით და ცური საზღვრით თვი-
 სით და ჯელითა თვისითა და-
 ნერგულნი ვენაჯნი სამდღლოვან-
 ნი და ქეთივანქი საზღვრითურთ
 თვისით. და დაწერა ქვასა ზედა
 მოსახსენებელი, სვეტსა ზედა
 სამხრით კერძოსა, რომელ იყო
 ესრეთ სახედ: „ესე წიგნი მოსახ-
 სენებელი და შეუცვალებელად
 აღუქოცელი იყავნ ტარსაიჭისა-
 თვის მთავართა-მთავრისა, ძისა
 დიდისა ლიპარიტისა, ძმისა სუმბა-
 ტისა, დიდისა მის მთავრისა, კერ-
 ძოთა-მპყრობელისა, ამის მიზეზი-
 სთვის, რომელ იყო მთავარ სოფე-
 ლთა ამათ კართგან ბარგუშადისა
 ვიდრე საზღვრადმდე ბიჯნისა² შე-
 ვერთვე ტათევის წმინდასა მოცი-
 ქულსა და მივეც ნაწილი სული-
 სა ჩემისა მკვიდრი აღნათქვამი
 ჩემი წმინდასა ეკლესიასა ოთხნი
 სოფელნი, რომელთა გესმათ, ვი-

B

სო სარწმუნოებითა და მო-
 შიში ღმრთისათა, რომლისაგან
 იშენა ძენი სამნი: პირველი ელი-
 კუმ, მეორე სტეფანე, რომელი
 იცხო ეპისკოპოსად და მესამე
 ფახრადულან. და ტარსაიჭი უფ-
 ლებდა მკარეთა ოროდნისათა.
 ამან აღაშენა დიდი ეკლესია ტა-
 თევისა ჭურითა და განძითა შუ-
 ენიერითა და მისცა ეკლესიასა
 მას აღრით ყამითგან წარტაცე-
 ბული სამკვდრო მამული თვისი
 ჰარყისი¹ სამზღურითა თვისითა,
 ცური² სამზღურითა თვისითა,
 ხოთი სამზღურითა თვისი-
 თა, ხოთავეთას თვისი ნაშენი
 ვენახი და ქეთივანქი³ სამზღვ-
 რითა თვისითა და დაწერა ძეგლი,
 რომელი იყო სამხრეთის კერძო
 მოსახსენებელად თვსად, რო-
 მელსა აქუნდა მაგალითი ესე: „ქ.
 ესე ნაწილი მოსახსენებელთა
 ჩემთა და ძეგლი აუხოცელი დავ-
 სწერე მე ტარსაიჭ მთავართ-მთა-
 ვარმან, ძემან დიდისა ლიპარი-
 ტისა, ძმისა სუმბატისა, დიდისა
 მთავრისა, კერძოთ-მთავრისა
 ამა მკრისამან, რომელი არს
 მფლობელი ამა კერძოთა კარი-
 დამ ბარგუშატისა⁴ ბიჯნის⁵ სამ-
 ზღურადმდე ესრეთ, რომელ შე-
 ერთებულ ვიქმენ მე ტათევისა
 წმინდასა მოციქულსა თანა და მი-
 ვეც სულის კერძი ჩემი, რომ-
 ლისა ცა სადამე ვარ,

A: 1 ჰაი. 2 ფიშროისა.

B: 1 ჰაქესი. 2 ცორი. 3 ჭოთავანი. 4 ბაგროშატისა. 5 ბჯენის.

A

თარმედ ძველით ქამითგან ყოფილ არს მკვიდრ ამისა შინაპერი და ხოტნავანი საზღვრით თვისით, მითით და ველით და სამდელით, და ესე კელითა ჩემითა დასხმული ვენახი და ცური საზღვრით თვისით, მითით და ველით და პარყისი საზღვრით თვისითურთ, რომლისა ნახევარი საუნჯისა ფასითა მომედო და ბოროტი და ქეთივანქი საზღვრით თვისით. და ადგილისა ამის ეპისკოპოსანი უფალმან მამა პეტიმ და მამა სოლომონ დაგვიმტკიცეს ჩვენ სახსენებელი და განგვიწესეს ჩვენ წირვანი წლითი წლად ერთგზის ორმოცი: ათგზის წირვა განცხადებასა უფლისასა, ათგზის წირვა აღდგომასა, ათგზის მიცვალებასა ყოვლად წმინდისასა და ათგზის საუფლოთა დღესასწაულთა. ოც დღე ჩემ ტარსაიჟისათვის, და ოც დღე ძმისა ჩემისა სუმბატისათვის.

62. ხოლო არამედ შემდგომად ჩვენსა ანუ ჩვენთაგანმან ვინმე, ანუ უცხოთაგანმან, ანუ მთავარმან, ანუ მპყრობელთაგანმან ესე მტკიცე პაემანი და დაურღვეველი იძულებული შლად კელ-ყოს, ანუ სოფელნი ესე, ანუ ვენაჯი ესე საყდრასა

B

ესე იგი სოფელი ვარა მელი. გვესმოდა აღდგომის მითვან ყოფა ამის სამცხრეთსა, ესე იგი მიწერასა შინა. ხოტნავანი სამზღურითა თუსითა, მითითა და მინდვრითა, ხოთავეთსა შინა კელითა ჩვენითა დანერგილი ვენახი, ცური სამზღურითა თუსითა, მითითა და მინდვრითა თუსითა, პარყისი სამზღურითა თუსითა, რომლისა ნახევარი მიეყიდნა ფასით, და ბოროტსა შინა ქეთივანქი სამზღურითა თუსითა. ხოლო ეპისკოპოსთა ამა ადგილისათა უფალმან მამა მათავარმან და უფალმან სოლომონმან განგვიწესეს ჩვენ და დაგვიმტკიცეს წლითი წლადმდე ორმოცნი: (ი³) დღე ქამსა გამოცხადებისასა, (ი^ე)⁴ აღდგომასა, (ი) — ღმრთისმშობლის დღესასწაულთა თანა და ათი საუფლოთა დღესასწაულთა შინა. ამისი განწესდა ოცი დღე მე ტარსაიჟისათუს და ოცი დღე ძმისა ჩემისა სუმბატისათუს.

62. აწ რომელმანცა შემდეგთა ჩვენთა უცხოთაგან მთავართაგან, გინა მოხელეთაგან კელ-ყოს შლად ამა მტკიცისა პაემანისასა და ინებონ განქარვებად დაურღვეველისა ანდერძისა ამის, ანუ სოფელნი, გინა ვენაჯნი წარსტაცოს ეკლესიასა მას, ნაწი-

B: 1 ცური. 2 ბორღსა. 3 ი³ = 10. 4 ი^ე = 15.

A

ამისგან გამოკვებად განიზრახონ, იყავნ ნაწილი მისი იუდისა და ჯეარსმცემელთა თანა და კენისა თანა და სხვათა ბოროტისა-მოქმედთა მიიღოს პატივი და სამთა წმინდათა კრებათაგან შეჩვენებულ იყავნ.

ხოლო უკეთუ წარმართთაგან-მან უფალმან ვინმე შესცვალოს და გამოკვებად კელ-ყოს, ღმრთისა და წინასწარმეტყველისა თვისისა აბეზარ იქმნეს და ეშმაკისა თანა ჯოჯობეთად შთახდეს და სახლეულით და შვილითურთ მოფხრულ და აღებულ იქმნეს, წმინდა თვისი არაწმინდა ექმნეს და ათას-ათას-ათასჯერამცა შეჩვენებულ იქმნეს. აღიწერა რიცხვსა შვიდას ოცდასამსა¹, თვესა ნოენბერსა ათსამეტსა.

ხოლო არიან აღწერილისა ამის მოწამე მამა სარგის², ახლისა მონასტრისა ეპისკოპოსი და სარგის, კლიტემპყრობელი წმინდისა იკლესიისა, და აზნაურთა ჩემთაგანი: ჰასან³ კარაპეტას ძე, ოროტ⁴ შაჰ, ლორის ძის ძე, მირან ნივერას ძე. დაემტკიცოს ნებითა ღვთისათა და ღმერთმან წარმართოს წმიდისათვის ეკლესიისა სასოებითა ღვთისათა, მე ტარსაიჱ კელით-წერილითა ჩემითა დავამტკიცე ძღვენი ესე.

ხოლო შემდგომად ჩემსა ძეთა ჩემთა, ანუ ბადიშთა, ანუ სხვათა-

B

ლი მისი იუდასა და სხვათა¹ არის-მცემელთა თანა და კენისა და ყოველთა ბოროტ-მოქმედთა მიიღოს და წმიდათა კრებათაგან შეჩვენებულ იქმნას.

ხოლო უკეთუ თათარი მთავრობდეს და წარტაცება ინებოს ღმრთისაგან და თავისის ფელამბრისაგან, ესე იგი მოციქულისაგან, გინა წინასწარმეტყველისაგან, შეჩვენებული იყოს და ეშმაკთა თანა ჯოჯობეთსა შინა შთახდეს, სახლითა და ძითა ახოცილ და აღებულ იქმნას და თუსი ალალი ჰარამად შეეცუალოს. ესე იგი მართალი, გინა წმიდა ბილწ ექმნას მას და ათი ათასი კიდევ ათასი ნალათი მას, რომელ არს შეჩვენება, გინა წყევლა-რიცხვა მაცხოვრისა ჩსოდ¹, თვესა ნოენბერსა იგ². და ამა წერილისა მოწამე არს უფალი სარგის, ნორავეანის ეპისკოპოსი და სარგის, კანდელაკი ეკკლესიისა, ამის ჩემთა აზნაურთაგან კარაპეტაშვილი ჰასანა³. ღმერთმან უბედნიეროს ესე ეკკლესიასა ამას სასოებითა ღმრთისათა. მე ტარსაიჱ კელითა ჩემითა აღვსწერე და დავამტკიცე შესაწირავი ესე: აწ რომელთაცა შემდგომთა ჩემთა, შვილთა და შვილისშვილთა

A: 1 ე. ი. 1274 (723+551) წ. 2 სერგის. 3 ასან. 4 ვროტ.
B: 1 ჩსოდ=1274 წ. 2 იგ=13. 3 ასანა.

A

შე მთავართა სულეირისა ამის ჩვენისა გამოგვებად კელ-ყოს და სასოებისა ჩვენისა შლად და ჩვენისა განსაზღვრებულისა დარღვევად ინებოს, სამას ათვრამეტთა მამათ-მთავართაგან შეჩვენებულ იყავნ ცოცხალი და მკვდარი და განკვეთილ და აღვოცილ იქმნეს ამას ცხოვრებასა და მერმესა მას, ამინ იყავნ“.

63. ხოლო სუმბატ შვილებულ იყო სახლსა ავაგისასა და ზრახვა ყვეს სხვათა მთავართა სიკვდილად მიცემა შორის ზღვასა გვანცასი ბრძანებითა ჰულაგუ ყაენისასა.

ხოლო თვით მთავრობდა ყოველსა სამთავროსა ავაგისასა. და მისცა ასული მისი ზოშაქი ცოლად დიდსა მდიდარსა, უფალსა სამსჯავროსასა, რომელსა აქენდა კელითა-პყრობილად ყოველისა ქვეყანისა უფლება აბალა ყაენისა, რომელ იწოდების მქონებელად დიდისა მის მატთანისა სამსჯავროსა რიცხვთა ათას ორმეოცდაათისა ღუმანისა, (რომელ ღუმანი ერთი არს ერთი ბევრი). და იგი იყო თავი სამსჯავროსა და ზედამდგომელ ყოველთა ზედა, ხოლო იყო ესე რიცხვსა შვიდასათშვიდმეტსა!.

B

ჩემთავან, ანუ სხვათ მთავართაგან კელ-ჰყონ განბნევად სულთა ჩვენთა და სასოება ჩვენსა განსაზღვრებულთა ჩვენთა, სამას ათვრამეტთა მამათაგან შეჩვენებულ იქმნას ჟამსა სიციოცხლისასა და სიკუდილისასა, მოკუეთილ და მოსობილ იქმნას ცხოვრებათა მისთა და განმზადებულთაგან, ამინ იყავნ, იყავნ“.

63. ხოლო სუმბატ მამხობელ ექმნა სახლსა ავაგისასა, ზრახვა ჰყო სხვათა მთავართა თანა და მოაშთვეს ზღვასა შინა გვანცა!, ცოლი ავაგისი ჰულაგუ ყაენისა ბრძანებითა და იგი ჰვლობდა ყოველსა სამფლობელოსა ავაგისასა, და მისცა ასული მისი ზოშაქ დიდსა ხოჯასა, საპიზ მდივანსა, რომელსა კელთ ებყრა ყოველი ქუეყანა სამფლობელოსა აბალა ზანისა, რომლისათვის იტყვიან, დავთრითა მათითა კომლსა ასორმოცდაათს ღუმანსა (ერთი ღუმანა ერთი ბევრი არის). და ესე იყო ყოველთა მდივანთ-უხუცესი და ზედამდგი ყოველთა, რიცხუსა მაცხოვრისასა ჩს¹ათ².

A: 1 ე. გ. 1268 (717+551) წ.

B: 1 გონძა. 2 ჩს¹ათ=1269 წ.

A

64. ხოლო დიდი და კეთილი მსახური იგი მეფე, მპყრობელი ქვეყანისა, ფრიად თვალმგებელი ქრისტიანეთა, ჰულაგუ ყაენი მოკვდა რიცხესა შვიდასათსამეტსა¹. და მის თანა მოკუდა ყოვლად კურთხეული ტონლუზ ხათუნ², ცოლი მისი, სასიკვდილეთა წამალთა მიერ მრავალდონიერისა საპიბ მდიდრისაგან. რომელი უწყის უფალმან, რამეთუ არარანი იყვნეს თვინიერ კეთილ-მსახურებისაგან კიდე, ვითარ კოსტანტინე და დედა მისი ელენე, რომელთა იმეფეს წელსა რვასა. ხოლო დაჯდა ადგილსა მისსა ძე მისი აბალა, კაცი ძლიერი, კეთილი და მშვიდობის მყოფელი და მოყვარე ქრისტიანეთა კეთილ-მძლიერობით და განმარჯვებით წელსა ათვრამეტსა, და მოკვდა ბრძოლასა რომელთამესა ჰამიანს რიცხესა შვიდასოცდაათერთმეტსა³.

65. ხოლო სუმბატ, უძეოდ მყოფმან, აღიყვანა შვილად ერთი ძმისწულისაგანი, ძე ტარსაიჭისა და შვილად ჰყო თვისად და მისცა სწავლად წიგნისა და წესსა

B

64. ხოლო დიდი და კეთილ-მსახური თვთმპყრობელი ქრისტიანეთა ჰულაგუ ყაენი მოკუდა რიცხესა ჩს¹ად¹. რომლისა თანა მიიკუდა ყოვლად კურთხეული ტონლუზ ხათუნ², ესე იგი დედოფალი, ცოლი მისი, რომელი მოწამლულ იქმნენ მრავლისა მანქანების მქონებელის საპიბ ხოჯასაგან. უწყის უფალმან, არა ჰქონდათ განწულება, არცა ნაკლულევანება კოსტანტინეს და ელენესგან კეთილმსახურებითა, რომელთა იმეფეს წელსა 63. ხოლო შემდგომად დაჯდა ადგილსა მისსა ძე მისი აბალა ხანი, რომელი იყო კაცი ძლიერი, კეთილი და მშვიდობიანი, და ესე იყო მოყვარულ ქრისტიანეთა, რომელმან ჰქმნა ხანობა, ესე იგი მთავრობა კეთილმძლეველობითა და გამარჯვებითა წელსა 64, და მოკუდა ხრიკითა რომლითამე მტერთაგან თუსთა ჰამიანის³ ქალაქსა შინა რიცხესა მა ცხოვრისასა ჩს³პ³.

65. ხოლო სუმბათ, ვინაითგან იყო უძეო, იშვილა ერთი ძეთაგან ტარსაიჭისა და მისცა სასწავლოსა შინა წერილთასა და მღვდლობისასა, და თავადი შემდ-

A: 1 ე. ი. 1264 (713+551) წ. 2 დოყუზ ხანუმ. 3 ე. ი. 1282 (731+551) წ.

B: 1 ჩს¹ად=1264 წ. 2. დოზალ ხათუნ. 3 ო³=3. 4 ი³ო=18. 5 ჰამიანის.

6 ჩს³პ=1282 წ.

A

მღვდელობისასა. ხოლო თვით იგი შემდგომად მრავლისა აღმ-
შენებლობისა ქვეყანისა და მო-
ნასტერთა და ეკლესიათა და დიდ-
-დიდთა და საჩინოთა საქმეთა,
რომელი წარხდა ყოველთა პირ-
ველთა თვისთა, წარვიდა დიდისა
მწიგნობრისა, მდივნისა მის მე-
ფისა, წინაშე არღუნისა და საპი-
ბისა დავრეეს შაისტანსა და მუნ
დასწულდა სწულებითა დიდი-
თა და მოკვდა. და მისცეს ყო-
ველი მთავრობა მისი ძმასა მის-
სა ტარსაიჱს, და შევედრა მან არ-
ღუნს და საპიბს და თვით მიიცივა-
ლა წესსა ანგელოზთასა მახლო-
ბელად მყოფისა ნეტარისა და
წმინდისა რაბუნისა¹ შალვასათა,
ქმნა მთავრობა დიდი პატივითა
და საჩინოთა დიდებითა წელსა
ოცსა.

ხოლო მოვიდნენ ყოველნი დი-
დებულნი, და იტირეს იგი და დი-
დითა პატივითა შეამკვეს ცხედა-
რი მისი სახედ მეფეთა ბრწყინ-
ვალებითა და ესრეთ ამალღებულ
იქმნა მრავალთაგან ჯვაროვანთა
დროშაკთასა სანთლოვანთაგან
მსახურებითა, დიდად და კმაზლ-
ლად. სიმრავლითა მღვდელთა-
თა, განკვირვებითა ქვეყანისა მის
შემოკრებულთა დედაქალაქისა-
თა და წარმოიღეს კეთილმსახუ-

B

გომად მრავალთა ქუეყანათა აღ-
შენებათა მონასტერთა და ეკლეს-
სიათა და დიდ-დიდთა ჩსრ³ და
თა საქმეთა შინა წარემსტა² წი-
ნაპართა თუსთაგან, წარვიდა კარ-
სა სამეფოსა მას არღუნისასა და
საპიბცა იყო დავრეე შაჰასტანს¹,
ესე იგი თავრიზს, მუნ
დაუძღურდა უძღურებითა დი-
დითა და მოკვდა. და მისცა ყო-
ველი სამთავრო თვისი ძმასა თუს-
სა ტარსაიჱს და შთააბარა იგი
არღუნს და საპიბსა, და თავადი
მიიციულა და მივიდა ანგელოსთა
თანა. ამან იმთავრა დიდებითა
წელსა კ². იყო სიახლოესა მას
ნეტარი და წმიდა მოძღვარი იგი
შალვა. მოვიდნენ ყოველნი დი-
დებულნი და იტირეს ამას ზედა
და დიდითა პატივითა შეამკვეს
ცხედარი მისი: სამეფოთა დი-
დებითა და ეგრეთ მრავლითა
ჯვართა, ზვამლებითა, სანთლე-
ბითა და ლოცვითა დიდითა, სიმ-
რავლითა მღვდელთათა ესოდენ,
ვიდრე განჰკურდებოდენ აღსავე
იგი დედაქალაქისა შინანი და მი-
იღეს მამულსა სასაფლაოსა ნო-
რავანისასა და დაფლეს იგი მამა-
-პაპათა თუსთა თანა წელსა უფ-
ლისასა ჩს³ოგ³. და აღაშენა
ძმამან მისმან ტარსაიჱმან ეკლეს-
სია წმიდისა გრიგორი განმა-

A: 1 „რაბუნისა“-ს შესატყვისად სომხურ ტექსტში გვაქვს „papiun“, რაც
მასწავლებელს ნიშნავს.

B: 1 შორისტანს. 2 კ²=20. 3 ჩს³ოგ=1273 წ.

A

რებითა კართ მათით და მო-
იღეს მამულსა თვისსა საფლავად,
წმინდასა ახალსა მონასტერსა
თანა, ქვეყანით შემოკრებულად,
დადევს საფლავსა მამათა თვის-
თა თანა რიცხვსა შვიდას ოცდა
ორსა! და ამისთვის აღაშენა ძმა-
მან მისმან ტარსაიჱ სახლი მისად
საფლავად და ეკლესია სახელსა
ზედა წმინდისა გრიგოლისასა და
მუნ მიიკვალა ძმა მისი სუმბატ,
რომელსა ქრისტემან ღმერთმან,
სასოებამან ყოველთამან, მიმად-
ლოს განსვენება და შეწყალება.
და განწმინდოს ყოველივე ცოთ-
მანი სულისა მათისანი სომეხთა-
ნი და სახსენებელი მათი კურ-
თხეულ იყავნ, ამინ.

66. ზოლო ისმინე, თუ ვითა-
რისა კეთილის ყოფისა მოქმედ
იქმნა ნათესავსა თვისსა ზედა.
ესე იყო მეფობასა ქართლისასა
დედაკაცისა ერთისა რუსუდან-
სასა. რომელ ესეა ძე ერთი ლა-
შას და ეწოდა სახელად დავით,
რომელ მრავლითა ღონითა ძალს-
სცემდა რუსუდან წარწყმენდად
მას: და ჟამად-ჟამად შთასმოდა
კიღობანსა და შთააგდებდის
წყალთა და ზოგჯერმე მისცემდის
მთავართა სიკვდილად და იგინი
მიწით აღმოთხრილთა სცვიდენ
მას. ზოგჯერ წარგზავნიდის შო-
რესა ქვეყანასა, რათა მუნ წარ-

B

ნათლებელისა სახელსა
ზედა და მუნ მიიღოს მამულსა
სუმბატ, რომელსა ქრისტემან
ღმერთმან, სასოებამან საზოგა-
დოთამან მიჰმადლოს განსვენება
და მოწყალება და განწმინდოს ყო-
ველი მწიკულევეანება სულისა
მისისა და განანათლოს იგი წმი-
დათა და დიდებულთა მთავართა
თანა, და მოსახსენებელი მისი
იყავნ კურთხევით, ამინ.

66. ზოლო ისმინე, უკეთუ ვი-
თარი ღუაწლი იმოქმედა გვარი-
სა თვისსათუს ამა სუმბატ-
მან. მას ჟამსა შინა ეპყრა მე-
ფობა ქართლისა დედაკაცსა ერ-
თსა, რუსუდან წოდებულსა, და
იყო დავით ვმობილი ძე ერთი
ლაშასი, ძისა სოსლან-
სა!, ქმრისა თამარისა,
ასულასა მეფისა გი-
ორგისა, მპყრობელი-
სა საქართულოასა,
რომლისა წარწყმედა მრავლისა
ცდითა ენება რუსუდანსა მას:
ოდესმე შთასდებდა კუბოსა ში-
ნა და შთააგდებდა ზღუასა ში-

A: 1 ე. ი. 1273 (722+551) წ.

B: 1 სავსლანისა.

A

წამინდონ იგი, არამედ ყოველ-
 თა მათ განერებოდა ნებითა
 ლეთისათა. და წარვიდა და ივლ-
 ტოდა დიდისა მის მეფისა მანგუ
 ყაენისა თანა, და მოიქცა იგი
 მისგან და მოვიდა და მეფობდა
 ქვეყანასა თვისსა და პოვა რუ-
 სულან მომკვდარად, შეირთო მან
 ცოლად ხავანდი¹ ნახევნელი და
 შეირთო სხვა ცოლად გვანცა და
 აქვნდა მისგან შვილი ერთი, სა-
 ხელად დიმიტრი.

ხოლო სუმბატ ყოვლითა შე-
 წევნითა ერჩდა მას და მრავალ-
 სა და დიდსა კეთილსა უყოფდა
 მას წინაშე ჰულაგუ ყაენისა და
 წინაშე დიდებულთა მისთა და
 უფროსად დიდსა მას სამსჯავრო-
 სა და ეზომ შეიყვარა იგი მეფე-
 მან დავით, რომელ სწორად
 თავისა თვისისა ხედვიდა მას, და
 მცირე იგი ყრმა დიმიტრი მისცა
 გელთა მისთა შვილად მას.

ხოლო სუმბატ მრავალთა მტე-
 რთა მეფობისა მისისათა და დიდ-
 დითა ქედმაღალთა მისცემდა
 სიკვდილად კარსა მეფისასა.

და ესოდენ მომსმენელ იყო
 ჰულაგუ მისსა. რამეთუ რომელ-
 საცა ენება, მოკვლიდა და რო-
 მელსაცა ენება. სიცოცხლესა მი-
 მაღლებდა. ამისთვისცა ყოველნი-
 ვე ძრწოდენ მისგან და ყოველ-
 თა ყოველნი თვალ ასმიან მას
 თვალნი. მოიხილვიდენ მისსა.

B

ნა, ოდესმე მისცემდა მთავარ-
 თა საკუდავად და იგინი მსჯე-
 სა სახლსა შინა დაპყრობილ-
 მას, და ოდესმე შორიელსა ქუე-
 ყანასა წარგზავნიდა, რათა მუნ
 მოკლან იგი, და ყოველთაგან
 განრინებულ იქმნებოდა მოწყა-
 ლებითა ღმრთისთა. ხოლო ლტო-
 ლვილ იქმნა და წარვიდა დიდსა
 მეფეს მანგუ ყაენთან, უკუნ-
 -იქცა მისით, მოვიდა და გამეფდა
 ქუეყანასა თვისსა და პოვა რუ-
 სულანი იგი მოკუდინებული და
 შეირთო ასული მთავრისა
 ნახევანისა, რომელსა უკ-
 მობდენ ესუქან¹. ეთხოვ-
 ნაცა ცოლი მეორე, გვანცა² წო-
 დებული, რომლისაგან ჰყუა ძე
 ერთი, დიმიტრი ჰვამობილი. ხო-
 ლო სუმბატ ყოვლითა ერთგულე-
 ბითა მორჩილებდა მას და მრავალს
 ლუაწლსა მოქმედებდა წი-
 ნაშე ჰულაგუ ყაენისა და დი-
 დებულთა, მეტადრე დიდსა კარ-
 სსა მას და ეგოდენ შეიყვარა იგი
 მეფემან დავით, ვიდრე ჰსწორად
 თავისა თვისისა ჰსჩნდა, და ძე
 თვისი დიმიტრი მისცა მას შვი-
 ლად, ხოლო სუმბატ მრავალსა
 მტერსა მეფობისა მისისასა დი-
 დებულთა და გულზავათა მოა-
 კუდინებდა სამეფოს კარზედ. რა-
 მეთუ ეგოდენ უსმენდა ჰულაგუ
 მას, ვიდრე ვისიცა ენება, მოა-
 კულევიებდა და ვისიცა ჰნებევ-

A: 1 ხოიანდი.
 B: 1 ისოქან. 2 გონმა.

A

მოუწოდა მეფემან სუმბატს და სწადოდა დიდ-დიდითა ნიჭითა ზღვევად კეთილის-ყოფისა მისისა, კოთხა და ჰრქვა: „ვიჲარ არს ნება შენი, რაითა მოვმადლო ნიჭნი დიდ-დიდნი? რომელიცა გნებავს და გთნავს შენ შეფობისა ჩემისაგან, არა დავიშუტლო შენდა“. ხოლო ზე აღდგა სუმბატ და თაყვანის-სცა და თქვა: „ჰოი მეფეო, ყოველნი, რომელნიცა მაქვან მე, ყოველივე შენი არს და უპირატესთა შენთა, ესე კმა არს ჩვენდა, არამედ მაქვს სათხოველი საქმე შენგან. უკეთუ გნებავს“. მიუგო მეფემან: „გიფიცავ, რამეთუ, რომელიცა-იგი მთხოვო, მოგცე შენ“, მიუგო სუმბატ და ჰრქვა: „აღილე ბოროტი სახსენებელი ჩვენი, რომელ ცილი სწამა პირველმან შენმან გიორგი უპირატესთა ჩვენთა, რომელ აღწერად სცა და განაწესა შეჩვენება, რაითა არა გვიტეონ ჩვენ მამულად ჩვენდა და დამარხა საუნჯესა თვისსა, მომეც იგანი კელთა ჩემთა“.

67. ხოლო მეფე განკვირვებულნი იქმნა და შეუტრაცხ-ყო მამა თვისი, თუ რასათვის ესეთნი კაცნი, ძლიერნი და განმარჯვებულნი, განდევნა სახლით ჩვენი. და უბრძანა მსახურთა, რათა მოიძიონ და პოონ წიგნი იგი. რომელ-

B

და, სიცოცხლესა მომადლოდნა რომლისათვის ყოველნი ჩვენი მისგან და თვალნი ყოველთანი მას უქვრეტდენ. ამჟამად დაიბარა მეფემან სუმბატ ტფილისით, რათა მაგიერი მიეგო მისთვის, ჰკითხა მას და ჰრქვა: „რაი გნებავს, რათამცა მოგანიჭო შენ ნიჭნი დიდ-დიდნი? რამეთუ რაიცა გნებოს შენ ჩემისა სამეფოსაგან, არცა ერთსა დაგარიდებ“. ზე აღსდგა სუმბატ, თაყვანის-ჰსცა და ჰრქვა: „ჰე, მეფეო, რაიცა გუაქვს, თქვენი არს ყოველი და წინაპართა თქვენთანი და იგი კმა არს ჩვენდა, არამედ ვითხოვ თქვენ მიერ საქმესა ერთსა, უკეთუ ინებებთ“. და ჰრქვა მეფემან: „გვუცავ, რამეთუ რაიცა ითხოვო, მოგცე შენ“. ჰრქვა სუმბატმან: „აღილე ბოროტი მოსახსენებელი ჩვენი, რომელი გვაბრალა ჩვენ სიცრუით წინაპარმან თქვენმან გიორგიმ და ეგოდენი სიცრუე წინაპართა ჩემთა დააწერინა და შეჩვენება განაწესა და რათამცა არა გვამყოფონ ჩვენ მამულსა ჩვენსა შინა, და დასდვა იგი საუნჯესა თვისსა, მომეც იგი მე.“

67. მაშინ განჰკურდა მეფე და აყვედრა პაპსა თუსსა, ესე იგი წინაპარსა, და თქვა: „რასათვის ესრეთნი კაცნი, ძლიერნი და მარჯვენი, განსდევნა საქართველოდამ?“ და უბრძანა მსახურთა თუსთა ძებნა და პოვნა წიგნისა

A

ნი წარვიდენ და პოვეს მეყსეუ-
 ლად. და მოილო მეფემან კელითა
 თვისითა, ზე აღდგა და თქვა: „აჰა,
 სუმბატ, მიილე წიგნი ესე, რო-
 მელ ითხოვე“. და მისწრაფა
 სუმბატ თაყვანის-ცემად და თქვა:
 „პოი მეფეო, ვიდრე ესოდენ შე-
 მიწყალე, რომელ სრულიად მაჩ-
 ეენე მე კეთილი. ხოლო ეგე წი-
 გნი აღწერილ არს კელითა მეფი-
 სათა და ჯამს, რამთა აღივოცოს
 კუალად კელითა მეფისათა, ბრძა-
 ნე აღგზებად ცეცხლისა და კე-
 ლითა შენითა შთააგდე ცეცხლსა
 მას შორის წიგნი ეგე“.

ხოლო მასვე უამსა ბრძანა
 მეფემან და აღანთეს ცეცხლი
 და აღმოილო მახელი, დაჰრა!
 წიგნი იგი, შთააგდო ცეცხლსა
 და დაწვა, ხოლო ფრიად მხიარ-
 ულ იქმნა სუმბატ, დიდად მად-
 რიელ იქმნა მისგან და შემდგო-
 მად მათთა ნიჭთა და სამეფოთა
 შესამოსლითა პატივ-სცა და შე-
 მოსა იგი მეფემან, და ესრეთ
 მიაქცია სახლად თვისად. და აჰა
 ესეთისა სახითა აღიხვნა წინან-
 დელთა თვისთა ყვედრებანი და
 ჰყო უკანა მომავალთა თვისთა-
 თვის სახსენებელი კეთილი.

68. ხოლო ამისა შემდგომად
 უფლებდა ყოველთა მთავრობათა
 მისთა ზედა ძმა მისი ტარსაიჱ,
 პატივცემული და შეყვარებული
 ქვეყანისა მპყრობელთა და ყო-

B

მის. რომელნი წარვიდენ და
 პოვეს მსწრაფლად და მტრულად
 იპურა წიგნი იგი მეფემან კელი-
 თა თვისითა, ზე აღდგა და
 პრქვა: „აჰა, სუმბატ, მიილე წიგ-
 ნი ესე, რომელსა ეძიებდი“. აღს-
 დგა სუმბატ, თაყუანის-სცა და
 პრქვა: „ჰე, მეფეო, ვინაფთგან
 შემიწყალე მე, სრული კეთილი
 მიჩვენე მე, რამეთუ წიგნი ეგე
 წერილ არს გელითა მეფისათა,
 ჯერ არს ახოცაცა კელითა მეფი-
 სათა. უბრძანე და აღაგზნან ცე-
 ცხლი წინაშე შენსა და კელითა
 შენითა ჰშთააგდე ზას შინა წიგ-
 ნი ეგე“. მასვე უამსა ბრძანა
 მეფემან და აღანთეს ცეცხლი.
 მოილო ხანჯალი და დაკუწა წიგ-
 ნი იგი და შთააგდო ცეცხლსა
 მას და დაწვა, რომლისათჳს
 დიდად განიხარა სუმბატ და მად-
 ლობდა მას. ამისა შემდგომად
 სწევითა დიდ-დიდითა დიდები-
 თა და სამეფოთა შესამოსლითა
 დახალათა იგი მეფემან და ეგრეთ
 გარე-მიაქცია სახლად თჳსად.
 აჰა მაგალითითა ამით აღილო სუ-
 მბატმან ყვედრებანი წინაპართა
 თჳსთანი და ჰყო შემდგომთა თჳს-
 თათვის სახსენებელი კეთილ.

68. ხოლო ამისა შემდგომად
 უფლებდა ყოველთა სამთავროთა
 მისთა ძმა მისი ტარსაიჱ, პატივ-
 ცემულ და შეყვარებულ იქმნა
 თუთმპყრობელთაგან და ყოველ-

A: 1 დაიჭირა.

A

ველთა დიდებულთაგან, და საზარელ ყოველთა მტერთა.

ხოლო ესოდენ წარჩინებულ იყო წინაშე აბლა ყაენისა, რომელ მრავალგზის სამეფოთა სამოსელთა განიძარცვედის და შემოსდის ტარსაიქს თავით ვიდრე ფერხადმდე და სარტყელი წელისა თვისისა, მოოქვილისა ოქროთა მრავალსასყიდლისათა, თვალთაგან და მარგალიტთა მიერ აღსავსესა, მისცემდა შერთყმად წელთა.

ხოლო თვით იყო კაცი ძლიერად გულოვან და მებრძოლ და პასაკითა საზარელ ყოველთა ბრძოლათა, რა წარვიდის. დიდდითა და მიუთხრობელთა ძლიერებათა აჩვენებდა ხორასანს, შამს¹, საბერძნეთს, ჰორომს, ჰამსა და ჰამას² და ეგვიპტეს, დარუბანდს. ცხრა გზის წარვიდა თავით თვისით ბრძოლად და უკუნ-აქცივნა მებრძოლნი. და ამისთვის დიდითა ნიჭითა პატივცემულ იქმნებოდა მეფეთა-მეფისაგან და მიიღო ოქროსა ბალიში, რომელი იყო ბრტყელი ნაკვეთისა საზომსა ერთისა მტკაველისასა და წონა ერთისა ლიტრისა. რამეთუ ესე იყო დასაბამ პატივისა განმარჯვებათა-

ესე წარიყვნა მეფემან დავით და წარვიდა ხაჩენს³ ძისა მიმართ დიდისა მის მთავრისა ჯალალ

B

თა დიდებულთაგან. განაგებდა სამთავროსა თუსსა, განაგებოდა და ფრიად უსამიწელესად ეჩვენებოდა ყოველთა მტერთა თუსთა. ეგრეთვე ეგოდენ პატივცემულ შეიქნა წინაშე აბლა ყაენისა¹, ვიდრე მრავალგზის სამეფოსა შესამოსსა თუსსა გაიხდიდა და შეჰმოსევდა ტარსაიქს თავით ფერხამდე. და ქეიანი თუსი, სრულიად ოქროსი, ძვირფასისა თვლებითა და მარგალიტითა, შემოართყა მას. ხოლო იყო ესე კაცი ძლიერი, გულოვანი, მეომარი, პასაკით საშინელი და მძლეველი ყოველსა მეომრობასა შინა, სადაცა წარვიდა. და დიდ-დიდითა მძლევლობათა მოქმედებდა და უძლეველისა ძლიერებასა იქმნოდა ხორასანსა, შამსა², ჰორომს, ჰამსა და ჰამსს, მისრელთა გინა ეგვიპტელთა თანა ბრძოლითა, დარბანდსა, რომელი ენითა ჩვენითა ითქმის კარი აღანელთა, ცხრას გზის გარდაიხადა გამარჯვებით ომი და დაასრულნა ბრძოლანი, რომლისათჳს დიდ-დიდითა ნიჭებითა პატივცემულ იქნა მეფეთ-მეფისაგან და მიიღო ბალიში ოქროსი, რომელი არს ერთის მტკაველის ოდენი და წონით არს ლიტრა ერთი. რამეთუ იგი იყო მაშინ მძლეველობისა პატივი.

A: 1 შანზის. 2 შამს და შამს. 3 ხანჩენს

B: 1 აბახანისა. 2 შამზინისა.

A

ათაბაგისა და შეირთო და მისი ცოლად მინა-ხათუნ¹ სიცოცხლესა ჰირველისა ცოლისასა, რომლისათვისცა არა სათნო იყო სჯულმან და მოძღვართა და მეცნიერთა ეკლესიისათა.

ხოლო მიიყვანა სახლად თვისად და უშვა მან ძე ერთი რტოშვენიერი, და უწოდა სახელად ჯალალ, და ასულნი ორნი, რომელთა უხუცესი მისცა ცოლად დიდსა და დიდებულსა მთავარსა ხაჩენისასა, გრიგოლს, ძესა ჰასანისასა², ძეთაგანისა დიდისა გრიგოლისასა, რომელი იყო დისწული იოვანე ათაბაგისა. ხოლო სხვა იგი შემდგომად მამისა თვისისა მისცეს ძმათა სძლად სახლსა ქართველთა მეფისასა, ცოლად ძმასა დავით მეფისასა მანუელს, ძესა დიმიტრი მეფისასა, რომელ მოაკლდა რიცხვსა შვიდასათცხრაშეტსა³. ამან აღაშენა ეკლესია და შეწირნა მრავალნი ნაყოფნი მონასტერთა და მისცა ეკლესიასა ქალაც ქარონისასა სოფელი გელაქუნისა გარნაჯერი⁴. და ვენახი ერთი მაჰარაკანისა გევისა. და აღწერა თვით ქვასა ზედა წმიდისა წინამორბედისასა წლითი-წლად წირვა სამი და

B

ხოლო ამან წარიყუნა მეფე ქართლისა დავით და წარვიდეს ქაჩენს, ძისა დიდისა მთავრის ჯალალ ათაბაგისასა და შეირთო და მისი მინა-ხათუნ ჟამსა სიცოცხლისა ჰირველისა ცოლისა თვისისასა, რომლისა არა მნებებელ¹ იქმნენ სჯულნი და მოძღვარნი ეკლესიისანი. და მიიყუნა იგი სახლსა თვსსა და მიეცა მისგან შვილი ერთი შვენიერი, რომელსა უწოდა ჯალალ², და ასული ორი, რომელთაგან უხუცესი შეერთო ცოლად დიდსა და დიდებულსა მთავარსა ხაჩენისასა გრიგოლს, ძესა ჰასანისასა³, ძესა დიდისა გრიგოლისასა, რომელი იყო დისწული იოვანე ათაბაგისა, და მეორე შემდგომად მამისა ძმათ მისცეს იგი სძლად სახლსა სამეფოსა და შერთეს ცოლად ძმასა დავით მეფისასა მანუელს⁴, ძესა დიმიტრი მეფისასა, რომელი იყო შვილი დავით მეფისა, რომელი ზემორე ვსთქუთ, და ესე იყო წელსა უფლისასა ჩ⁵სო⁵. ამან აღაშენა ეკლესიანი და იმოქმედა მრავალნი წარმატებულებანი მონასტერთა შინა. მისცა მონასტერსა ქალაქჩისასა სოფელი

A: 1 მინა ხანუმ 2 გრიგოლს, ძესა ჰასანისასა] ძესა გრიგოლისასა ასანს. 3 ე. ი. 1270 (719+551) წ. 4 გარნაჯერი] გავარაშენი.

B: 1 არა მნებელ] მნებებელ, რაც შეცდომაა, რადგანაც სომხურ ტექსტში არის: ոչ ნანსესანი. 2 ზალალ. 3 ასანისასა. 4 მანოელს. 5 ჩ⁵სო=1270 წ.

A

ვმასაშინელითა, რაითა არა და-
არღვიონ სულიერი მისაცემელი
იგი და განაახლნა მრავალნი ეკ-
ლესიანი, მოოხრებულნი და დაძ-
ველებულნი. და აღესრულა მათ
დღეთა შინა კეთილმსახური ცო-
ლი მისი არუხ ხათუნ¹ და დაიდ-
ვა საფლავსა ბჭეთა თანა წმინდი-
სა მოციქულისათა ტათევისათა.

69. ხოლო შემდგომად მეფო-
ბისა დავითისასა ძემან მისმან დი-
მიტრი მიიყვანა სუმბატ სახლსა
თვისსა აღორძინებად ანდერძი-
საებრ მამისა თვისისა მრავლითა
თვისითა ღონითა და კელის-აღბუ-
რობითა დასევა² საყდარსა ზედა
მამისა თვისისა მეფემან ქართ-
ლისამან რიცხვსა შვიდას ოცდა-
ერთსა³.

ხოლო შემდგომად აბალა ყაენისა
რომელი მოკვდა რიცხვსა
შვიდას ოცდაათერთმეტსა⁴,
დაჯდა მეფე მწარე, ძმისწული
ყაენისა ყოვლისა ქუეყანისა, რო-
მელი თვით იწოდა აჰმადად და

B

გელაქუნსა¹ შინა გარჩევილნი
ვენახი ერთი მაკარაბევი²
და დასწერა ძეგლი, მოსახსენებე-
ლი თვისი მონასტერსა ზედა წმი-
დისა წინამორბედისასა და განა-
წესა ეამის-წირვა წლითი წლამ-
დე და შეკრა საშინელითა შეჩ-
ვენებითა, რათა არა მოშალონ
იგი სულისათვის განწესებულნი.
განაახლნა კუალად მრავალნი ეკ-
კლესიანი, დარღვეულნი და დაძ-
ველებულნი. მიიკვალა მათ
დღეთა შინა კეთილმსახური ცო-
ლი მისი არუხ ხათუნ და და-
ეფლა საფლავსა შინა, კარსა
წმიდათა მოციქულთა ტათევის-
თა.

69. ხოლო შემდგომად დავით
მეფისა ძე მისი დიმიტრი მოი-
ყვანა სუმბატ სახლსა თვისსა, აღ-
ზრდიდა მას, ვითარცა ემცრო
მისთვის მამასა. მერმე მრავლისა
შრომითა და გულსმოდგინებითა
დასევა ტახტსა ზედა მამისა თვისი-
სასა მეფედ ქართლისა წელსა
მ ა ც ხ ო ვ რ ი ს ა ს ა ჩ ს ო ბ³.
ხოლო შემდგომად აბალა ყაენისა
წელსა მ ა ც ხ ო ვ რ ი ს ა ს ა
ჩ ს ო ბ⁴ დაჯდა ძმისწული მისი თა-
გუდარ⁵ ხანად, გინა მთა-
ვრად ყოვლისა ქუეყანისა,
რომელმან დაირქვა სახელად აჰ-
მად. ამან განიზრახა დარღვევა

A: 1 არუხ ხანუმ. 2 დასევა] და სხვა, რაც შეედომია, რადგან სომხურ ტექსტშია
Gumtugun. 3 ე. ი. 1272 (721+551) წ. 4 ე. ი. 1282 (731+551) წ.

B: 1 ვილარქუნსა. 2 მაკარაბევი. 3 ჩ ს ო ბ = 1272 წ. 4 ჩ ს ო ბ = 1282 წ. 5 თან-
გუთარ.

A

ვანიზრახვიდა დარღვევად სჯულსა ქრისტიანეთასა და მუსულმან ყოფად ყოველთა ნეთესავთა. და წელსა მესამესა უფლებისა თვისისასა მოიკლა მულანს¹ სხვისაგან ძმისა თვისისა ყონყორათასაგან.

ხოლო სულტანი ბერძენთა ხიათადინ² და ორნი ძენი ცაგანისნი³ წარვიდენ გაზაფხულისა ჟამთა უამრავლითა სპითა ხორასანს არლუნისა ზედა, მიმართ ძეთა აბალა ყენისათა, რათა მოსპოს სამკვიდრებელი მეფობისა მათისა. და დაიპყრა იგი და მოიქცა ამიერ.

70. ხოლო ღმერთმან ქრისტეანეთამან მას ღამესა გარდაქცივნა გულნი დიდებულნი არლუნისა კერძო, და გამოიყვანეს იგი საპყრობილათ და მეფედ ყვეს იგი. და აღიღეს მათ ზედა მახვილი და მოსწყვიდნეს მტერნი მისნი. და ეწივნეს უკანა და მოკლეს აჰმად⁴ და ყოველნი თანა-მსიტყველნი მისნი: ჰასან მანლიშეხი⁵; საჰიბ მწიგნობარი, ალინახ⁶ და სხვანი მრავალნი.

ხოლო დიმიტრი მეფე იყო მათ თანა, რომელი შეიყვარა არლუნმან და მისცა მას ყოველი ქვეყანა სომხეთისა ავაგიანთა და სახლი შაჰან-შაიანთა და გაველნი და ძე სადუნ ათაბაგისა.

B

სჯულთა ქრისტიანეთა და ენება მიქცევა მუსულმანად, ეჭყრუხული მაჰმადიანად ყენებლიყთსქსა გუართა, ხოლო მესამესა წელსა ხანობისა მისისასა მოკლა მეორე ძმა ყონყართან სულთანი ჰორომთა ხიათადინ¹ და ორნი ძენი ცაგნისანი. შემდგომად ჟამსა გაზაფხულისასა წავიდა ურიცხვთა სამკედროთი ხორასანს არლუნსა ზედან, ძისა აბალა ყენისასა, რათა მოეკლა მექედრე მეფობისა, და შეიპყრა იგი და უკუნ-იქცა მუნით.

70. გარნა ღმერთმან ქრისტიანეთამან მას ღამესა გარე-მიქცივნა გულნი დიდებულთანი არლუნისადმი, რომელი გამოიყვანეს საპყრობილეთაგან, გაამეფეს და ყოველნი მტერნი მისნი მახვლითა მოსრეს. მერმე მოსწვდენ და მოკლეს აჰმად და თანა-მოზრახენი მისნი: ჰასან მანლიშეხი², საჰიბ მდივანი, ალინახი³ და სხვანი მრავალნი. ხოლო მუნ იყო დიმიტრი მეფე, რომელი შეიყუარა არლუნმან და მისცა ამას საავაგიანო საშაინშაჰიანო, გაველნი და ძენი სადუნ ათაბაგისანი. და თავადი იყო ფრიად მოყუარულ ქრისტიანეთა და ეკლესიათა, რომელთა თანა იყო ტარ-

A: 1 მუჟანს. 2 ხათადინ. 3 ცაგანისნი] ჰაგონისნი. 4 ამად. 5 მანგელიშეხი. 6 ზალინახ.

B: 1 ხიადინ. 2 მანგლიაშისი. 3 ალინალი.

A

ხოლო და იყო თვით იგი მოყვარე ქრისტიანეთა და ეკლესიათა და იყო მათ თანა ტარსაიქცა, რომელი ფრიად დიდებულ იქმნა და შეიყვარა არლუნმან.

71. ხოლო შემდგომად მიიქცა დიმიტრი დიდითა სიხარულითა და ყოველნი აზნაურნი და ყოველნი დიდ-დიდნი ქართველთა და სომეხთანი მის თანა, და მოვიდეს შარურს და მიეგება ტარსაიქ და დიდითა პატივითა და სამეფოთა ძლენითა მიხედა მეფესა. და წარიყვანა მან იგი თვის თანა, ქვეყანასა ავაგიანსა, არარატს. და მრავალითა ვედრებითა ექენებოდა მას და დაადგინა ათაბაგი ყოველსა საუფლოსა ზედა ვიდრე ტფილისით და ანით და კარით, და მისცა ჯელთა მისთა ძენი თვისნი დავით და მანუელ აღორძინებად და დაცვად.

72. ხოლო ამისსა შემდგომად მიილო ტარსაიქ ათაბაგობა ქვეყანისა სომხითისა, და მრავალსა სიადვილესა და მოწყალებასა უყოფდა შეიწრებულთა ნათესავთა მათ სომეხთასა. და წარივიდა ტფილისს მოყვანებად მწიგნობარსა მეფისასა, აღმოიკითხა

A: 1 ათაბაგმან.

B: 1 შაჰრუს.

B

საიქ, რომელსა ფრიად პატივს-პსცემდა არლუნ და და.

71. ამჟამად გარე-შეიქცა დიმიტრი დიდითა მხიარულებითა და ყოველნი აზნაურნი და დიდებულნი ქართლისა და სომხითისანი იყუნენ მის თანა, და მოვიდნენ შარურს, წინ მიეგება ტარსაიქ, დიდ-დიდითა პატივითა და სამეფოთა ძლენითა ადიდა მეფე. და მან წარიყვანა იგი თუსთანა ქვეყანასა საავაგოსა, არარატს. და მრავლითა ცდითა დაიმორჩილა იგი ვედრებით და დაადგინა იგი ათაბაგად, ან უკერძოთ-მპყრობელად და მბრძანებელად ყოველთა სამფლობელოთა თუსთა ზედა ვიდრე ტფილისისა, ანისა და ყარსისამდე და მიაბარა მას ყრმანი თუსნი დავით და მანუელ აღზრდად და დაცვად მათთა.

72. ამისსა შემდგომად ათაბაგობასა სომხითისასა მოქმედებდა ტარსაიქ, და მრავალსა გულისა ტკივილსა და მოწყალებასა მოქმედებდა უბადრუკთა გუართა სომხისადმი. ესე წარვიდა ტფილისში, მოატანინა სამეფო წერილნი და აღმოიკითხა ყოველნი

A
 ყოველნი მათიანენი, რამეთუ იყო აღწერილ მათიანესა სახელნი მონასტერთა სომხითისათა, რათა იყვნენ სამართალსა და ხარკსა ქვეშე. და წარმოიყვანა მწიგნობარი უხუცესი მწიგნობართა სამწიგნობრეთასა და შესცვალა მათიანე და აღმოგოცნა სახელნი მონასტერთა სომხითისანი მათიანეთაგან ქართველთასა, უფროს ვიდრე ასორმეოცდაათისა მონასტრისა, და უძველესნი მათიანენი დაწვნა ცეცხლთა და ესრეთ განათავისუფლნა ყოველნი ეკლესიანი და მონასტერნი. იგი ესოდენ მოწყალე და მწყალობელ იქმნა ყოველთა ზედა, რამეთუ ნეტის სოფელში, რომელი იყო პირსა ჰრაზდანიისა² მდინარისასა, აღმართა ჭუარი და უწოდდენ მას სახელად ჭუარსა. ამან ყო კრება მრავალთა ეპისკოპოსთა და წინამძღვართა და ეკლესიისაგანთა და ერისკაცთაცა შემოკრებითა დიდად სადიდებელსა წმინდასა ახალსა მონასტერსა და მისცა კელთ-დასხმად ძე თვისი სტეფანე მღვდელად რიცხვსა შვიდას ოცდამეცხრესა³.

B
 დაეთარნი და თომარნი მათნი, სადაცა ეწერა მონასტერნი მონასტერთა სომეხთანი, თარმელ ყოფა მათი ხარკთა ქვეშე. მაშინ მოაყვანინა მწიგნობარი ერთი და შეაცულებინა დაეთარი იგი და გამორიცხა სახელნი მონასტერთანი უმეტეს ასორმეოცდაათისა და ძველი დაეთარი დაწვა ცეცხლსა შინა და ესრეთ განათავისუფლა ყოველნი ეკლესიანი. და ესრეთი მოწლე-მოწყალე შეიქნა ყოვლისადმი ვიდრე ნეტისა სოფელში, რომელი არს ზანგის მდინარესა ზედა, ჯვარი დაადგინეს და სახელი მისი უწოდეს. ამან შეჰკრიბნა მრავალნი ეპისკოპოსნი, მოძღვარნი და მონასტერთა მამანი საეროთურთ დიდებულსა მონასტერსა შინა ნორავეანისასა და კელდასხმულ ჰყო ძე თვისი სტეფანე სამღვდელთ ველსა უფლისასა ჩს³!

73. ხოლო შემდგომად ხუთისა წლისა წარგზავნა წინაშე მეფობისა სომეხთასა კილიკიას დიდისა მის კათალიკობისა მამა იაკობის თანა კელთ-დასხმად ეპის-

73. ხოლო შემდგომად ხუთისა წლისა წარგზავნა სამეფოსა სომხითისასა კილიკიასა, დიდსა კათოლიკოს უფალს იაკობთან ეპისკოპოსად კელდასხმისათვის.

A: 1 სოფელი. 2 ჰრაზდანიისა] ჰურიასტანიისა. 3 ე. ი. 1280 (729+551) წ.
 B: 1 ჩს³=1280 წ.

A

კობოზობისად, რომელ ვიდრე მიწევნადმდე მუნ აღსრულებულ იყო კათალიკოზი იგი. მრავალი პატივი და დიდ-დიდნი ინებებოდეს მეფისა მისგან სომეხთასა ლეონისგან მის ზედა, რომელ ყოვლითა ვედრებითა აიძულებდა მას დადგრომად მუნ და დადგინებად სომეხთა კათალიკოზად. ხოლო ვიდრე არა თავს-იდვა, ვიდრემდისცა შეკრიბა კრება დიდი ქვეყანისა და მრავლითა გამორჩევითა დაადგინეს კათალიკოზად სომხითისა მამა კონსტანტინე დღესა დიდისა შაბათისასა.

ხოლო დიდსა მას დღესა ზატიკისა აღდგომისასა კელთდასხმულ ყვეს სტეფანე მიტროპოლიტად დიდსა მას ზედა საყდარსა სივნიეთისასა და სხვათა ეპისკოპოსთა ზედა, რომელნი იყვნენ იქი და აქა, რომელნიმე კევსა ვაივოსასა, რომელნიმე ტათევს, რომელთა ერთობისა წიგნითა და ძღვენითა წარეგზავნათ კათალიკოზისა თანა განახლებისათვის წმინდისა მის საყდრისა ძველსავე პატივსა და ხარისხსა ზედა თვისსა, რომელი ამადლებულ იყო წინანდელთაგან მოოჯრებულობისა და დღევაგვემულებისათვის ქვეყანისა. და ესრეთ გვირგვინოსან იქმნა სტეფანე წმინდასა და სამოციქულოსა ეკლესიასა ზედა ტათევისასა, სიძე ყვეს საყდარსა მას ზედა და და-

B

ოდეს მივიდა ესე, კათალიკოსი იგი მიცვალეზულ იყო დასაქმდეს ვალნი პატივნი და დიდ-დიდნი დიდებანი მიიღო სასომხითოსა მეფისა ლეონისაგან, რომელი აწვევდა მას მუნ დაშთომას და კათალიკოსობის მიღებას. ოდეს არა თავს-იდვა მან, მაშინ შეკრიბნა ყოველნი და დიდითა აღრჩევითა დაადგინეს კათალიკოსად უფალი კონსტანტინე ყოვლისა სასომხითომსა დღესა შაბათსა აღდგომისასა და დიდსა დღესა ზატიკისასა კელდასხმულ ჰყვეს სტეფანე მიტროპოლიტად სივნელთ დიდისა საყდრისად სხვათა ეპისკოპოსთა ზედა, რომელნიმენი იყუნენ ვაიოცძორსი, ესე იგი ვაელთ დელესა, და რომელიმენი ტათევსა, რომელთა ერთგმოვანითა წიგნითა და შესაწირავითა წარეგზავნათ იგი კათალიკოსთან განახლებისათვის წმინდისა საყდრისა ძველისა პატივისა და ხარისხისათვის, რომელი აღრით ყამითგან აღებულ ქმნილ იყო ქვეყანისა იავარ-ყოფის გამო და მიზეზითა აღრეულეებისათა. ხოლო ესრეთ დააქორწინეს სტეფანე წმინდასა და სამოციქულოსა ეკლესიასა შინა ტათევისასა და ასიძეს მას საყდარსა და დაუწერეს მას კონდაკი მიმოსარონინებელი, ოქროს ვარაყით წერილი ეტრატსა ზედა დიდისა სიტყვთა და მტკი-

B: 1 ვაოცბურს.

A

წერეს იადგარი ოქროთა ეტრატ-
სა ზედა უფროსად დიდთა საქმე-
თა და მტკიცისა პაემანთა გა-
ნახლებად პატივისა საყდრისა მიტ-
როპოლიტობად. და დიდებულ
ყვეს მსგზავს უპოვარისა დიდე-
ბითა და შემოსეს მას სამამამ-
თავრო იგი სამოსელი, თხზული
მკედლისა ოქროსათა და დაადგა
გვირგვინი პატიოსანი თავსა მის-
სა კათალიკოზმან მან.

74. ხოლო მეფემან მსგზავსად
მისა შემოსა სამეფოსა სამოსელი,
სამამამთავროსაებრ გამოწვერი,
და დაადგა მეორედ გვირგვინი
პატიოსანი თავსა ყოვლად ოქრო-
სა, თვით ივინი, რომელსა სახე-
ლად გვირგვინსა მას მიტრად
უწოდენ, მისცა მას ომფორი
დიდი სასაიდუმლო სასამნაე-
ცო, რომელ არს მიტროპოლიტ-
თა გვირგვინი, ოქროსა მკე-
დისა, მარგალიტითა გამოხატუ-
ლი და გამოსახული, და სხვანი
მრავალნი ნიჰნი დიდ-დიდნი, და
ესრეთ მალღითა დიდებითა წარ-
მოგზავნეს ამიერ კერძო რიცხვსა
შვიდას ოცდათექვსმეტსა!

ხოლო მოსლვისა მისისათვის
მხიარულ იქმნა მამა მისი ტარ-
საიჰ და ძმანი მისნი და ყოვე-
ლი ქვეყანა.

ხოლო შემდგომად მცირედთა
დღეთა მხიარულ იქმნენ ეპისკო-

B

ცისა პაემნით და განუახლეს მათ
ტივი საყდარსა მას მიტროპოლიტ-
ობისა და განაბრწყინეს მათ
წოროთა დიდებითა.

74. ხოლო მეფემან შემოსა იგი
სამეფოთა შესამოსითა მამა-
მთავრობითითა ნაკვეთითა და
დაადგა გვირგვინი პატიოსანი
ოქროსა, რომელსა მიტრას უხ-
მობენ, და სხვა ნიშები სამიტ-
როპოლიტონი და მრავალნი სხვა
და სხუა ნიშები უბოძა მე-
ფემან. და ესრეთ უმაღლესი-
თა დიდებითა გარე-შეაქციეს აქ-
ადვე რიცხუსა ჩს"პზ! ხოლო
ოდეს მივიდა ესე, ფრიად განი-
ხარა მამამან მისმან ტარსაიჰ, ეგ-
რეთვე ძმათა და ყოველმან ქვე-
ყანამ. ხოლო შემდგომად მცირე-
დისა ჟამისა აღივსნენ შურითა,
რომელნი იყუნენ ტათევისა შინა,
და წარვიდნენ სხვათა ნათესავთა
თანა და მრავალნი ღვარძლნი
დათესეს და მრავალი ავნეს მით
ეკვლესიასა და ვიდრე ცოცხალ
იყუნეს ორნივე—უფალი მამამთა-
ვარი და უფალი იოანე—არა

A: 1 ე. ი. 1287 (736+551) წ.

B: 1 ჩს"პზ = 1287 წ.

A

ხოლო უფროს ქმნა საქმე ერთი საჩინო, რამეთუ ყოველსა მას არფაის¹ მდინარისასა აღაშენა ხიდი საკვირველი თლილთა მიერ ქვათაგან, ფრიად მაღალი და ვრცელი, განსაკრთომელი მხილველთა, მრავალთა წარსაგებელთა² და უზომოთა შრომითა ბრძანებითა კეთილმსახურისა და დიდად დიდებულისა მთავრისა მის ტარსაიჭისათა, რომელთა სასყიდლად მიუწყოს ქრისტემან ათასი წილი.

76. ხოლო ამით ეამთა შინა იქმნა განყოფილობა სპათა შორის ყაენ არღუნისთა და შთავარდა შფოთი დიდი შორის დიდ-დიდთა თავადთა და ქმნეს მრავალთა სისხლთა დათხევა.

და შეიპყრა არღუნმან დიდი იგი სპათ-მთავარი ბულაჩინგხან, რომელ იწოდების მთავარ-მთავართა ანუ უფალი უფალთა და მოკლა იგი, რომელ ზრახვა მზაკვარებით ექმნა მას განზრახვით ყოველთა თანა განზრახვათა მისთა ყაზანს², თუხლუხს³, ჰაზარაპეტს არუხს⁴ და ოჰანს⁵ და სხვათა მრავალთა, ამის რომლისათვის კუალად ცილი სწამეს დიმიტრი მეფესაცა ქართლისასა აღშფოთებისათვის, დასდევს მას

B

გამოცემელი, მრავლითა სასყიდლითა და ურიცხვთა შექმნილთა ბრძანებითა კეთილმსახურებისა დიდებულისა ტარსაიჭ მთავრისათა, რომლისა სასყიდელი მიიავოს ათასეულად ქრისტემან ომერთმან ჩვენმან, ამინ.

76. ხოლო ამ ეამად ორად განიყუნეს ძალნი ხან არღუნისანი, და აღიძრა შფოთი დიდი დიდებულთა შორის და აღინეს ღვარი სისხლთა მრავალთანი. რამეთუ შეიპყრა არღუნმან დიდი ძალთა მთავარი ბულაჩინქსანი, რომელსა ეწოდების უხუცესთ-უხუცესი, გინა უფალთ-უფალი, და მოკლა იგი, რამეთუ განეზრახა ზრახვა მზაკურობისა, რომლისა თანა გასწყვტნა მომზრახნი მისნი: ყაზანი¹, თუხლუხი², ასისთავი არუხი, ოჰანი³ და სხვანი მრავალნი. ამისთვის მეფეცა საქართუელომსა დიმიტრი დასაჯეს მიზეზითა რომლითამე და წარიყუანეს თვნიერ ბრალისა ველსა მას მოვაკანისასა კურის⁴, ნაპირსა

A: 1 ასფაის. 2 ხაყანს. 3 თუყალანს. 4 ზარუხს. 5 ზოჰანს.

B: 1 ხაზანი. 2 თუხლუხი] თაღლა. 3 არუხი, ოჰანი] არუხოჰან. 4 კურის] ნულის.

A

ბრალი სიკვდილისა და წარიყვანეს და მოკლეს უბრალოდ დიდსა მასველსა შოგაკანისასა¹, კიდესა მტკვრისა მდინარისასა რიცხვსა შვიდას ოცდამეათეობეტესა².

ხოლო ყოვლად კურთხეული და ქრისტეს მოყვარე მთავარი იგი მთავართა ტარსაიჱ შემდგომად მრავლისა კეთილმსახურებისა და საჩინოსათა საქმეთა სავსე ცხოვრებისა თვისითა აღესრულა ღარბაზსა თვისსა არფას. და წარიყვანეს ახალსა მონასტერსა დიდთა მსოფლიოთა კრებათა მიერ და დაიდვა ძმასა თვისსა სუმბატსა თანა კელითა თვისითა აღშენებულსა აკლდამასა რიცხვსა სომხურსა შვიდას ოცდამეაცხრამეტესა³.

ხოლო ძეთა მისთა იწყეს ცილობად უფლებათა და მთავრობასა ზედა მამისა თვისისათა, რომელნი წარვიდეს კარსა მეფისასა და წარდგეს ქვეყანისა მპყრობელისა ყაენ არღუნისა წინაშე და აცნობეს სამეფო თვისი. ხოლო მან მიუწოდა წინაშე უხუცესსა მათსა ელიკუმს და დააწესა იგი ადგილსა მამისა თვისისასა და დაადგინა მთავრად ყოველთა ზედა.

ხოლო დაღათუმცა ეუფლა სრულიად ყოველსა მამულსა თვისსა და მთავრობასა მამისა თვისისასა.

B

ზედა მტკვრისასა და მუნ მოკლეს რიცხუსა მაცხოვრისასა¹ ხოლო ყოვლად კურთხეულმან და ქრისტეს მოყუარულმან მთავართ-მთავარმან ტარსაიჱ შემდგომად კეთილმსახურებათა და ჩინებულთა საქმეთა აღავსო დღენი თჳსნი და აღესრულა, რომლისა სასახლე იყო არფასა შინა. მუნით მიიღეს ნორავანსა შინა, დიდისა კრებითა და დიდებითა და დაიდვა ძმისა თჳსისა სუმბატისა თანა კელითა მისითა აღშენებულსა სასაფლაოსა შინა რიცხუსა ჩს².

ხოლო ამჟამად ძენი მისნი ცილობდენ სამეფლობელოსა და სამთავროსა მამისა თჳსისასა ზედა, რომელნი წარვიდენ კარსა სამეფოსა და გამოცხადდენ ქუეყნის-მპყრობელის არღუნის წინაშე და აუწყეს სიტყუანი თჳსნი. ხოლო მან მიუწოდა უხუცესი ელიკუმ და დაადგინა იგი მოადგილედ მამისა თჳსისად, მთავრად ყოველთა, გარნა თუმცა დაიპყრეს სრულიად სამთავრო მამისა თჳსისა.

A: ¹ შოგაკანისასა. 2 ე. ი. 1269 (738+551) წ. 3 ე. ი. 1290 (739+551) წ.

B 1 ჩს³ = 1289 წ. 2 ჩს² = 1290 წ.

A

77. გარნა არა ინება განწირვა-განკეება ძმათა თვისთა, არამედ ეპისკოპოსითურთ და წინამძღვრითურთ და აზნაურითურთ განუყო ყოველი სამკვიდრებელი თვისი და მისცა შესატყვისად ნაწილი ძმისა თვისისა ჯალალს და ნაწილი მამის ძმისწულისა თვისისა ლიბარიტს და ესრეთ იყვნენ ერთობასა ზედა.

და იქმნოდენ უფლებასა ამით ეამთა უდიდებულეს და უფროსად ბრწყინვალედ მთავრობათა და პატივცემულ და დიდებულ იყვნენ თვალთაგან ქვეყანასა მკურთხეულთასა დიდ-დიდთასა და ცვითა ქვეყანისა ამის მშვიდობით და ეკლესიათა აღშენებითა.

ხოლო მათ ეამთა შინა ყოველივე ქვეყანა მოოხრებულ და განხრწნილ იყო და მონასტერნი და ცადებულ იყვნენ მსახურებათაგან, ყოველივე იგი სწორად მისსა მოიქცეოდენ უფლებასა, რამეთუ მუნ განსვენებით დაივიწყნან.

B

77. ხოლო არა ენება შეწუხება ძმათა თვისთა, არამედ ეპისკოპოსებით, მოძღვრებით და დიდებულებით განუწაწილა ყოველი სამკვიდრებელი და მისცა მართებულად ნაწილი ძმისა ჯალალისა მას და ნაწილი ბიძაშვილის ლიბარიტისა მას და ესრეთ მშუდობით განაგებდენ სამფლობელოთა თავადთა კერძოთა ამათ დიდად პატივცემულობითა და კეთილისა მთავრობითა დიდებულნი. იყუნეს ესენი ქუეყანის-მკურთხეულთა წინაშე და დიდებულთა მიერ და დაიცევდეს ქუეყანასა ამას მშუდობასა შინა და მონასტერთა აღშენებულებასა შინა. ამჟამად ყოველი ქუეყანა იავარ-ქმნილ იყო და მონასტერნი დაყენებულ იყო ლოცვათა და წირვათაგან. ამისთვის ყოველი საზოგადოთა მოჰმართეს სამფლობელოსა ამისსა. ამათ აქ მიიღეს ადგილი განსუენებისა.

78. ვითარცა მოვიდა კათალიკოსი აღვანთა მამა სტეფანე და დაიბანაკა მამა სტეფანესა. ძმისა მისისა თანა, და სხვანი მრავალნი ეპისკოპოსნი და წინამძღვარნი და კაცნი აზნაურნი, ხოლო იყო სახილველად მიღლითა ღვთისათა სახლი იგი, ვითარცა კიდობანი ნოესი შორის სოფლისა მღელვარებათა, რომელიცა იგი უფალმან ღმერთმან შეურყევე-

78. აქ მოვიდა კათალიკოსი აღვანთა უფალი სტეფანე და განისვენა უფლისა სტეფანეს, ძისა მის თანა, ესრეთვე ეპისკოპოსნი, ბერნი და აზნაურთაგანნი და იყო სამფლობელო ესე ვითარცა კიდობანი ნოესი, ქუეყანისა ამოჭრებელსა დელვათა შინა, რომელი უფალმან ღმერთმან დაიცვას ურყეველად მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისა და

A

ლად დაიცვას მეოხებითა წმიდისა ღმრთისმშობელისათა და ყოველთა წმინდათა ვიდრე დასასრულადმდე ქვეყანისა. ხოლო ამით ფრიად შევნიერად დაადგურენ თავსა შორის თვისსა, კორციელსა ამას მთავრობასა ზედა მოქადულ იყვნენ.

ხოლო ძმა მათი მამა სტეფანე სულიერითა მადლითა ღიდ-მთავრობითა მადლიერ იყო და შეთვისებულ სიყვარულითა ურთიერთარს და იყვნენ უზრუნველად, ვითარცა-იგი რამე კეთილ, ანუ შევნიერ, არამედ დამკვიდრება ძმათა ერთად.

ხოლო აქვნდათ მათ ნურგნი, კეთილად აღმოცენებულნი, ნათესავთაგან ელიკუმისთა ძენი ორნი: ბირთველ¹ და ბულტა² და ასული ერთი, რომელი მისცა ცოლად ყვავილშვენიერებასა მთავარსა და დიდსა კერძოთა-მპყრობელსა ეაჩსა³, ძეთაგანსა ჰასანიასა, ძისა პროშისა, დიდისა მის მთავრისა, რომელი იყო შვილი ვასაკ მვნისა, რომელი ზემორე ვახსენეთ.

ხოლო ლიბარიტისა იყვნენ ძენი ხუთნი, რომელთა უხუცესი იყო სუმბატ, რომელი დასიძებულ იყო სახლსა ათაბაგისასა სადუნინისასა: და სხვა იგი იოვანე, რომელ აღეყვანა მამა სტეფანეს სწავლად, რომელი ზედმიწევ-

B

ყოველთა წმიდათა ვიდრე, ალ-სასრულისა სოფლისა მსტეკენსულში ხოლო ამით ფრიად განაოცეს ვალდებოდენ კორციელითა მთავრობითა. და ძმა მათი უფალი სტეფანე სულიერითა მადლითა და მადლისა ზედამხედველობითა იდიდებოდა და ჰყუანდათ ამით ძენი კეთილნი: ელიკუმსა ჰყვა ძენი ორნი — ბირთველ და ბულდა, ასული ერთი რომელი მიათხოვა კეთილსა ყუავილსა, მთავარსა და დიდსა კერძოთ-მპყრობელსა ეაჩისასა¹, ძისა ჰასანიასა პროშისა, დიდისა მთავრისასა, რომელი იყო ძე მვნისა ვასაკისა, რომელი ზემორე ვახსენეთ. ხოლო ლიბარიტს ჰყუა ძენი ხუთნი, რომელთა უხუცესი იყო სუმბატ, რომელი იყო სიძე სადონიანთ ათაბაგისა, და მეორე — იოანე, რომელი აღზარდა უფალმან სტეფანემ და განჰსწვრთნა წერილით და მოამზადა სამღვდელ-ლოთ.

A: 1 ბურთელ. 2 ბული. 3 ეაჩანს.

B: 1 ეაჩისასა.

A

ნულ იქმნა სწავლათა და აღიყვანა მღვდელობად.

79. ხოლო აწ, ჰოი აღმომკითხველნო, ნუ იყოფინ ჩემდა ვინმე შეურაცხის-მყოფელ, ვითარმედ ნათესაისათვის დაამდაბლა და პატივ-სცა, ანუ გულისკმის-ყოფამან ამისთვის რამე მოგვცა ჩვენ? უკეთუ უფროსი რამე საქმისა შემატებით შეგმზადეთ, მოწამე არს ჩემდა, რამეთუ დასაწყისსა ამის ცხოვრებისასა ვიდრე დასასრულადმდე მრავლითა ჭირითა გამოვიკვლიეთ, ვპოვეთ ესენი და რომელნი თვალითა ჩვენითა სახილველ იქმნნეს, მრავალთაგან მცირე და ჰუმბარიტი, დაედევით, განვაწყესეთ აქა.

ხოლო უკეთუ უცხოთა ნათესავთა საქმეთა და მოსახსენებელთაგან საქმარ გვეყო ჩვენ, რომელნი წინანდელთა მათ ჟამთა წარბდენ, გარდახდენ, არა უმეტეს კუალად ჩემთა და ჩემთაგანთასა სახმარ გვეყო.

ხოლო ამის მატანისა სისაკისა ქვეყანისაგან მოთხრობილ ვყავთ, რამეთუ ბოლოდ ძენი ორბელიანთი იყვნენ უფალ და მემთავრე ამისსა და ამისთვისცა თანა-გვაცს ჩვენ თხრობისა ამის წარმოთქმად და დანერგვად უძლეველისა გონებითა და ჩვენ შენდობილ გვეყენით უცოდვოდ და სიმრავლით.

B

79. ხოლო აწ, ჰოი აღმომკითხველნო, ნურავინ მკვდურსა რებთ მე, რომელ გვარსა იქმნისა ვაჭებდე და ვაპატივოსნებდე, ხოლო ნურცა იეჭვებთ, რამეთუ მომემატებინოს ჰამბავი რამე. აწ ვიდრე აქამომდე აქუნდა აღსასრული წერილსა ამას, რომლისაგან გარდმოწერილი ჩვენ დავაბეჭდინეთ, თუმცა მრავალგზის ვეძიეთ სრული მოთხრობა მათი, რომელი ვერა ძალ-ვიდევით პოვნად მცირესა ჟამსა შორის მოუცლელობითა საქმეთაგან ჩვენთა და ქუეყნიერთა ზრუნვათაგან. გარნა ნურავინ განგვეციცხავს ჩვენ და ნურცა ბრალ-გედებს, უკეთუ იპოვონ სადამე უკეთესი მოთხრობა და უმჯობესი ამბავი, ვითარცა ჩვენ გვაქვს იმედი ყოფისა ამისთვის. ესოდენ სრულ იქ-

ხოლო სრული და წრფელი
ცხოვრება ნათესავისა ორბელიან-
თასა სახთან ვქმენით ვარდან წი-
ნამძღვრისა იოვანესითა ტიფხის
ქრისტეს აქეთ ჩქვბი.

მნა, ამინ. მაისს
ქორონიკონს უპყროვნულნი
ზიზღიქთუქა

A: 1 ჩქვბ=1682 წ.

B: 1 თ=9. 2 უპთ=1801 (489+1312) წ.

ՎԱՍՆ ՄԵԾԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆՆ ՕՐԲԷԼԷԱՆՆ ԵԹԷ ՈՒՍՏԻ ԻՒՆ
ԵՒ ՈՐՊԷՍ, ԵՒ ՎԱՍՆ ԳԱԼՈՅ ՆՈՅՍԱ ՅԱՇԽԱՐՀՍ ՅԱՅՍ ԵՒ ՎԱՍՆ
ԲԱԶՈՒՄ ԲԱՆԻՅ ԵՒ ԳՈՐԾՈՅ ԶՐՈՅՅԲ ՅՈԼՈՎԲ:

1. Յիսկզբան նահապետութեան աշխարհիս Հալոց և Վրաց և ի ցեղապետութեան մերոյինս սեռի նախնւոցն Թորգոմալ, էին նորա որդիք ութ արտագոյնք և հակալակերպք, որոց երիցագոյնն Հալի, երկրորդն՝ Քարթլոս, երրորդն՝ Բարդաւս, չորրորդն՝ Մովկան, հինգերորդն՝ Լիկան, վեցերորդն՝ Հերաս, եօթներորդն՝ Կովկաս, ասիւրորդն՝ Եզրէս: Ապա բաժանեալ Թորգոմալ զժառանգութիւնս որդւոց իւրոց՝ տալ զՀայաստան աշխարհս բոլոր սահմանօքն Հայկաջ և զժմակալին աշխարհն հիւսիսային՝ Քարթլոսալ և ալլոց եղբարցն:

Իսկ Քարթլոս զնաց ի լիանն որ կոչի Արմալ, և անդ շինեաց իւր տան և ամբոց մի անաւիկ ի պատշաճաւոր տեղուոջ, և կոչեաց զրերդն Օրբէթ, և անուանեցաւ աշխարհն ալն ի թունանալ մինչև ի ծովն Սպերոյ լանտն նորա Քարթլ:

2. Ապա լեա բազում ժամանակաց որդիք զհարս փոխանակելով՝ ևին նահապետութիւնն Քարթլալ մինչ ի ժամանակս Թագաւորութեանն Պարսից մեծին թոքրովո՛ւ որ Քէքաւոս կոչեցաւ: Եւ սահման էր Վրաց կոչել զգլխաւորն իւրեանց տանուէր զի ոչ ոնէին Թագաւոր, և նսաէր տանուէրն ի Քարթլ ի մեծ քաղաքին Մցխիթալի, որ շինեցաւ ի Մցխիթալէ՛ լուազ որդւոյն Քարթլոսալ, որք եւ նեղեալ լալնմ ժամանակի ի բոնավոր Թագաւորէն Պարսից՝ կամէին զմահ ընդ կինաց փոխանակել: Եւ կոցեալ լալնմ ժամանակի պեա աշխարհին Վրաց Արզարմոս պարսիկ հրամանաւ Արքիտոնալ որ տիրեալ էր Պարսից և Վրաց եւ Աղոյանից: Այս ալն Արզարմոս է, որ շինեաց վերստին զՄցխիթալ և պարսպեաց կրաշաղախ վիմօք, և եզ պարսպ լԱրմալ լեանէ մինչ ցպեան Կուր: Որ և լեա վասճանին սորա արք չորք տիրելին Վրաց, և խոսովութիւն և ապականութիւն տիրէր ամենեցոանց առ հասարակ, էր որ ի Քէքաւոս թոքրովոյն, և էր որ զկնի նորա ի Քուէ թոքրովոյն, և էին Վիրք ի մեծ վշտի և կալին լուսահատեալք լամենայն կողմանց:

3. Ահա ընդ ժամանակս ընդ այնոսիկ անկանէր աղմուկ շիրթի
և խոտովթիւն մեծ ի մէջ թագաւորութեանն ձենաստան, որ լարեկէս կոչս, որ անգր է քան զաշխարհն թալանդարաց զայնոսիկս
նակից Թաղրաց և Հոնաց. որ և ձղի երկալնութեամբ մինչև ցեմա-
ւուն լեռան: Քանզի ի մեռանել թագաւորին ձենրակուր կոչեցելոյ
թագաւորազունքն սկսան պատերազմել ընդ միմեանս. և զօրացեալ
մի կողմն՝ փախստական լինի միւսն, որ էր այլ լաջողակ և պատ-
շաճագեղ, ուժեղ և անձնեայ երիտասարդ հասակաւ, որոյ առեալ զըն-
տանիս իւր և զգունդն թագաւորական գանձուքն՝ օգապարիկ երիվա-
րօք սրաթուխ լեալ անցաննն ընդ բազում աշխարհօք այնքան ահա-
զին կերպարանօք զի ոչ ոք համարձակէր ընդ ստաջ լինել նոցա:
Եւ անցեալք ընդ գունն Իարիալայ՝ իբր վերին ակնարկմամբն եկին
լաշխարհն Քարթլոյ առ տանուտէրն Մցխիթալ. և տեսին զնոսա նե-
ղեալ և ի մեծ վտանդի տարակուսեալ ի Պարսկացն:

4. Ապա խօսին ընդ տանուտէրն և ընդ աւագագոյն արսն և ա-
սեն Վեք ի թագաւորացն ձենաց կմք. և հատուածեալ յեղբարց մե-
րոց կիւք աստ. և հաճեցար ընդ ամուր աշխարհս ձեր ևւ սատուածք
ձեր վասն վշտիդ ձերոյ ամին զմեզ լօգնութիւն ձեզ. արդ մեր կամք
է կամ զաղբակ առ Պարսոց թագաւորութիւնն և կամ անցանել առ
ինքնեակալն Յոնաց. բայց թէ ձեզ հաճոյ թուիմք՝ պատրաստեցէք
մեզ տեղի հանգստեան. և կամք աստէն և թափեմք զձեզ ի նեղչաց
ձերոց. և թէ ոչ՝ երթամք զճանապարհ մեր ուր և Աստուածն մեր
հոգասցէ»:

5. Իսկ տեսեալ աւագ տանուտէրաց աշխարհին զայնպիսի արս
քաշակորովս և ուժեղս, և լուեալ զհաճոյական բանս նոցա՝ մեծա-
պէս խնդացին ի վերայ եկելոցն. և արարին խրախոթիւն մեծ. և
բարձր փառօք և մեծաշուք պատուով ընկալան զնոսա և սիրեցին
լուծ լուծ. և զանառիկ ամուրն Օրբէթ, որ շինեալ էր ձեռամբն Քար-
թլոսալ, ետան նոցա տան բնակութեան և տեղի ամբութեան. և գա-
ւառս բազումս, և աւանս մեծամեծս և բերդեարս ետան ի ժառան-
գութիւն նոցա:

Ապա միտմտեալ նոցա ի տեղւոջն բնակեցան լՕրբէթն, և վասն
անուան բերդոյն յետ լուլով ժամանակաց Օրբուլք կոչեցան, այսինքն
Օրբէթեցիք. զի սովորութիւն է ազգին այնմ անուամբ տեղւոյն կո-
չել զիշխանն, որպէս Մեթէալքն և Մեփէալք և Մրաշուլքն, և ի
Հերիթոյ Հերիթալքն, և ի Ջաւախիթոյ՝ Ջաւախալքն, և ի Կախե-
թոյ՝ Կախեցիքն, և ի Լեխիթայ՝ Լեխիթալքն և այլ բազումք. որ և
մինչև ցալսօր սակս այսր պատճառի Օրբէլք կոչի ազգն այն. որք
և լստաջն ձենեալք կոչէին, այսինքն ձենացիք: Եւ արդ՝ մինչ այս

ալտպէս լինէր՝ ապա ինքեանք ժողովեցին գտունն Վրաց, և զորս
 դամարեալ լարեան ի վերայ ամենայն նեղչացն և կոտորեալ
 ծական արարին ընդդիմանալով Պարսից. և եղև խաղաղութիւն
 խարճին լալնմ. վասն որոյ կարգեցին զնոսա ասպարապետ և զորս-
 գլուխ ամենայն տանն Վրաց:

6. Եւ ի թագաւորին Վրաց առաջին թագաւորին Փառնավազայ
 առաւել պատուեցան Օրբէլքն ի նմանէ. և ի Վրաց աշխարհին ոչ
 գոյր սք նման նոցա կամ հաւասար բալց միայն ի թագա-
 ւորէն:

Եւ աճա զայս ծանեաք ընդ աղօտ ինչ ի Վրաց պատմութենէն.
 բալց վասն նախանձուն Գէորգի թագաւորին որ ազգաւ շնչեաց զնո-
 սա ի Վրաց աշխարհէն, շնչեցին զանունս նոցա ի պատմութենէն
 իւրեանց և լամենայն գրեանցն և լեկեղեցեացն: Վասն որոյ և մեք
 քննեալ և տեղեկացեալ ծանեաք զսակաւն ի բազմաց ի գիտող արանց
 և ի մնացեալ լիշատակարանաց ուրեք ուրեք, ևս և լաւանդութե-
 անց նախնեացն իւրեանց զոր ծանուցին հարք որդւոց մինչև ըմեզ:
 Այլ զի ժաեալ էր լիշատակ նախնական գրացարանութեանց նոցա,
 նա և ամենայն արտթիւնք և գործք երևելիք ի տանն Վրաց ազգին
 Օրբէլեկանց ի նոցին ժամանակադրոցն զոր Քարթլիս ցլտորեալ կո-
 չեն, վասն ալն մեք ոչ գիտացաք զորպէսն և զկարգ բանիցն զի և
 ըստ կարգի շարալարեալ էաք ի մատենիս, բալց զոր գտաք ի հա-
 լալեզո. զիրս ստեաւ ինչ լիշատակ՝ զիցոք, ևս և զվախճան կատա-
 բածի նոցա զոր հաւաստեաւ ծանուց մեզ զեղեցիկ պատմութիւնն
 Մխիթարայ Անեցւոյ:

7. Արդ՝ ի թտականութեանն Հալոց 498 ի թագաւորութեանն
 Վրաց Գաթի և Հալոց Գագկայ շահանշահի որ ի Վանանդ, և ի կալ-
 սերակալութեանն Յունաց Մաւնաւմախին, տեսին նուազեալ զազգս
 քրիստոնէից հաղարածին Իսմայէլացիքն, և ձալն տուեալ միմեանց
 ի Սորասան, ի Սորազմաստան, ի Փարս և ի Քրման, ի Բախար և
 ի Մազանդարան, լԱրաղ, ի Բաղդատ և ի Բասր, լԱտան և լԱտրպա-
 տական. և ժողովեցան բազմութիւնք Պարսկաց և Սազրաց, Սորազ-
 մաց և Արարկաց. ևս և սկիւթացի թուրքաստանեաց. և եկեալ բա-
 նակեցան ի դաշտին Կարնոյ, անթիւ և անհամար բանակօք. և խոր-
 հեցան զխորհուրդ զոր ոչ կարացին հաստասել, այսինքն բառնալ և
 շնչել զիրօնս և զանուն քրիստոնէից ի Հալոց, ի Վրաց և Յունաց
 աշխարհէն:

8. Ապա համբաւ գտանալուր և տիեզերակործան հոջակին հասա-
 նէր շտաշտադոյն առ կայսրն Յունաց. և զողոմն սարսալի հասեալ
 կալաւ զերիկամունս ամենայն մարդոյ: Վասն որոյ լղեն այսր զ՛կոմ-

Նենոսն Տրապիզոնոյ զօրօք. և խնդրեն միարան օգնականութիւն ի/
Հայոց և ի Վրաց թերևս կարացեն զերծանիլ լալնմ անդնդապատոյս
և աճաղնեանդ բարկութեանցն Հարաւայնոց: Զոր լտեալ թաղապետսն
Դաւթի և Գաղկայ՝ ոչ համարձակեցան ընդ առաջ ելանել իսմայէլ-
եան զօրուն:

9. Այլ մեծապաշտա թախանձանօք (համողեն) զքաջն անպար-
տելի՝ զԼիպարիան Օրբէլեանց գնալ և խառնիլ ի զօրն Յունաց և
քնդգլիմանալ մարտին եկելոյ. և ինքեանք զօղեալ որչազան լամբոս
աշխարհին: Ապա լանձն առեալ Լիպարիան անվախ սրտիւ ստէ շես
երթամ ընդ առաջ ալլազկեացն և դնեմ զանձն իմ ի վերայ քրիստո-
սական հաւատոյս, և զօրութեամբն Աստուծոյ կամ զարձուցանեմ ան-
զրէն և կամ մեռանիմ վասն Քրիստոսի. բայց ով թագաւոր՝ լանձն
առնեմ զլեռնորդս իմ քեզ զի մի վասն նախանձոտ և չարաբարոյ
սղաւտացոյ Վրաց նենգեացես ինչ սոցա և զրկեցես ի պատուոյ և ի
հալոնեացս մեր:

Զայս ստացեալ ինքն Լիպարիտ հանդէս արար ազատաց և զօ-
րաց իւրոց, որ առելր զկէս թագաւորութեանն, և անցին ի հանդիսին
700 ազաւթ մեծամեծք, որք էին սեպհական ծառայք նորին. և
16,000 արք պատերազմողք: Իսկ ի զօրացն արքունի էառ տասն
հազար այլր. և գնացեալ ի Վանանդ ի գաշան Վարուց՝ խառնեցան ի
նա զօրքն Հոռոմոց 15 հազար այլր. և եղեն միամեղամայն 41 հազար
հեծեալ: Եւ զի ալլազկիքն կոտորեալ էին նախ զՈրդրու զիւզ և
ասպատակեալ էին դամենայն շրջազայ գաւառսն, և բանս կէին ի
նոյն դաշտի. ապա ճակատեցան ընդզէմ իրերաց ընդ լուսանայն ալ-
գուն, և յօրինեցին զսազմն հանդիսին երեքկարգեան գնդովք՝ նախա-
մարտիկս և միջնամարտիկս և վերջապահս: Եւ զի առ անթիւ բազ-
մութեան իսմայէլացւոցն Լիպարտեան զօրն ոչ ինչ երեւէին ալլ
իբր ջրտուս կամ զինաքաղս թեւէին առ նոցա. տեսեալ զայն ան-
պարտելի ախոյհանն քաջն Լիպարիտ՝ զօրացոյց զգունդն իւր և ստէ,
Վի՛ր երկնէիք. ալլ միայն զօրացիք անտամբն Քրիստոսի և կնքեցէք
զձեզ նշանաւ խաչին. և մեր է լազթութիւնն: Եւ ինքն իջեալ լերիվա-
րէն ծունր դնէր և կնքէր զինքն նշանաւ սուրբ խաչին և լանձն առ-
նէր Քրիստոսի. և կապէր ի պարանոցն զմտանն որ ի վերական խա-
չն. և ալնպէս զինեալ զինքն՝ հեծեալ ի տաճիկ երկվարն, և ընկե-
նայր զսակնկար վահանն ի թիկունսն, և զճառ նիզակիկն լահեակ
բազուկն, և զլայն պողովատիկ շմշիբն երկբերանի ի լաջ ձեռինն. և
զվաղրն աճաղին ի ներքոյ բարձիցն իբր զուսն զարբնաց և կամ
զսակր կողաւոր քարահատաց՝ անցեալ ի մէջ ռազմաւոր հանդիսին

արշաւէր սիգալով լայնօրջս և լանկոյս: Եւ յոսկեկուս գրաւէն և սաղաւարտէն նշուք հատանէին իբր յարեգականէ:

Փէլեր, գոռայր իբր գառիւծ, խնդրէր ի նոցանէ մենամարտիկի մասէր ընս հմ Լիպարիտն Ափխազաց, եկայք քաջքք Պարսից և Արեւաց՝ և նախամարտեցոք ընդ միմեանս: Եւ թէպէտ բազում անգամ խնդրեաց, ոչ որ իշխեաց ելանել ընդ առաջ նմա, և լոր տեղ սլանայր Լիպարիտն և իբր գարժիւ խոչանայր ի վերայ նոցա, լետս լետս մատչէին՝ զմիմեանս ատաթոր կոխելով: Ապա գիտաց Լիպարիտն զի բեկան սիրաք նոցա, և թուլացաւ զօրութիւն նոցա, զարձաւ յիւր սագմն, և քաջալերեալ լառաջ շարժեաց, և գոչեցին աճեղ աղաղակաւ և խառնեցան ընդ միմեանս, և խմբեցաւ պատերազմն աճազին իմն զորդամար, որ թուէր իբր որստումն ամպոց և ճալթմունք փալլատակմանց: Եւ ինքն Լիպարիտ իբր զամպ հրախառն մտանէր և կլանէր և կայծակնահար առնէր զբազումս, և զօրէն հրոյ ընդ եղէզն փոթորիկալ՝ ճեղքէր զոսզմ նոցա և անցանէր լալն կողմն, և լաջ և լահեակ հոսէր զետս արեանց, և զնէր կոչսս գիտկանց և հատանէր լալլազգեացն զունդս զունդս և զալն իբրև զերամս նապաստակաց տապաստ արկանէր ի գաշախն:

19. Եւ այնպէս կոտորեալ լաղթեաց Իսմայելացոցն, և փախտական արար զսակաւ մնացեալսն քաջն Լիպարիտ զօրութեամբն Յիսուսի Քրիստոսի Աստածոյն մերոյ:

Եւ ապա ի հասարակիլ աւուրն զարձան ի մեծաջան աշխատութեանց և վաստակոց մեծաւ զոճութեամբ և բազում ուրախութեամբ, իսկ անիծեալ և տիրասպան ազատքն Վրաց երկուցեալ լահազին զօրութենէ նորա, և խորհուրդ ասեալ ընդ գէղեպալ զօրապետիսն Լիպարտի, և լանկարծակի հատին զշիլ երիվարին նորա, և բնկեցին չերկիր զԼիպարտին: Եւ ի մէջ ասեալ բազմութեանն սպանին զնա ի տեղւոջն, և ամին խաւար և սուղ քրիտոտնէից: Զոր և իմացեալ Իսմայելացոցն, և մեծաւ խնդութեամբ զարձան անդրէն և սուր ի վեր ասեալ կոտորեցին զզօրն Վրաց: Եւ ոմանք փախտական եղեալ ցրտեպան ընդ երկիր, և այն էր կատարած կորստեան աշխարհիս Հայոց և Վրաց զի տիրեաց Տաճիկն ընդհանուր գաւարաց: Առին սակաւ մի լետոյ զԱնի որ ի 513 Արփասլան սուլտանն, առին և զԿարս, առին զրոյր գաւառն Շիրակալ և Վանանդալ և Արշարունեաց և զԱրարատեանն և զԱխալան աշխարհս և զԿաղացն և զամենայն երկիրս մինչ ի դուն Տփղեաց:

Եւ արջ զայսպիսի դուն մեծի կորստեան և աշխարհագումար կործանման քրիտոտնէից յայնմ աւուր բացին անիծեալ և տիրասպան զօրքն Վրաց, բայց ևս զսպանումն Լիպարտի համարիմ ոչ կո-

բուստ անձին. այլ զիւտ մեծի փրկութեան՝ զի եզեալ զանձն ի վերայ հօտին Քրիստոսի՝ մեծապէս հանգիսացաւ, և անպարտապէս մամբ լիւրոցն մարտիրոսական արեամբ պսակեցաւ, Յիսուսի քրտնոցն ամենաթագաւորն Քրիստոս զի ի նմանէ ընկալցի զվարձս և զպարզեա մեծապատակ աշխատութեան իւրոյ: Իսկ ապա հաւատարիմ ծառայք նորա բարձին զղիակ զեղեցիկ երիտասարդին և անպարտելի քաջին մեծաւ ողբով, և տարեալ ի Կարս՝ կազմեցին զազադս և զարդարեցին ոսկեհոտ հանգերձիւ և արքայական ճոխութեամբ, և արեալ տարան ի մեծ հանգիսաւոր վանսն իւրեանց ի Բեթանիա, որ էր շինեալ նախնեացն նորա տոն գերեզմանի ինքեանց:

11. Եւ եկեալ թագաւորն Դաւիթ ամենալն մեծամեծօք, և արարեալ կոծ մեծ ի վերայ նորա՝ եղին ի տապանի ընդ հարս իւր: Իսկ պատիւ և բարձ ցեղին Օրբէլեանց ի տան թագաւորին էր այսպէս. լինել սպասալար ամենալն զօրացն և հրամանատար ամենալն աշխարհին Վրաց, և ամենալն գործակալք տանն արքունի ընդ ձեռամբ նոցին (էին), ունել սեպհական երկոտասան զրօշս և յամեն զրօշ՝ հազար այր, և զի սահման էր թագաւորին սպիտակ լինել վառն և կարմիր նշան ունել, հրամայեցին սոցա կարմիր ունել զվառ գրօշին և սպիտակ նշան ի վերայ՝ և ի շրջինն առաջի թագաւորին և ի կանգնելն ունել ի ձեռին գաւազան առիւծազլախ, և ի ժամ ճաշոցն առանձին նստել բազմականացն ի վերոյ քան զամենալն զեղեպուլ նախարարսն, և տակ հաց արծաթի սեղանով, և սոքա էին թագազիրք թագաւորին:

12. Եւ արդ լետ բազում ժամանակաց ի թագաւորութեանն Դաւիթի հօրի՝ որդւոյ Գէորգիի, մեծ սպասալարն Օրբէլեան Իվանէ լոյժ արխացեալ ընդարձակեցոյց զսահմանն Վրաց պատերազմեալ ընդ Տաճկաստան, զի առին զՏփղիս ի Տաճկէն և զՏաւուշ, զԳագ, զՏէրու նականն, զԼաւոէ և զԱնի ի 572 թուականին: Վասն որոյ առակ սիրեցաւ և պատուեցաւ ի թագաւորէն, և ի վերայ հայրենեաց իւրեանց տուաւ նմա ի թագաւորէն Լաւոէ իւր գաւառովն, և Ադարակն տեղի զարապասի, և Շամշոլլտէ որ էր հայրենիք նոցին, վէրստին տուաւ գաւառովն: Եւ այս մեծ սիգելաւ և թագաւորական մատանեաւ հայրենիք հաստատեցաւ սոցա:

13. Իսկ ի մեռանելն Դաւիթի հօրի առեւ զթագաւորութիւնն որդին նորա քաջն Դեմեթրէ որ էանց զօլովթեամբ ընդ նախնիս իւր, և թագաւորեաց ամս 33: Սա առակ սիրեաց և պատուեաց զԻվանէ և զորդին իւր Մմբատ: Ի սորա աւուրս առին Իվանէ և Սըմբատ զՅունանն որ ի բազում ամաց էր առ Տաճկին, և այն ես հաստատեցաւ հայրենիք նոցա ի թուականին 577:

14. Յետ այլմ մեռանի Իվանէ՛ ծերացեալ աւուրքք. և անսոս գտէրաթիւն նորա որդին իւր Սմբատ: Եւ ծանիր զի սորա ինամութեամբ խառնեալ էին ընդ թագաւորին Վրաց և ընդ թագաւորին Հայոց Կիւրիկեանց սրք էին Բազրատունիք. վասն այնր պատճառի առին ի նոցանէ՛ զԲազրատունի անուանսն, ախինքն զՍմբատն և զԻվանէն որ է Յովհաննէս, և զԼիպարիտն և զԷլիկումն և զԲուրթէլն ունին ի հին նախնեացն սր ի ձեռնաց եկին. և զայլ անուանսն ի Վրաց առին:

15. Գարձեալ և ատնտ միւս Իվանէ՛ Աբուլէթի որդին, զԳմանիս: Եւ լետ բազում լաջոգութեանց և մեծամեծ քաջութեանց մեռանի Դեմետրէ թագաւոր ի 607 թտականին: Եւ ատնտ զթագաւորութիւնն որդի նորա Գաւթի՛ նման հօրն, այր հզօր և իմաստուն, և կեցեալ ամս երկու. և սա մեռանի: Եւ ի ժամ վախճանին կոչէ զկաթողիկոսն և զմեծամեծ զէզէպուլսն, կոչէ և զեղբայր իւր զԳէորդի և զփոքրիկ աղայն իւր զԴեմնայն. և զնէ առաջի իւր զաւագ խառն և զփրկական խաչն և զսարբ աւետարանն և ասէ. «Ո՞վ մեծամեծքդ Վրաց՝ դուք ինքնին քաջ գրեւք եթէ որպէս ջանաց հայրն իմ ի վերալ ձեր, և կրկին նորոգեաց զթագաւորութիւնս զայս. և ի ժամ մահուն մեծամեծ ուխտիւ և գրով ինձ շնորհեաց զթագաւորութիւնս. և ևս այժմ մերձ եմ ի վախճան: Եւ իմ եղբորդ Գէորդիի ոչ ինչ հաշիւ և բան ոչ գոլ ընդ այլմ ակնուայ. արդ՝ որպէս հայրն իմ ինձ շնորհեաց սեպհական գոյս տախա (աթոռ) արքայութեան, նմանապէս և ևս իմում զաւակիս Դեմնայիս շնորհեմ ձեր ամենեցուն վկայութեամբ: Եւ դա Գէորդի՛ եղբայր իմ, կաց ի տեղի իմ և արա զգօրապետութիւն աշխարհիս, և կեր զքո բամին ժառանգութիւնն զոր հայր իմ ետ քեզ մինչև զարդասցի մանուկս իմ»: Եւ յառաջ կոչեալ զԻվանէ՛ որդի Սմբատալ Օրբէլեան, երգմենեցոցանէ՛ զնա վասն մանկանս պահել զտխտ անդարձին: Եւ առեալ զձեռանէ՛ մանկանն եղ ի ձեռն Իվանէի և ապսպարեաց նմա. և զայլ զէզէպուլսն զամենեսեան երգմենեցոյց ոչ նենգել աղային. այլ ի ընտլ հասակին օծցեն զնա թագաւոր:

Չալս արարեալ վախճանի ինքն. և զնի ընդ հարս իւր ի Գեւաթ: Եւ լայնմ օրէ և յառաջ լինէր մանուկն ի տան Իվանէի, և սնանէր և զարգանայր: Իսկ Գէորդի լինքն լանկուցեալ զփրտ մեծամեծ իշխանացն, ևս և զկաթողիկոսին՝ կամէր թագաւորել. և ոչ իշխելն լայնանլ զխորհուրդն մեծին Սմբատայ Օրբէլեան և որդւոց նորին Իվանէի և Լիպարաի:

16. Ապա լետ ամսեան մի ժողովեցին զամենայն զէզէպուլս և զազատս սա Գէորդի, ընդ որս և զնաց Իվանէ իւրալովքն. որում և

յայտնեալ Գէորգի գիտորդին՝ բազում սղոթանօք հասանկոցոյց զնա/
 ասելով թէ Քի լնուլ հասակի երթորոբղւոյն իմոյ ոչ գրեցիցին ԳԵՂԵՍ
 ալլ բստ անդարձի երթօրն իմ զնեմ զնա ի տախտ թանգեւոյն իմ իմ 33
 անսո: Վասն որոյ ամենեցուն միարանեալ օժանեն թագաւոր. որ և
 էր յաշոյակ լամենայն գործս արտթեան և լոյժ հանճարեց:

Եւ յաւորս նորա եղև բազում ընդարձակութիւն ի թագաւորու-
 թեան նորա. և բազում պատերազմունս մղեաց իւրով անձամբն. և
 ի ձեռն արի և քաջ սպասաւարին Բիւսնէի դողացոյց զամենայն տանն
 Պարսկաց և Տաճկաց և Թուրքաց: Այս Գէորգի էաա զԱնի քաղաք
 ի 610 թուականին և զամենայն տունն Շիրակայ. և շնորհեաց մե-
 ծին Բիւսնէի՝ ամիր սպասաւարին Վրաց, որդւոյն Սմբատայ Օրբէ-
 լեան. և սեպհականեցաւ նմա հայրենիք: Այս Բիւսնէ միտնդամ և հար
 զՇոտի-Արմէնն ի դառն Անուլ որ և կեալ էր 40,000 աւ ի վերայ
 քաղաքին:

17. Զի թէպէտ գայր թագաւորն Գէորգի լոզնութիւն. ալլ սա
 իսկ էր մղող մաշտին. և մի անգամ փախոյց զմեծ Աթաբէկն Ելա-
 կոզ ի գաշտին Գաղայ որ և կեալ էր 100,000 աւ ի վերայ Գէորգիի.
 և ևս մէր կոտորել զամենայն Վիրս, և բմբունել զթագաւորն. զոր
 մեծաւ հնարիւք և արիական քաշութեամբ ալնքան ի նեղ էարկ
 Բիւսնէ, զի ի գիշերի թողին զլրանս և զզէնս և զանճուն կարտսիս
 իւրեանց և զբնանակիրս. և փախեան մաղապար:

18. Բայց թէպէտ գայր ամենայն անէր, և ալլ բազում երախ-
 տիս և գործս մեծամեծս առ թագաւորն. սակայն նա վերին երևօքն
 ի մեծամեծ փառս և ի պատիւ բարձրացուցանէր զնա. և ի սրտին
 միշտ կասկածէր ի նմանէ վասն տղային որ նմա լանձնեցաւ. և
 խնդրէր ժամ զիսպող դաւել նմա ժածակ հնարիւք և ոչ զտանէր և
 գիտէր ի սրտին զայս ևս Բիւսնէ:

Ապա հայրն Սմբատ ծերացեալ աւուրբք մեռանի՝ և զնի ընդ
 հարս իւր. և ժառանգեն զիշխանութիւն նորա որդիքն իւր՝ Բիւսնէ և
 Լիպարիտ: Իսկ ի թուականին Հալոց 626 ևզեւ աղմակ շիրթի ի մէջ
 թագաւորութեանն Վրաց. և բնաշինջ կործանեցաւ տունն Օրբէլեանց.
 զի ի թագաւորելն Գէորգիի ամս՝ 21:

19. Եւ ի լնուլ հասակի երիտասարդութեան Դեմնային. մինչ նո-
 տէր Բիւսնէ կըրարբքն և որդւովք իւրովք լիկարակն կոչեցեալ զար-
 պասի. և խրախանային ի միասին. զային աւ նա ի մեծամեծ զեղե-
 պուլացն. գայր և Դեմնայն. և ասէին ընդ նմա «Իշեա Բիւսնէ՝
 զուխան քո և զերզումն զոր երզուար թագաւորին Դաւթի. և մի
 ուխտագանջ լինիր. աճա հասեալ է ժամանակ թագաւորեցուցանելոյ
 զմանուկս Դեմնայ: Եւ Գէորգի կալ նստեալ ր Սախապէ սակաւ

արամբք և մեք ամենեքեան հաստատան ևմք լայն երդմանն զոր եր-
զուաք հօր սորա: Ապա սաէ Իվանէ Եբա լիցի մեզ ալք զի խորհու-
ցուք սպանանել զօժեալ թագաւոր. ալ լիսան երդմանն մեր և զի
տին ըմբռնեացուք զԳէորգի մինչև թագաւորեցոցանեմք զԳէորգի
և ապա սանամք ի նմանէ տխտ երդման և ձեռադիր զի հնազանդ
կացցէ եզբօրորդուլ իւրում. և արձակեացուք զնա զի կացցէ և նսացի
լիւրամ բամնի ժառանգութեանն զոր հայր իւր ևս նմա: 2059 200

Եւ զայս սացեալ հաւանեցան ամենեքեան, և սկսան զօրս զու-
մարել փութանակի:

20. Լուեալ զայս խորհուրդ անարգագոյն մանկան միոյ, և եր-
թեալ ի գիշերի աղղէր թաղաւորին, և նորա հեծեալ լերիվար փու-
թանակի փախչի և անկանի ի Տփղիս և ամբանայ անդ: Զոր և ան-
դիտացեալ Իվանէի հեծեալս զումարէր և զօրս կազմէր: Եւ էին մի-
արան ամենայն զլիւաւորք և աղատք վրաց ընդ Իվանէի և ամենե-
քեան համադունդ զիմեալ եկեալ էին առ նա լլգարակն զարարաս՝
Քարթլիս Հէրիսթաքն և Յաղարայքն և Զաւախորքն. Կախայն և
որդիք իւր և Կամբաղէն մեծ և Զաղեյիմեմայն և Տաշրացիքն և Կա-
լինեցին Հասան և Անեցին Գրիգոր Ապիրատեանց, որոց զօրքն էին
թառով առելի քան զ 30,000

21. Իսկ թագաւորն Գէորգի միայն ստանց զօրաց կայր ի
Տփղիս, և կռչէր առ ինքն զՍիվչախ ամն Խոսրոսար անուն. և եզիտ
արս իրր հինգ հաղարս. և ալ ոչ ոնէր օգնական զար:

Ապա իրր և լուան զմտան արքային ի Տփղիս և զամբանայն
նորա անդ՝ ոչ զնացին ի վերայ նորա. ալ սպասէին Ելանել նմա
անտի: Եւ մինչ լերկարէր գործն, որպէս օրէն է մարդկային անհաս-
տատ բարոց, ել մեծն Կամբաղէլ ի միաբանութենէ նոցա և զնաց
ի ծածոկ առ Գէորգի: Զայն առեալ և Գրիգորի Մամիտարուսե-
անց՝ և նա զնաց ևս առ Գէորգի. նմանապէս և ալլքն, մի մի,
սկսան քամիլ և գաղտագողի գնալ առ թագաւորն:

22. Եւ այնուհետև սկսա զօրանալ կողմն Գէորգիի, և նուազիլ
կողմն Գեմեային: Քանզի որք երթային առ Գէորգի՝ մեծաւ պատա-
ով ընդունէր և անչափ պարզօք իրախոսացոյսներ, և զամենայն
հայրենիս և փարթամութիւնս Օրբէլիանց խոտանայր տալ նոցա:

Յաջեթամ իրր և ըստմանայր և զօրանայր Գէորգի, և զիւրէր զի
նաւազեալ էր կողմն եզբօրորդուն և Իվանէի՝ զնաց մեծաւ պատրա-
ստութեամբ ի վերայ նոցա. զոր և լուեալ Իվանէի՝ հարկեաց զամե-
նայն ստացուածս իւր ի բերգն Շամշոյլուէ, լորում և կայր տան զա-
նձուց նոցա ի հին նախնեացն՝ լի անբաւ կարասեաւ. և կացոյց ան-
ղէն բերդապահս ի գլխաւոր արանց. և ինքն առեալ զզօրսն և զմեծ

իշխանան, որ առ նմին, և զԴեմնայն, և զհաց ի Լօռէ և արմարացու լոյժ: Եւ զհզրայր իւր զԼիպարիտն երկու որդւոլքն առաքելոցն Եսայի և Եզեքիէլ: Աթաբէկն Ելաիուզ ամէլ ի նմանէ զօրս լօզնութիւն: ՆՈՅ՝ ՈՐԴՍԻՅՅ

23. Իսկ թագաւորն Գէորգի իկեալ և ոչ գտաւ զնոսս լիպարակին, ապա նստեալ ի վերայ բերդին խիսար դաւորս 25, և էառ զնա և կոտորեաց զպահական, և էառ լաւարի զբազմութիւն գանձաց նոցա և զամենայն ստացուածս, և կեալ բանակեցաւ ջուրջ զԼօռէիւ: Եւ զի լերեքտասանն Հրտաից ամսոյ կամառ Իվանէ ի Լօռէ, և եկաց մինչև ի հինգն Մեհեկի, վասն որոյ նեղեալ բերդացեացն՝ սկսան սղառքն, մի մի, կախազանօք ի զիշերի իջանել ընդ պարիսպն և անկանիլ առ թագաւորն:

Ապա ի մեծամեծ զէզէպուլացն, որք էին սիրելիք և համախօհք Իվանէի սկսան ի ծածուկ գրել զիրս պատգամի և ընկենուլ նետիւք ի բերդն առ Իվանէ վասն հաւանութեան և հնազանդութեան զի երկնչէին ի զալտեհէ Ելաիուզ արթաբէկին, և էր զիրն այսպէս:

«Մեծ Իվանէ Օրբէլեցի՝
 Քաջ և հզօր անպարտելի,
 Որ աշխարհաւ ևս ճեհնացի՝
 Տոհմ ինքնակալ թագաւորի:
 Եկեալ լաշխարհս լալս Վրացի՝
 Գտեալ պատիւ անկշռելի,
 Պեա և զլուխ տանս արքունի՝
 Եւ սպասալար Գէորգիի:
 Թէ քո հարկիքդ քեզ պիտի՝
 Կեանքդ և պատիւդ ցանկալի,

Եւ հալրենիքդ անչափելի՝
 Որ կէս Վրաց տանս է աւելի:
 Թող զու զբրդումն դառաջի՝
 Զուխտն և զանդարձն զալն Դաւթի,
 Եկ, հնազանդեա Գէորգիի՝
 Վրաց հզօր թագաւորի:
 Բեր և մատս ընծայ բարի՝
 Զմանուկ Դեմնայլ որդի Դաւթի,
 Որ քեզ պատճառ ևզն չարի՝
 Նաև բազմաց լալսմ աշխարհի»:

24. Տեսեալ զայս թուղթ Իվանէի գրէ և նա պատասխանի և կապէ ի նեան յայն, և ընկենու արտաքս:

«Ո՞վ զէզէպուլք իմ սիրելի՝
 Մեծ և հզօր իշխանք բարի,
 Ես Իվանէ Օրբէլեցի՝
 Ընթերցայ զգիրս ձեր խրատի,
 Բայց չեմ հաւանս լալս խորհրդի՝
 Զոր գրեցիք լալսմ թղթի,
 մարդ որ կենօքս ալս զբաղի՝
 Թողու զաւանդն տէրունի:
 Ուխտագրութ ինքն լինի՝
 Անու զբամինն ուրացողի,

Յանանց պեհենն պապակի՝
 Եւ ի զիւաց զունդն դասի:
 Ես անցաւոր մարդ ցնդելի,
 Վասն առօրեալ կենաց պատուի
 Զկարեմ կոխել զուխտն որ եղի՝
 Ստեղ զնբրդումն ստակալի:
 Ալլ մեռանիմ լալսմ բանի՝
 Երթամ առ Տէրն ցանկալի,
 Առնում ստացուած անճառելի՝
 Որ յոմեքէ ոչ կողոպտի»:

գատուցն, և զոր մեր սկանատես էր եղեալ՝ ի բազմաց գտական և
 ճշգրիտն եղեալ կարգեցաք աստ: Եւ թէ զօտարաց ազգաց զգործին
 անց և յիշատակաց, որք վաղ ժամանակօք անցին, փոյթեցէք ինչ
 ապա ո՞րքան ևս առաւել զիմն և զիմոցն: Եւ զի չալս մատեն
 զՍիսական աշխարհի գրուցս կարգեցաք, և ի վերջոյ որդիքն Օրբէ-
 լեան կացին տէր և իշխեցող սմա. վասն այսորիկ հարկ եղև մեզ և
 զսոցայս ճառել. և զու ընկալ անախտ մտօք և զմեզ թող առանց
 մեղազրութեան. փառք չախտեանս. Ամէն:

աշխարհս այս դեռ ևս ի ներքոյ իշխանութեան Պարսից էր: Աստուծոյ հաւանեալ խնամութեան Սիւնեաց եպիսկոպոսին Տեառն Աստեփաննոսի զի հոգևոր աստիճանաւ բարձր էր քան զնայ յերկրայն: Եւ ի նմանէ զդուստր քեռ նորա ի ճահուկ զի էր քոյր նորա կին ազատագրի և փարթամ առն միճոյ Ճահկեցւոյ, որում Աբաս ասէին: Զոր մեծաւ լնդութեամբ լանձն առեալ եպիսկոպոսին՝ փեսայացուցանէ զնա ինքեան տալով զօրիորդն զեղեցիկ և մեծահաւատ Ելիկումին, որում անունն թաթուն ճանաչիւր: Եւ լինի ի նմանէ որդի մի զեղուղեշ պատանի, զոր անունն է լանուն հօր իւրոյ Լիպարիտ:

Եւ այսպէս կեցեալ բազում աւուրս՝ եղև օր մի հիւանդանալ նմա հիւանդութիւն մեծ, զոր լուեալ մեծի Աթաբէկին՝ եկն ի տեսութիւն ի Ճահուկն աւան, և նստեալ մերձ նմին նեղէր զհիւանդն ասելով. ևս վասն այն եկի զի ինձ մեծ տուրս արասցես:

35. Եւ նա ասէ. «՞՞՞՞ արքայ հրամայեալ եթէ զինչ է ինդիրդ քո և կամ ինչ հաճոյ թուի քեզ զի ընծայիցից քեզ՝. և նա ասէ Շոչ գանձք և ոչ այլ ինչ պատուականք պիտոյ ևն ինձ. բայց եթէ զհաւատդ շնորհեսցես ինձ և ապես զղենս իմ: Եւ մինչ կարի ստիպեաց. ապա ողորմելին այն նեղեալ և ցնորեալ ի ցաւոցն, և խոճապեալ ի լիթաբէկէն՝ իբր խելազար իմն ցնդեալ ընդ բանսն ասէ. եղիցի ըստ բանի քում», որ և խրախոսեալ մեծապէս Աթաբէկին կրկնեաց նմա ծունր և լարուցեալ զնաց. և մեծ սիգելով և անանցական զբով ետ զՃահուկ և զՔալասարհն և ի նախջաւան լաւազ փողոցին 30 կուղպակ ազատ և թարխան (ապահարկ) լամենայն հարկաց փոքրիկ մանկանն Լիպարիտ լինել նորա լազգէ լազգ հայրենիք:

36. Բայց Ելիկումն ողջացաւ ի ցաւոցն ըստ խնամոցն Աստուծոյ. և յուր զզջացեալ զնաց ստաջի սուլտանին և Աթաբէկին և ուրացաւ զտանկութիւնն. և վերստին խոստովանեցաւ զճշմարիտ հաւատն Քրիստոսի և ասէ Շո՞՞՞՞ քեզ տեսրդ իմ՝ եթէ կամ է՞ ձեզ, ևս կացիցի իմ հաւատովս, և միամիտ սրտիւ ծառայեցից ձեզ. և թէ ոչ՝ ևս պատրաստ եմ ի մեռանել վասն հաւատոյս իմոյ: Եւ նոքա վասն լուրս պիտանութեան տանն ոչ ինչ նեղեցին. այլ թողին զնա իկամ իւր:

Որ և կեցեալ սակաւ մի՞ զնաց ի պատերազմ ընդ որդւոյ Աթաբէկին ի Գանձակ. և անդ սպանաւ: Եւ մնաց փոքրիկ մանկիկն Լիպարիտ որբ սու մօր իւրում, զոր իբրև իմացան զլսաւորք քաղաքին՝ ամին զմայրն և զմանուկն ի նախջաւան և պահէին ի պատանդի զի մի առեալ մօրն փախիցէ:

37. Եւ տաճիկ մի լոնարարեալ զթաթունն՝ ասէ ի տուն իւր և ասնու զնա կին: Եւ սնանի մանուկն ի տանն լայն անձանթ լեալ

քրիստոնէութեան աւելի քան զ10 ամ: Ապա մինչ տիրեցին այսմ աշխարհի Չաքարէ և Իվանէ, և տկարացաւ տունն Պարսից, սկսան լոյզ առնել եթէ գոյ ոք լորդոցն Լիպարտի ի Պարսկաստան: որոյ ծանուցանէ մեծ եպիսկոպոսն Սիւնեաց Տէր Սահփաննոս աներն Երիվամին, եթէ կալ մանուկ մի ի քուերէն իմմէ Լիպարիտ անուն, և է ի պահեստի ի Նախջաւան: Ընդ որ լոյժ խնդացեալ Չաքարէ և Իւանէ՝ թախանձեցուցանեն զեպիսկոպոսն հանել հնարիւք զմանուկն անտի:

38. Եւ զի էր եպիսկոպոսն լոյժ ծանօթ և սիրող տան Աթարէկին և ամենայն մեծամեծացն նորա, ևս առաւել որք ի Նախջաւան էին. վասն որոյ կկեալ եպիսկոպոսին ի մօտաւոր վայրսն և ի բանի արարեալ զբարեկամս իւր՝ բազում հնարիւք ետ գողանալ զմանուկն Լիպարիտ և զմայրն իւր. զորս ի զիշերի կախադանօք իշուցին ընդ պարիսպն. և առեալ տարաւ ի Վալոց ձոր, և զմայրն ամբարացեալ ի տեղի մի, զտղայն տարաւ առաջի Իվանէի: Որ և ի տեսանելն զնա անտանելի խնդութեամբ ընդլլ. և առ ժամայն ծանուցանէր Թամարին և Լաշային, և նոքա լոյժ խրախանալին քանզի միշտ ի կասկածի էին ի նոցանէ:

Ապա մեծապէս խիլալէ զնա Աթարէկն և բազում շուք և պատիւ զնէ նմա, և կամէր փնտալացուցանել ինքեան տալով նմա զքուր իւր Թամթի:

39. Իսկ ի մեծ զէզէպուլացն ոմն Բուրա անուն, որ էր զործակալ ամենայն տանն Աթարէկին, խարեալ պատրոզ բանիւք՝ ի ծածուկ փնտալացոյց ինքեան տալով նմա զամենօրհնեալ և զգեղեցիկ օրիորդն զԱտիայն, ընդ որ առ ժամ մի ցասուցեալ Աթարէկ Իվանէի: Յետ որոյ հրամանաւ թագաւորին տալ փոխան հայրենեացն Լիպարտի անանցական զրոյժ զչրաշկարիւղ իւր զաւատովն և ալլ բազում զեղօրէս ի Վալոց ձոր, ի Կոտայն զէլառն և ալլ զիւղս լոյովս, ի Գեղաքունի զչամասրի և ալլ զեղօրէս բազում, ի Կային զԱղստե իւր կերօմն: Եւ զի նա կղև առաջնորդ սոման Սիւնեաց և ալլ բերդերոյն, տալ և ի ձեռս նորա զՍիւնիս, զՍրտան, զԲարկուշատ և զալլ բերդորէսն:

40. Եւ կացուցանեն թաղաւորն Լաշալ և Աթարէկն Իվանէ զԼիպարիտն կողմնակալ այսմ աշխարհի, նմանապէս և զմիւս իշխանն զամենօրհնեալն զՎասակ Թաշենեցի զչայրն քրիստոստէր և բարեպաշտ պարոնին Պոռշալ, կացուցանեն կողմնակալ ի Վալոց ձոր զաւատիս: Որ և մեծաշան վաստակօք բազումս նանատակեալ ի վերայ քրիստոնէից և եկեղեցեաց՝ օրհնեցաւ և զովեցաւ լամենայն աշխար-

հաց, որոյ լիշատակն օրհնութեամբ եղիցի լալսմանոէ մինչև լալստեան:

41. Իսկ ամենօրհնեալն Լիպարիտ մեծաւ բարեկամութեամբ քաղաքալարէր. շինեաց եկեղեցի ի նորավանս և դարդարեաց և փարթամացոյց զնա, որպէս վերագոյն ասացաք: Եւ մալր սորս մեծաւ ճոյնութեամբ սպաշխարեալ բազում ամս ի ննդասպոյն խրճիթի՝ վախճանեցաւ և եղաւ ի նորավանս, ի զբան սուրբ Կարապետին: Եւ եղեն Լիպարտի հինգ որդիք՝ Ելիկումն, Սմբատ, Իվանէ, Փախրազուլայն, Տարսալիճն:

Եւ ինքն լետ ամաց ինչ ի միջօրեալ հասակի առնու հարստան ի ճանապարհի լանկարծաղէպ նետից՝ ի զլուս լերինն որ հանգէպ բերդոյն Բորտանալ, և եկեալ անկանի ի բերդն Գոլոշտի վանից. և կոչէ առ ինքն զեպիսկոպոսն իւր զՏէր Սարգիս, և հաղորդեալ՝ անգէն վախճանի. և բերեալ զնի ի նորավանս, ի դոան սուրբ Կարապետին առ մօր իւրում: Եւ կին նորս և որդիք նորս մնան որր և անտերունչք. բայց զեղեցիկն Ելիկում փեսայացեալ էր Գրիգորոյ Մարծանեանց, որ լազգէ Մամիկանէից համբաւի. և վարէր զտէրութիւն հօրն:

42. Իսկ մեծ ասպատալարն Զաքարէ մեռանի ի 661 թուին. և Աթաբէկն Իվանէ լերկարեալ ալլ ևս ամս հնգետասան՝ մեռանի ի 676 թուին: Եւ զսպասալարութիւնն Զաքարէի առեալ էր որդին իւր Շահանշահ. էառ և զԱթաբէկութիւնն որդին Իվանէի Աւագն, որ և էառ իւր կին զԳոնցայն, կնցեալ լիշխանութեանն ամս 23:

Բայց պատմեցից ձեզ ասանոր զրոյցս զարճարեցոյցիչս. զի նախ քան զարս հալածական եղեալ ի Թաթարէն սուլտանն Սորազմաց Զալալաղինն՝ որդի Սորազմշահին, և զալ ընդ Պարսկաստան. և անցեալ ընդ Ատրպատական մտանէ լաշխարհս Հալոց. և լոր տեղ հասանէր՝ աւերէր, զերփէր, սպակոսնէր ոչ խնայելով ի մարդ կամ լանասուն: Ապա եկեալ լՍտորատեան գաւառ՝ բանակ հարկանէր անդ. վասն որոյ ժողովեալ Իվանէ Աթաբէկին զամենայն զոյժ և զօրութիւն Հալոց և Վրաց՝ կամէր մարտիւ պատահել նոցա: Եւ կացուցանեն զոմանս զէտ և ազդարար ինքեանց՝ զՇալտէ ամն և զԳրիգոր կանչոպ. որք տեսեալ լոյժ նուազ զզօրն Սորասանի կանչեն և ազգեն մերոց զօրացս ևթէ. եկալք:

43. Իսկ նա որ Տէրն և լաղթութեանց, կամելով կամէր եղծանել զանօրինեալ և զամբարշտեալ ժողովարդն, փոխարկեաց զձայն ազդարարացն լախանճս սոցա ևթէ. փախի՛ք: Որք և թողեալ անգէն զկարասիս իւրեանց և զվրանս՝ աճապարեալք լերիվարսն փախեան և իբր խելացնորեալք, առանց սրոյ և զօրութեան նա և պատերազմի

վիթեալք ընդ փրթուածս մեծ քարին որ ի խրամին Գառնոյ, առ հասարակ հասեալ կործանեցան. և Աթաբէկն Իվանէ 10 արամբք զերծեալ անկանի ի լամբոն Գեղէ:

Եւ Լիպարեան իւրալովքն գտեալ կածան մի՝ գնալ. ամբողջ ի տուն իւր գոհանալք զՏեառնէ. և էր այս ի 674 թուականին:

44. Իսկ զկնի այսր անհնարին պատուհասիւք և զանազան զիպուածովք ապականեալ եղև աշխարհս ամենալն. զի գտեալ Խորազմիկքն զաշխարհս անտերունչ՝ անխնայ կրտորեցին և գերեցին և հրդեհեցին զամենալն շինուածս տանց և լարկաց քաղաքաց, զիւղից և վանորէից, այլեցին և զվաստակս ամենալն, և հարին զալզիս և զծառս. վասն որոյ սով սատակ տիրեաց առ հասարակ: Եկն և օձ թանձրազին որ ետալր լամանս և լանկողինս ի տուէ և ի գիշերի: Եկեր և մարալն մեծ մինչ ի ծովն Ուկիանոս և էած սով առ հասարակ մարդոյ և սնանոս: Եւ ամենեքեան առ հասարակ տապաստ անկեալ լինէին լերանց և զաշտից և ձորոց, սակս որոյ և անկաւ զալլ մարդակեր. և զմնացեալսն ի սրոյն, յօձէն, ի սովոյն և ի մահուանէն նսքս զիշատեալ սատակէին:

Եւ այս երկու պատճառաւ, մի՝ զի սովորեալ էին լուսել զմեռեալս և մի՝ զի մարդկին ներդեհեալ և նքողեալ էին ի սովոյն:

45. Եւ ահա այս սրտառաստ ախրէ աշխարհիս ամս 7: Իսկ լետ մեռտասն ամի զարթոյց Տէր լարեկից զազգն Նետողաց որ Մուղալք կոչէին, և ըստ գեղջկացն թաթարք, որ Չին և ի Մաչին աշխարհէ անդր քան զՍաթաստան՝ անաստածք և անօրէնք. բայց բնութեամբ օրինացն զարդարեալք, սանցողք ազակտի զիշութեանց և ամենալն վնասակար զործոց, արդարամիտք առ միմեանս, միամիտք և հնազանդ ստաշնորդի իւրեանց, իրաւարարք և իրաւագատք:

46. Իսկ բարտք աղքատք և ընչաքաղցք, նեղիչք և կեղեքիչք մարդկան. պատկերով լոյժ գեղեցիկք և լերկք ըստ կանացի զիմաց. և ծանօթք քրիստոսեան հաւատոյ. և լոյժ սիրողք քրիստոնէից, լաղեղտնս կորովիք և լամենալն պատերազմունս լոյժ հնարաւորք:

Բայց լետոյ թողին զբնական բարս իւրեանց և լին ի հայրենի սահմանէն զոր ունէին. մտին ընդ Մահմեալի օրինօքն և տասն զամենալն պղծութիւնս և անկարգութիւնս, և լանստակ կեանս վարէին: Ահա սոքա բաժանեալ լերիս առաջս՝ զնաց մինն ընդ արեւելից հիւսիսով լաշխարհն Խաղրաց և Սուտողաց, Ըստսաց (Ռուսաց) և Չերքեզաց և Բուլղարաց, և տերեցին նոցա մինչ ի սահմանսն Ալամանի և Աւնկրաց (Հունդարաց) որք են Փոսանդ, որոց զլիսաւորին անունն Բաթու զան: Իսկ միւս կողմն զնաց առ Հնդկաստանօք, որք ախրեցին մեծ մասին Հնդկաց. և հնազանդեցին զՐուղուրս և զՌուղուրս և

զՅորագմիկս և գ'իելեմիկս և առին զԱլամարկս և զԲէշպարկս և զամենայն կողմանսն զայն, որոց զլիսաւոր Հաւքաթայ գիւղընցիս կողմն եկին ընդ մէջ աշխարհիս անցեալ ընդ մեծ շինարարականն և ընդ ջուրն դոր ինքեանք Ամու մաւրան (Ամուր) կոչեն:

47. Եւ պոռակեալ, փոթորկեալ հասին յաշխարհս մեր, և առ հասարակ տիրեալ հնազանդեցին զամենայն տիեզերս, կոխեցին, կործանեցին զամենայն թագաւորութիւնս, առին զՅորասան, և կործանեցին զմայրաքաղաքն նոցա զԲալխ և Հրէ, զՄալր և զՆշաւուրն, զՏունն և զԴամզանն, առին զՅուժաստան, զԼաւրաստան, զՊարսկաստան, զԲրդաստան, զԱրաբստան. առին զԴիարբաքն որ է Ասորեստան, զՇուշտար և զԲրման, և զԲաղդադ և զԲասր մինչ ի Յամզ (Հորմուզ) քաղաք և ի ծովն Հնդկաց: Առին և զԱտրպատական, զԱսան և զՀալաստան, զՂիրս և զՀոռոմս. մինչ ի Յանկիւրիա և ի Գանդրա և Ջմիւռնիա եփեսացւոց, և զԿիլիկիա մինչ ի ծովն Ուկկիւնու (Միջերկրական) և ի ծովն Պոնտոսի ի Տրապիզոն քաղաք:

Առին և զտունն Շամար, զՈւռնայ և զՅոտան մինչ ի Համս և ի Համայ:

48. Բայց զառաջինն եկն յաշխարհս Չաւրմանն և Չաղատայն, Ասլանն և Ասաւուրն և Ղատա զանն. և առին զաշխարհս ի 685 թուականին: Եւ լետոյ եկն Հուլաւու զանն՝ թոռն մեծի Չանգղ զանին. և զմնացեալսն յառաջնոցն էառ՝ զԲաղդադ քաղաք լորոմ. և ետպան զԽալիփայն ի 707 թուին. և զՄուխարդինն էառ ի 708 թուին զամ մի պաշարեալ, և զնաց մինչ լերուսաղէմ. էառ զՀալպ որ է Բերիա, և զԴըմըշն որ է Դամասկոս, և զՊալպաք որ է Արեգ: Էառ և զմեծն Անախոք, որք կամառ հնազանդեցան: Էառ և զԵրուսաղէմ ի Մորացւոցն: Եւ այնպէս բազում և անհուն քաջութիւնս եցոյց: Եւ զի լոյժ սիրող էր քրիստոնէից. վասն որոյ ամենայն ազգք հաւատացելոց կամառ հնազանդէին նմա. և լոյժ ձեռնառ և օգնական լինէին. և արդ այսքան առ այս:

Մեք դարձցուք անդրէն ի կարգ բանիս. զառաջինն մինչ եկն թաթարն յաշխարհս լալս. մեր գաւառքս անկեալ էր ի բաժին Ասլանն Նոյինին. և էր ելիկոմն ամբացեալ իւրապովքն յանառիկ ամուրն Հրաշկաբերդի:

49. Եկն Ասլանն այն և շրջեցաւ ընդ բերդոյն և ծանեաւ զի անհնարին էր ի մարդկանէ. ապա իջանի հանգէպ բերդոյն. և լոյժ պատգամաւորս առ նա և առէ. արա՛ ընդ մեզ սէր, և եկ՛ առ մեզ և բազում բարութիւնս գացես ի մէնջ ապա թէ ոչ՝ մինչ լերր նստցիս ի քարիդ լալդ, մեք չեմք զնալոց լալմ աշխարհէ. ալ Աստու-

ած հայրենեօք ետ դստ մեզ, երբ և է ելանես ի դմանէ, և կորուստ լինի քեզ և տան քոյ:

Լուեալ զայս Ելիկումին՝ ոչ ընդիմացաւ բանիցն, այլ ընդ լառաջ նորա թեամբ պատասխանեալ խնդրեաց երզումն. և ել ընդ լառաջ նորա բազում ընծայլւք: Եւ տեսեալ զնա Ասլանին՝ լոյժ սիրեաց և ընկալաւ զնա, և արար խաղաղութիւն. և կալեալ զնա առաջնորդ զնաց մինչև լԱնի և հնազանդէր զամենայնն: Էստ նա զՎալոց ձոր և զԵղեղիս մինչև լԵրերօն զիւզ որ է հանդէպ Գառնուոյ, և ետ զամենայնն Ելիկումին և ասէ. թրոյ՛ առածն և ոսկւոյ՛ զնածն միապէս հայրենիք են մարդոյ, արդ զոր ևս սրոյ՛ իմոյ՛ առի՛ այս զաւարք քեզ լիցին ի հայրենիս և ազգի քո, և զու միամիտ սրտիւ տես զմեզ՝ և ծառայեա՛ զանին մեծի որ առաքեաց զմեզ սաս:

50. Եւ նորա բազումս շնորհակալեալ լամենայն սրտէ ծառայէ նոցա, և լայնմ օրէ և ապա հաստատեցաւ այս լինել հայրենիք տանն և ազգին Օրբէլեանց: Իսկ այլ զօրագլուխք հնազանդեցին զայլ աշխարհս և բերին զԱւագն ի զորս ի բերդէն Կալենույ, զբռամբածին և զթագաւորութիւնն Վրաց, և եղեն մրահեծան ամենեքեան:

Ապա լետ ամաց ինչ զնաց Թաթարն, և տարաւ ընդ իւր զօրսն Վրաց և զԱւագն և զՇահանշահ, ընդ որոց և զնաց Ելիկումն ի վերայ քաղաքին Մարտիրոսաց որ նփրկերտ կոչի, և պատնեշ ածեալ շուրջանակի նստան ի վերայ բոլոր բանակօք ամօք և ամօք, և ոչ կարացին առնուլ զնա: Անդէն հիւանդանալ Ելիկումն խտտազոյն ցաւօք, և որպէս ասեն, զեղակուր լինի ի բժշկաց ի հրամանէ Աւագին: Ձոր և բարձեալ բերին ի Նորաւանս, և եզին ի դրան սրբոյ նախափալին, թողլով որդի մի Բուրթէլ անուն՝ լոյժ գեղեցիկ տեսիամբ և առոյգ հասակաւ:

51. Ապա տիրէ իշխանութեան նորին եղբայրն իւր ամենօրհնեալն և զովեկին բնաւից Սմբատ որ էր հանճարով մեծ, խորհրդով ուժեղ, խելօք, աննման, հնարիւք բազմազետ, բանիւ առատ և քաղցր, լեզուաց հմուտ և ճարտար, ի զատարանի զիւանին անպարտելի. զի խօսէր լեզուս հինգ՝ հալ և վրացի ուղտր և փարսի և զմուղալն իսկ:

Սա վարժեալ ի մանկութենէ աստուածալին պատուիրանան, էր մեծահաւատ և բարեպաշտօն, սիրող սրբոց և եկեղեցեաց, շինող վանորէից, սփոփիչ և մխիթարիչ քահանայից, ողորմած աղքատաց, կանգնիչ և զօրացուցիչ վշտաղնեալ ազգիս Հալոց, գերեթափ և ազատարար ամենեցուն: Բայց լետ Ելիկումին բազում նախանձու և թշնամութեամբ վարէր տունն Աւագին ընդ տանն Օրբելեանն, ևս առա-

աւել Գոնցալան՝ կիր Աւագինն. և կամէին վարատել և հալածել, վամ կր-
 րուսանել զորք մնացեալ մանկունան՝ զՍմբատ և զհզրապետ իւրքս: Եւ
 յաիշտակէին զհայրենիս նոցա:

52. Եւ նոքա շրջէին թագաւորամբ աստ և անդ. ընդ որ խանդաղա-
 տեալ արարչական սիրոյն կամեցաւ կանգնել և զօրացուցանել զտունն
 Օրբէլեանն ի ձեռն Սմբատայ: Քանզի ընդ այն ժամանակս էր զօրա-
 դուխ նետողացն, որպէս թագաւոր ի սիրալ ամենեցուն, Բաշու նո-
 չինն. և նստէր ի գաւառին Հարանդայ՝ ի զլուխ Չապեծորոյ. և էր
 ամեալ զբաւմբ զփոքր թագաւորն Սոնաց զԻսաիթ. և կայր նա ի
 մէջ բանակի նոցա ի կալանս: Ապա ըստ վերին խնամոցն զերծեալ
 հնարիւք ի գիշերի՝ անց գնաց փախստեայ երկք արամբք. և ունէր
 սա ինքն գոհար մի պատուական չոյժ լուսաւոր, և տեսիլ նորա կար-
 միք, չորմէ հատանէին նշույք իբր ի հրոյ. և ի գիշերի լուսաւորէր
 զտունն որպէս ջահ. ունէր և մասն մի ի փրկական փայտէն զօրս ի
 կշիւ եղեալ էր իւրում թագաւորութեանն բովանդակ.

Եղև ամա անցանել ընդ զլուխ գեղջն որ Գուտենի կոչի. ազգ
 լինի և տեաան գեղջն որ Թանկրէղու ճոչիին, այսինքն Աստուծոյ
 ծառայ. և էր սա յագատացն Սմբատայ. և հեծեալ լերիվար ձիար-
 ձակ լինի զինի, և հասեալ կամէր արդելուլ գնա: Իսկ նորա ի մեծ
 ահի եղեալ արձակէ ի կրծիցն զփոքրիկ քսակ պալլուսակին, և տայ
 զԹանկրէղուն և ասէ. «ում ես դու». և նա ասէ. «ես Սմբատայ եմ Օր-
 բէլեան». ասէ «տար զայդ և տուր զՍմբատ և ասա՛. թէ այդ գին է
 թագաւորութեան իմոյ. ա՛ն և պահեա՛ դգա. եթէ ես ի դուրս գամ և
 թագաւորեմ իմոյ աշխարհիս, առ իս բերցես՝ և տա՛մ քեզ երկիր և
 քաղաք զոր դու խնդրես, ապա թէ ոչ ելանեմ ի Սոնաց աշխարհն՝
 այդ քեզ՝ լիցի՛»:

53. Եւ ինքն անցեալ գնաց և եմուտ լամուր և լանձուկ աշխարհն
 Սոնաց և այլ ոչ ել անտի մինչև մեռաւ անդէն:

Իսկ Թանկրէղուն բերեալ զայն մեծաւ խնդութեամբ ի տուն
 իւր, և պահեալ աւուրս ինչ՝ ետ Սմբատայ, զոր և առեալ նորա գո-
 հանալը զԱստուծոյ. և խորէր ի միտս իւր և ասէր. եթէ պահեմ
 զսա՛ վնաս է ինձ զի ոչ ծածկի և ոչ դապարի առ մեզ, այլ տանիմ
 զսա առ մեծ դանն որ թագաւորաց թագաւոր է. և տիրեալ է ծովու
 և ցամաքի, որ կոչի Մանկու դան այսինքն սպիտակ թագաւոր, որ
 էր թոռն Չանգղ խանին. և խնդրեմ ի նմանէ ողորմութիւն վասն
 աշխարհիս այս: Եւ լարուցեալ գնաց առ Բաշու նոյինն և ցուցեալ
 նմա զլուսատու գոհարն ասէ. «կամ ա՛ն դու և պարգևե՛ս ինձ զոր
 խնդրեմս. և կամ լուղարկեա՛ զիս առ մեծ դանն զի տարալց նմա

զատ: Տեսեալ նորա և զարմացեալ ասէ. «այդ անգիւտ և անգին շով-
հար է. ևս ոչ իշխեմ անուլ զգա. ալլ լուղարկեմ զքեզ առ մեծ և
աշխարհակալ դանն: Եւ տպա ածեալ պատրաստութիւն ճանապարհ
հին ըստ պիտոյիցն՝ տայ և յիւրոցն օգնական նմա. և լուղարկէ զՍմբ-
րատ ի Զին և ի Մաչին աշխարհն նետողաց, որ աւազ տախան է
արքայութեան նոցա, առ Մանկու դանն՝ որդի Գալուի դանին, որդուլ
Զանգզ դանին՝ առաջին թագաւորի նոցա:

54. Իսկ Սմբատ շրջեալ ի վանորայս մեր, որք կային ի դանն
հարկապահանջութեան՝ տայր աղօթս աննել զիշերապաշտամամբ. և
լանձնէր գինքն սրբոցն. և ուխտէր ուխտ զի թէ զարձցի լաշոզմամբ՝
գամենայն քահանայս ազատեցէ ի հարկէ և ամենայն եկեղեցեաց ընծա-
լատու լինի. և զամենայն լափշտակեալ հայրենիս դարձուցէ անդրէն:
Եւ այսպէս պաշար ասեալ զաղօթս բազմաց՝ գնայր զճանապարհն,
և անցեալ ընդ անհուն ասպարէզս երկայն ճանապարհին՝ հասանէր
լաշխարհն արևելեան ի դահն աշխարհակալ դանութեանն զոր Ղարա-
դուրում կոչէին. և զի քրիստոնեայ էր օրինաւոր Մանկու դանն, և
ունէր ի դրան մեծի պալատանն եկեղեցի և քահանայս, չորում միշտ
պաշտօն և պատարագ անխախտ լինէր. և ինքն լոյժ սիրէր զքրիս-
տոնեայսն զորս և արքայուն կոչէին. և աշխարհն ամենայն կային
ի քրիստոնէութեան:

55. Ապա սևսանէ նախ Սմբատ զամենայն մեծամեծան և զզրան
աւազանին. և ծանուցանէ նոցա զպատճառ զնալոյն. որք տարեալ լան-
գիման արնեն մեծի արքային. և ընծային զգոհարն պատուական: Ի՞նչ որ
լոյժ հաճեալ գովեաց. և հարցանէր եթէ «զինչ ազգ ես». և ասէ «հաւա-
տով քրիստոնեայ եմ և ազգաւ՝ հայ»: Վասն որոյ առաւել սիրեաց զնա.
և զպատճառ զալոյն հարցանէր: Եւ նա զամենայնն բովանդակ ցու-
ցանէր նմա՝ զնեղութիւն եկեղեցեաց և զզրկութիւն իւր, և զհաւա-
տարմութիւն եղբորն որ առ Ասլանն նոյին, և զամենայն որպիսո-
թիւն աշխարհիս ծանուցանէր: Որում լոյժ հաւանեալ և մտազիւրու-
պեամբ ընկալեալ զբանսն՝ ապա տալ զՍմբատ մօրն իւրոյ և լան-
ձնէ նմա, որում անուն Սուրաթսմբարէկ կոչուր. և ասէ. «զայս մի ար-
քայունս մեզ պահեսցոք և ոչ տացոք ալլ ումեք իշխել ի վերայ
զորա»: Եւ անուանեցին զնա Ենչու ալսինքն տէրունի. և հրամայեցին
կալ ի դրանն աւարս ինչ. և լանձնեցին զործակալացն տալ օր ըստ
օրէ լարքունուտ զսոճիին. որ և լամեաց զամս երեք. և զցայգ և
զցերկկ լաղօթելոյ ոչ զաղարէր:

Եւ զի ունէր ընդ ինքեան Սմբատ մասն մի փոքրագոյն լոյժ
նշանագործ, զոր եղեալ առաջի իւր ի գիշերի միում լիւրում խորա-

նին. և լերեկօրեայ մինչև ցառաօտն կայր բաղկատարայր Նորայ, և լորդարողիս արտասօք հառաչէր և պաղատէր ի վերայ խորանին:

56. Ապա նշան ահեղ երևեալ լինեէր լերկնից ի վերայ խորանին, զի կամար լուսեղէն կայր ի վերայ նորա և խաչ ի վերայ կամարին. լորմէ ցումունք և նշոյլք բոցեղէնք հատանէին: Եւ ի սաստիկ ճառագայթիցն լալնութիւն անհուն, համատարած բանակին լուսաւորեալ լինէր. և ամենեքեան առ հասարակ գրոհ տուեալ ի դուն արքունի՝ գումարէին զարհուրեալք ի տեսլենէն: Եւ ազդ արարեալ արքայի՝ զայ արտաքս և տեսնէ, և ի մեծի զարմացման եղեալ՝ գոհութիւն և փառս տայր Աստուծոյ. և կոչեալ զմի ի խորհրդակաշնացն իւր քրիստոնեակ՝ ասորի ազգաւ և ասէ. Ե՛րթ և նշանեա՛ գլխանն զայն զի վաղին ծանիցոք թէ ում իցէ: Եւ ինքն Մմբատ անզրտանայր ալսմ ամենայնի:

Իոկ ընդ լուսանալն կոչին զնա առ արքայ. և տեսալ ասէ. «Դեռ աստ է սա». և ասին. «ալո». ապա հարցանէ զՄմբատ. զի՞նչ էր այն զոր տեսար լալսմ զիշերի ի վերայ վրանին քո. և նա երկուցեալ ասէ. «ոչ զիտեմ ինչ». արքայից արքայ ասէ. «զայն ամենայն ծառայալթն և զահեղ երեմեուն ո՛չ իմացար լալնքան ժամանակս երկարեալ». ասէ Մմբատ. «զիտէ Աստուածն իմ՝ ոչ եմ հաստ». ասէ զանն. «և զի՞նչ ունիս ընդ քեզ ի սրբոց ձերոց». ասէ Մմբատ. «ոչ ինչ բայց միայն՝ փոքրիկ նշանիկ մի. ասէ ըն՛ր առիս զի տեսից». և երևր փոթանակի:

57. Յարուցեալ արքայի էջ ի զահոյիցն. և ծունր կրկնեալ բացաւ զլիտոյ համբուրեաց զնա և ասէ. «լալս չտիս և լալս ձևս էր խաչն լուսեղէն զոր տեսար. յա է նա ճշմարտի». և լալնմհեաէ և լառաջ ալնքան սիրեաց և պատուեաց զՄմբատ. և հաւատաց նմա. զի բարձրացաւ քան զամենայն զբան աւագանին. և հրամայեաց տալ Մմբատայ զոր ինչ և խնդրեսցէ:

Եւ ետուն նմա փալիզայ ոսկի որ էր տախտակ ունելով զանուն Աստուծոյ և զարքայի գրեալ լինքեան. և այս էր մեծագոյն պատիւ նոցա. և գրեն կառլիս որ է հրաման. զոր մեք սիգէլ կոչեմք, և տան նմա զամենայն առածն թրով Ասլանին, և զՈրոտն իւր երկրաւն որ էր առ Բաշուին և իւր մեծամեծացն, և զերկոյն Բորոտնայ իւր կերտին, վասն սպանման հօր նորա անղէն Լիպարտի, որպէս զին արեան լեալ: Եւ հնան զըՄմբատ ի զուրս լամենայն զաւթարաց ի Վրաց և լալլոց. և ահա այս կրկին հաստաառութիւն եղև հայրենեաց նոցա:

58. Զի առաջինն թրով առած էր, որպէս ծառայ, որ ի ձեռն Ասլան նոյնին. և երկրորդս՝ արքայատուր և որպէս զնոյ մեծագու-

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՐԹԱԿՈՒՅՑՈՒՄԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՄՈՆԻՍՏԱԿԱՆ ԿՐԹԱԿՈՒՅՑՈՒՄԻ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

նի առեալ ընդ լուսատու գոհարին: Եւ հրաման էաւ ազատել զամենայն եկեղեցիս Հայոց և զքահանայս. և այնպէս մեծաշուք թեմամբ դարձաւ այսրէն՝ բերեալ և ընդ ինքեան այն ի գրեթէ անարժանի: Եւ եկեալ փոթանակի հասաւ յաշխարհս լայս: Եւ ծաղկեաց յազգադոթիւն, որպէս արեգակն ի մէջ գիշերի. և նախ լանդիման լինի Բաշուին և այլ զլսաւորացն. և ի նոցանէ ևս առեալ օգնութիւն՝ էաւ և թափեաց զերկիրն Որոտան բոխանդակ մինչ ի սահմանն Բորոտնայ և Բղենոյ, յորում և Կայր ընդաւեր աթոռն Սիւնեաց Տաթև:

էաւ և զեղեցիս և զամենայն գաւառն Վայոց ձորոյ, զՓողահանան, զՈւրծ և զՎէլի իւր ձորովն մինչև լեւերեաւնս, և ի Կոտայն և ի Գեղարքունի բազում շէնս և աւանս: Եւ ազատեաց եկեղեցիս և զքահանայս զիւրոյ իշխանութեանն և ամենայն աշխարհիս Հայոց: Շինեաց զվանորայս և զամենայն աւերեալ եկեղեցիս. և արար բազում խնդրութիւն քրիստոնէից: Եւ զի աթոռն Սիւնեաց կայր աւեր ի բազում ժամանակաց. և ծերացեալ էր եպիսկոպոսն Տէր Յովհաննէս. և եղբորորդի նորա Տէր Հայրապետ հրամանաւ կնոջ Բաշուին սկսեալ էր շինել զվանքն, և կայր ի նմին ազբատութեամբ. զի լայնքան ժառանգութեանցն որ լիալ էր, ո՛չ տուն մի անգամ կայր եկեղեցւոյն: Չոր և սեպհականեալ Սմբատայ ինքեան՝ սկսաւ ամենայն ջանիւ հոգ տանել շինութեան և փարթամութեան եկեղեցւոյն, և զլափշտակեալ ժառանգութիւնսն մի մի զարծուցանել անգրէն:

Իսկ մինչ այս այսպէս լինէր, ապա բարիատեացն սատանայ սկսաւ նախանձ արկանել, և զբոսել զտունն Աւագին և զմեծամեծսն Վրաց. և զի Աւագն վախճանեալ էր ի 699 թուին. և կին նորա Գոնցայն ունէր դուստր մի Սոշաք անուն. և իշխէր ամենայն իշխանութեան նորա. վասն որոյ ժողովեցան ի Տփղիս առ Արղունն որ էր վաղիր և պասղազ (տեսուչ) կարգեալ ի մեծ զանէր ի վերայ ամենայն աշխարհիս, այսինքն հրամանատար ամենեցուն և իշխեցող արքունի հարկացն և մեծ զիւանին, որ արար աշխարհապիր գաշխարհս ամենայն յ703 թուականին: Եւ բազում կաշառօք խնդրէին կորուսանել զՍմբատ և ոչ ժառանգեցուցանել զերկիր նորա, զոր և ոչ համարձակէր Արղունն:

59. Այլ ատին ի Սմբատայ բազում տեղիս. և զմնացեալսն կեղեքէին սաստկապէս. վասն որոյ հարկ եղև նմա վերստին գնալ առ Մանկու դանն: Եւ առեալ ի տանէն Ապան նոյինին իւր օգնականս և գնաց յաջողմամբն Աստուծոյ: Բայց զի նախ քան զերթալն սորա կոչեալ էին զԱրղունն ի զուռն վասն մատնութեան ինչ. և ի հասա-

նել սորա անդ՝ կալր նա ի կապանս. և Սեինճ բէկ ոմն և Շարափա-
զին՝ զիւան ալսր աշխարհի, կամէին սպանանել զԱրղունն և իր թոյնը
գալ ի տնդի նորա. և Սեինճ բէկն թշնամի էր Սմբատայ
սպանմամբ դաւել զնա:

Իսկ այն ինչ ի հասանել նորա ի պալատն՝ լանդիման լինէր
Մանկու դանին: Եւ նորա տեսնալ ծանեաւ զնա. և զի լոյժ սիրէր
զՍմբատ և հաւատալր նմա. կոչէ առ ինքն և ասէ. «Ե՛կ արքայսն՝ և
ծանո՛րնճ զամենայն որպիսութիւն այնր աշխարհի և զօրաց իմոց»:
Եւ նա կարգաւ պատմէր նմա. ապա վասն Արղունին հարցանէ կթև՝
որպէն աւերնաց զաշխարհն զայն և կախէ զքահանայս և զմին սպա-
նեալ է. պատասխանեալ Սմբատայ արդարացուցանէ զԱրղունն. և
ամենեկմբ ստէ զմատնողսն: Ընդ որ ցատուցեալ արքայի մեծամե-
ծացն իւր կթէ ընդէ՛ր ոչ ողիղ քննեն: Եւ հրամայէ վաղվաղակի
ստանան զնել և՞ քննել Սմբատու հանդերձ, զոր և ի վաղիւն արարին
իսկ: Եւ ստեալ Սմբատայ զնոսա՝ առ ժամայն ստատկեցին զՍեինճ
բէկն և զՇարափազինն. և զԱրղունն հանեալ ի կապանաց ամին ա-
ռաջի արքայի, և մեծարեաց արքայ զնա և եզ լառաջին գործն. և
կալեալ զձեռանէ Սմբատայ լանձնեաց նմա. և հրամայեաց զրել նո-
րանոր հրամանս և առաւել պնդութեամբ հաստատեաց քան զստա-
ջինն զժառանգութիւնն Սմբատայ: Եւ այնպէս մեծամեծ յաջողմամբ
ելեալ անտի Արղունաւն հանդերձ՝ կկին վաղվաղակի յաշխարհս: Եւ
վասն մեծի Երախտեացն ոչ զիտէր Արղունն կթէ որո՛վ պատուեցէ
զՍմբատ:

Իսկ ի գալն Սմբատայ յամօթ կղեն ամենայն թշնամիք և հա-
կառակորդք նորա: Որ եւ տիրեաց ամենայն դաւառաց և զիւղից իւ-
րոց. բայց չետոյ իւր կամաւ վասն սիրոյ և միաբանութեան՝ ոմանց
դարձոց և կթող չետս աստ և անդ ի զիւղից և յագարակաց. և գա-
լլն հաստատեաց սեպհական հայրենիք իւրոյ ազդի և զաւակաց:

60: Բայց եզև առաջին գնալն Սմբատայ ի Մանկու դանն լ700
թուականին. և երկրորդն լ705 թուականին: Սա մեծաւ փառօք պա-
տեւալ և սիրեցեալ լինէր յաչս Հուլաւու դանին, և կացուցեալ ի
վերայ բազում գործոց իւրոց: Սա շինեաց զհրաշակերտ ժամատունն
ի նորալանս, ի վերայ գերեզմանաց իւրոց. և արար բազում ար-
դիւնս և փարթամացոյց զնա և զարդարեաց զեկեղեցին և ետ զե-
դանս և այգեստանս, որպէս վիրապոյն առացաք: Սա զնաց ի Բասեն
հրամանաւ Հուլաւուլին վասն սնոպար մայրափայտից զի շինէին
զմեծ արքունիքն որ ի դառն դաշտի զոր Ալա գաղ կոչեն. և կկալ
չԱշորնիս՝ զնաց ի գանսն Թաթլոյ և բազում ծախուք և մեծաւ ջա-

նիւ էառ մասն ինչ ի գլխոյ: սորբ Լուսաւորչին Գրիգորի գեղար-
անդ մի կողմն գլխոյն. էառ և զգազաթ սրբոյն Գրիգորի Սքանչե-
լադործի զոր բերեալ և ժողովեալ էր անդ վերջին Գազիկ Սքանչե-
ւորն Բագրատունի. և եղեալ ի պահեստի ի կործանման ժամանակի-
ն. բերեալ զանպատմիլի զանձն աստուածային՝ զարդարեաց ոսկեով
և արծաթով եղեալ լաղիւսածև պահարանի և բնակեցոյց ի զերա-
հոչակ ուխտին նորավանից. ևա և կազմել պահարան Աւագ Սուրբ
Նշանին յոսկեոյ, ի կերպ աղիւսակի տնկելով զբունս երկբայիկա և
գրեաց ի թիկանց կուսէ լիշատակ ինքնան:

61. Ընդ աւուրսն ընդ այնոսիկ վախճանի եղբայր սորա զեղեց-
կածադիկն Իվանէ, և զնի ընդ էլիկումին. թողու զաւակ մի բարե-
բոյս Լիպարիտ անուն. և լեա սակաւաց մեռանի և միւս եղբայրն,
քաջ սպառազէնն Փախրադուլայն. և զնի ընդ նոսա: Իսկ եղբորորդին
սոցա Բուրթէլն զնաց ընդ զորս Հուլաւային ի պատերազմ ընդ
Բերքայ զանին ի դաշտն Խաղրաց որ այժմ Խփչալիս իռչին. և առ
մեծ զեառոյն զոր Թէրզ (Տերեկ), կոչեն, սպանանի ի պատերազմին
յ՛710 թմին: և լեա այսր փոխի ամենորհնեալ մայր սոցին Ասփայն
յ՛712 թմին, և զնի ընդ որդւոց իւր: և մնայր Սմբատայ օգնական
միայն կրսնր եղբայրն իւր Տարսայիճն, որ էր այլ զօրեղ և պատե-
րազմող և լաջողակ լամենայն զործս, նաև բարեպաշտ և աստու-
ծասէր լոյժ, որ առեալ իւր կին լիամայլելացոցն՝ զգուստր տեառն
Սիւնեաց՝ զԱրտղ խաթունն, որ եղև քրիստոնեակ և երևելի հաւա-
տով և երկիրզած լԱստուծոյ յորմէ ծնան որդիք երեք՝ Ելիկումն,
Ստեփաննոս, որ կոչեցաւ լպիսիոպոստթիւն, և Փախրադուլայն: և
տիրէր Տարսայիճն կողմանն Որոտան:

Սա զարգարեաց զմեծ եկեղեցին Տաթևոյ ի սպասս և ի զգեստս
զեղեցիկս, և ևա ի սուրբ եկեղեցին զվաղնջոց լափշտակեալ ժառան-
գութիւնսն՝ զՀարփիս իւր սահմանոյն, զՅուր իւր սահմանոյն, և
զիւր ձեռատունի այդին ի Խոտագեա, և զԲէթիւմանս իւր սահմանոյն.
և զրէ ինքեան արձան լիշատակի ի վերայ սեան հարաւային որ ու-
նէր օրինակ զայս «Այս զիր լիշատակի և արձան անջնջիլի է իմ
Տարսայիճիս՝ իշխանաց իշխանի, որդւոյ մեծին Լիպարտի՝ եղբոր
Սմբատայ՝ մեծ իշխանի կողմնակալի լայսմ նահանգի, որ իշխեցող
էի այսմ զաւառաց ի դրանէն Բարկուշատայ մինչև ցասմանն Բջնուոյ,
միաբանեցայ Տաթևոյ սուրբ առաքելոցս, և այլի զիմ հոգւոյ մասն
ի լիմ սեփական ուխտս ի սուրբ եկեղեցիս զիւղս 6, զոր լուեալ էաք
ի հին ժամանակաց ժառանգութիւն լեալ ամին՝ զՇնչէր, զՊոտն աւան
սահմանօք իւրովք, լերամբ և դաշտիւ, և ի Խոտագեա և ի Խոտ զմեր

ձեռատունկ այգիին, և զՅուր և զՀարժիս իւր սահմանովն, գորոզ զԿ-
սն դանձազին էի արարեալ. և զԲորտի, զԲեթիվանս իւր սայրապետսն
և եպիսկոպոսք տեղւոյս Տէր Սողոմոն հաստատեցին մեզ յԵրուսաղիմս
և կարգեցին պատարագ լամենայն ամի մին քառասունք՝ զ 10՝ Յա-
լանութեանն, զ10՝ Զատիկին, զ10՝ Աստուածածնին՝ զ10 Աւագ տօնե-
րին, զ20 օրն ինձ Տարսայիճիս և զ20 օրն իմ եղբորն Սմբատայ:

62. Արդ՝ որ լեա մեր ի մերոց կամ լտարաց կամ յիշխանաց կամ
ի ձեռնաւորաց այս հաստատ պայմանս և անքակ վճիռս խափանել ջա-
նալ, կամ զայն գիւղօրէքն կամ զայգիին լայս եկեղեցւոյս հանել խոր-
հի՝ բաժին ընդ Յուդայի և ընդ այլ խաչահանուացն եղիցի, և զԿայե-
նին և զամենայն չարագործացն աոցէ պատիժս, և յերից սուրբ ժո-
ղովոցն նզովեալ լիցի. և թէ տանիկ աւագ փոխի և լամբշտակել ջա-
նալ՝ լիստուծոյ և իւր փեղամբարէն ապիգար եղիցի, և ընդ սատա-
նայի ի դժոխս իջցէ. և տամբք և զաւակօք ջնջեալ և բարձեալ եղի-
ցի. իւր հայալն լինի հարամ և հազար, հազար նալաթ (նահալաթ) լի-
ցի. ի թուիս 723 լամսեանս Նոյեմբերի 13:

Եւ է վկայ այլամ՝ վճարի Տէր Սարգիս՝ Նորավանից եպիսկոպոս.
և Սարգիս՝ փակակալ սուրբ եկեղեցւոյս. և լիմ ազատաց Հասան Կա-
րապետի որդի, Որոշահ՝ Լորայ թոռն, Սիրան՝ Նուբայ որդի. հաս-
տատ է կամաւն Աստուծոյ. Աստուած շնորհաւոր արասցէ սուրբ ուխ-
տիս: Յուսովն Աստուծոյ ևս Տարսայիճս իմ ձեռագրովս հաստատեցի
զընծայքս. արդ՝ որ լեա իմ լիմ զաւակացս և թոռանց կամ լայլ իշ-
խեցողաց զմեր հոգիս գրկել խորհի և զմեր լոյսն խափաներ և զմեր
սահմանեալս քակել ջանալ՝ լ318 հալրապետացն նզովեալ եղիցի
իմահ և ի կեանս, կտրեալ և ջնջեալ լիցի լայս կենացս և ի հանդեր-
ձելոյն. ամէն՝:

63. Իսկ Սմբատայ հալրագիր լեալ տանն Աւագին՝ խորհի ընդ
այլ իշխանացն. և տան սպանանել ի ժովամիջի գրոնցայն, հրամա-
նաւ Հուլաւս զանին. և ինքն իշխէր ամենայն իշխանութեանց Աւա-
գին: Եւ տալ զգոստոր նորա զԽոշաքն ի կնտթիւն մեծ Խօջային
սահիպ գիււանին որ ունէր ի բոին զամենայն աշխարհս տէրութեան
Ապագայ դանին, որ ասի լինել ըստ մեծի զաւթարի գիււանին հա-
մարս 150 զամանի, և մի զամանն մի բիւր է և նա էր գիււանի գլուխ
և վերակացու ամենայնին. և էր այս լ718 թուին:

64. Բայց մեծ և բարեպաշտ արքայն աշխարհակալ, լոյսն և
ակնկալութիւնն քրիստոնէից՝ Հուլաւս զանն մեռանի ի լ713 թուին-
ընդ նմին և ամենօրհնեալն Տօնղուգ խաթունն՝ կին նորա, որք գեղա-
կուր եղեն ի բանմահնար Խոջայէն սահիպէն. որ և գիտէ Տէր (թէ)

ոչ ինչ էին ընդհատ բարեպաշտութեամբ քան զ Կոստանդիանոս և զմայր իւր Հեղինէ, որք թագաւորեցին ամս 3:

Եւ սպա նստաւ ի տեղի նորա որդի նորին Ապաղայն, քաղաքացի և թիւնն բարեյաղթ լաշողմամբ ակս 18. և մեռանի ի գաւելոյ ոմանց ի Համիան, յ731 թուականին:

65. Բայց Սմբատ անգաւակ զոլով՝ առեալ զմի լորդոց եղբորն Տարսալիճին և որդիացուցեալ ինքեան՝ տալ լուսումն գրոց և ի հրահանգս քահանայութեան: Եւ ինքն լիտ բազում շինութեանց աշխարհաց և վանորէից և եկեղեցեաց և մեծամեծ և երեկելի գործոց, որ անց ընդ ամենայն նախնիս իւր, գնաց ի մեծ գիււանն արքունի առ Արղունն և Սահիպն ի Դալրէժ շահաստան: Եւ անդ հիւանդացաւ հիւանդութիւն մեծ, որ և մեռաւ իսկ: Եւ տուեալ զամենայն իշխանութիւն իւր լեղրայր իւր Տարսալիճն՝ լանձնէ գնա Արղունին և Սահիպին. և ինքն փոխի և ի կարգս հրեշտակաց, մերձ զոլով նմին երանելին և սուրբ բարունին Շալուէ, վարեալ զիշխանութիւնն մեծաշուք պատուով և երեկելի փառօք ամս 20:

Եւ եկեալ ամենայն մեծամեծացն լացին գնա, և մեծապէս պատուով զարդարեցին զգագաղս նորա արքայակերպ ճոխութեամբ, և ամնպէս բարձրացուցեալ բազմականօք, խաչիւք վառելովք, ջահիւք և մոմեղինօք, պաշտամամբք մեծաձայն, բազմութեամբ քահանայից զարմացուցանելով զաշխարհագումար մայրաքաղաքն՝ հանին հանդիսիւ ընդ գուռն նորա. և ըրեալ ի հայրենի գամբարանն սուրբ ախտին նորայանից. և աշխարհախումբ հանդիսիւ եղին ի տապանի ընդ հարս իւր ի թուականին 722: Վասն որոյ և շինէ կղբայր իւր Տարսալիճն նմա տուն տապանի, և եկեղեցի լանուն սրբոյն Գրիգորի, և անդ փոխի ի հանդիստ զեղբայր իւր Սմբատ: Որոյ Գրիստոս Աստուած՝ յոյն հասարակաց, շնորհեսցէ հանգիստ և սոգորմութիւն. և մաքրեսցէ զամենայն աղտեղութիւն հողոյ նորա, և կարգեսցէ ընդ սուրբ և փառաւորեալ իշխանացն Հալոց. և լիշատակ նորա օրհնութեամբ եղիցի: Բայց լուր թէ գորպիսի երախտիս գործեաց սա առ ազգս իւր:

Էր թագաւորութիւնն Վրաց առ կնոջ մի Ռոստոգան անուն, և էր որդի մի Լաշալին Դաւիթ անուն զոր բազում հնարիւք ջանալր Ռոստոգանն ալն կորուսանել գնա. երբեմն գնէր ի թաբուտ և ծովասուղ ճանէր. երբեմն տալր լիշխանան սպանանել, և նոքա ի գետնափոր լարկի պահէին. երբեմն վարէր ի հեռաւոր աշխարհ՝ զի անդ կորուսցեն, և լամենայնէ զերծեալ լինէր խնամօքն Աստուծոյ: Եւ եր-

Թեալ փախտեալ առ մեծ արքայն Մանգու դանն՝ դառնալ ի նոր-
նէ. և եկեալ թագաւորէր լիւրում աշխարհին, և գտանէր ցարգային
զՌուստդանն: Նա առնուր իւր կինն զՍաւանդն՝ Նախաւարդն
դանն. առեալ էր և միւս կինն զԳոնցայն և ունէր ի նմանէ գաւալ մի
Դեմեարէ անուն:

66. Եւ Սմբատ ամենայն հաւատարմութեամբ հպատակէր նմա-
և բազում և մեծ երախտիս ցոցանէր նմա առաջի Հուլաու
դանին և առաջի մեծամեծացն, ևս առաւել ի մեծ դրանն: Եւ այն-
քան սիրեաց զնա Դաւիթ թագաւոր, զի հաւասար զլիսոյ իւրոյ տե-
սանէր, և զփոքրիկ տղայն Դեմեարէ զնէր ի ձեռս նորա և տալր
նմա որդի: Եւ Սմբատ զբազում թշնամիս թագաւորութեանն նորա
ի մեծամեծ գոռզանուոյն տալր սպանանել ի զբան արքունի. զի
այնքան լսող էր Հուլաուն նմա. զի ում կամեր՝ մահ չտալր ձեռն,
և ում կամէր՝ կեանս շնորհէր, վասն որոյ ամենայն ոք զողալր ի
նմանէ և ամենեցուն աչք ի նա հայէին:

Ապա կոչէ թագաւորն զՍմբատ ի Տիգրիս, և կամէր մեծամեծ
պարգեօք երախտահատուց լինել նմա. հարց ցնա և ասէ. «Ո՞րպիսի
կամք են քո զի պարգևեցից քեզ պարգիս մեծամեծս, զի զոր կամիս
և հաճոյ թուի քեզ լիմ թագաւորութենէս՝ անխնայ է քեզ». լոտն
կացեալ Սմբատայ և երկիր պագեալ նմա ասէ. «Ո՞վ թագաւոր՝ զոր
ունիմք՝ ամենայնն քո է և նախնեացն քոց. և այս մեզ բաւական է,
այլ խնդիր է իմ ի քէն բան մի թէ կամիս». և ասէ թագաւորն, «Եր-
զուեալ եմ զի զոր ինչ խնդրես՝ տաց քեզ»: Առ Սմբատ. «Երբձ զջար
լիշատակն մեր զոր զբպարանաց նախնին քո Կէորդի զնախնիսն իմ.
և ետ գրել և նզովք կարգել զի մ՛ի թողցին զմեզ ի հայրենիս մեր.
և պահեաց ի տան գանձս իւրում. տու՛ր զայն ի ձեռս իմ»:

67. Եւ զարմացեալ թագաւորն՝ նախատեր զհաւն իւր թէ ընդէր
զայսպիսի արս զօրեղս և լաջողակս եհան ի տանէս մերմէ: Եւ հրա-
մայեաց սպասաւորացն լուր առնել և գտանել զգիրքն. որք չիրթեալ
զտին և վազվաղակի բերին: Առեալ թագաւորն ի ձեռն՝ լոտն կիաց և
ասէ. «հաճ Սմբատ՝ առ զգիրքս զոր խնդրէիր». Յարուցեալ Սմբատայ
երկիր պագանէր և ասէր. «Ո՞վ արքայ՝ մինչ այլչափ ողորմեցար,
զկատարեալ ցոյց առ իս բարիս. այլ գիրք գրեալ է ձեռամբ թագա-
ւորի, պարտ է և շնջիլ ձեռամբ թագաւորի. հրամայեա՛ լուցանել
առաջի քո կրակ, և քո ձեռամբ ընկեա՛ ի նա զգիրքդ»:

Եւ առ ժամայն հրամայեաց թագաւորն և լուցին կրակ, և հանե-
ալ զտուրն կոտորեաց զթուղթսն և ընկեաց ի կրակն և չայրեաց. բնդ
որ լոյժ խնդացեալ Սմբատ՝ մեծապէս շնորհակալէր նմա: Յնա որոյ

և այլ բազում և մեծամեծ պարզեօք և թագաւորական զգեստուր պատ-
տուէր և խիլալէր զնա թագաւորն, և ալնպէս դարձուցանէր ի տուն
իւր: Ահա այսու օրինակաւ երարձ Սմբատ զնախատինս նշխարեցն
իւրոց. և արար զկնի կեկելոցն լիշատակ բարի:

ՅԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԿԱՆԱԳՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

68. Իսկ զկնի սորա տիրեալ ամենալն իշխանութեանց նորա եղ-
բայրն իւր Տարսալիճն. որ պատուեալ և սիրեցեալ լաչս աշխար-
հակալացն և ամենալն մեծամեծաց՝ վարէր զիշխանութիւնն իւր
բարձր և շքեղ ժառօք, աճարկու ի վերալ ամենալն թշնամեաց. և
ալնքան լարդեալ լինէր առաջի Ապաղայ զանին որ բազում
անգամ զարքայական հանդերձն իւր մերկացեալ լանձնէ՝ հաղուցա-
նէր Տարսալիճին լոտից մինչև ցզլախն, և զկամարն ի համակ ոս-
կուղ բազմազին ակամբք և մարգարօք լցեալ՝ տալր ածել ընդ մէջ
նորա: Եւ զի այլ ուժեղ և սրտեալ և պատերազմող էր, և հասակաւ
աճարկու, լամենալն պատերազմունս, յոր և երթալր, մեծամեծ քա-
ջութիւնս և անպարտելի զօրութիւնս ցուցանէր, ի Սորասան, ի Շամ,
ի Հոռոմս, ի Համս և ի Համալ ընդ Մսրացուլն, և ի Դարբանդ՝ ինն
անգամ վանեալ անձամբ զպատերազմ և մղեալ մարտս. վասն որոյ
մեծամեծ պարզեօք պատուեալ լինէր լարքայից արքայէ. և առեալ
զոսկի բալիշն որ էր տափարակաձև ի չափ թղոյ մի և կշիւ լտեր
միոյ. զի ալն իսկ էր լաղթութեան պատիւն:

Սա առեալ զթագաւորն Վրաց Դաւիթ՝ զնալր ի տունն Սաչկենոյ,
առ որդի մեծ իշխանին Զալալին Աթարէկն. և առնոյր զքոյր նորա
ի կնտթիւն զՄինա խաթունն առ կենօք առաջին ամուսնոցն: Ընդ
որ ոչ հաճեցան օրէնք և վարդապետք եկեղեցեոյ: Եւ բերեալ ի տուն
իւր ստացաւ ի նմանէ որդի մի զեղեցկուղէշ. և անուանեաց զնա
Զալալ. և զստերս երկու, լորոց զաւագն ևս ի կնտթիւն մեծի և փա-
ռաւորեալ իշխանին Սաչկենոյ Գրիգորոյ՝ որդւոյ Հասանայ, որդւոյ
մեծի Գրիգորին, որ էր քեռորդի Աթարէկ Իվտնէի. և զմիւսն լեւ
հօրն և տուն եղբարքն հարսն ի տուն Վրաց թագաւորին՝ կին եղ-
բօրն Դաւթի թագաւորի, Մանուէլին՝ որդւոյ Ինժուարէ թագաւորին,
որ էր որդի Դաւթի թագաւորին. որ պակասեաց ի 719 թուականին:

Սա շինեաց եկեղեցիս. և արար բազում արդիւնս ի վանորալս.
ևս և ի վանսն Յագացքարոյ զիւղ, ի Գեղաքունի զԳառնակերն. և
ալղի մի ի Մաճաւակալ ձորի. և զրէ ինքեան արձան ի վերալ սրբոյ
Կարապետին. և կրթէ պատարաղս երիս ամ լամէ. և փակէ անազին
նզովիւք զի մի՝ խախտեսցեն զհողեցատարն զալն: Նորոզէ և բա-
զում եկեղեցիս խախտեալս և հնացեալս: Վախճանի և լաւորսն լալ-

նոսիկ բարեպաշտուհի կին նորա Արուզ խաթունն. և զնի ի տապա-
նի, զ զրան սուրբ առաքելոցն ի Տաթև:

69. Բայց լիտ թագաւորութեան Դաւթի զորդի նորա Սրբազան Բա-
բերեալ Տարսալիճի ի տուն իւր սնուցանէր, ըստ պատուիրակութեան Սրբա-
նէ ապա բազում շանիւ և Օժանդակութեամբ նստուցանէ լաթոս հոր
իւրոյ թագաւոր Վրաց ի 721 թուականին: Իսկ լիտ Ապաղային որ
մեռաւ ի 731 թուին նստի թագուտարն՝ եղբորորդի նորին, զան,
ամենայն աշխարհի, որ և Անմագ անուանեաց զինքն. և խորհեցաւ
քակիլ զօրէնս քրիստոնէից և առնել մըսլաման զամենայն ազգ: Եւ
լիբրորդում ամի տէրութեան իւրոյ հսպան ի Մուղան զմիւս եղբայրն
զՂաւենդրաթան և գտուտանն Հոռոմոց զԹիաթագինն և զերկուս որ-
դինս Յագանին: Եւ ի գարնանային ժամանակին զնաց անհուն զօրօք
ի Սորասան ի վերայ Արղունին՝ որդւոյ Ապաղայ զանին, զի սպան-
ցէ զժառանգ թագաւորութեանն. և կալիալ զնա զարծաւ ալսրէն:

70. Իսկ Աստուածն քրիստոնէից լայնմ զիշերի զարձոյց զսիրտ
մեծամեծացն առ Արղունն, զոր հանեալ ի բանաւ կապանացն՝ թա-
գաւորեցոցին և սուր ի վերայ եղեալ կոտորեցին զամենայն թշնա-
միս նորա: Հասեալ զինի սատակեցին զԱնմաղն և զհամախոնս իւր՝
զՀասան Մանլի շիխն, զՍահիպ զիւանն, զԱլինախն և զալլս բա-
ղուս: Եւ էր ընդ նոսա թագաւորն Դեմետրէ, զոր սիրեաց Ար-
ղունն, և ետ նմա զամենայն աշխարհս Հայոց՝ գտունն Աւաղեան և
գտունն Շահանշահեան և զԲագեցին և զորդիսն Սաղուն աթարէկին.
Եւ ինքն էր լոյժ սիրող քրիստոնէից և եկեղեցեաց: Էր ընդ նոսա
և Տարսալիճն, զոր լոյժ մեծարեաց և սիրեաց Արղունն:

71. Ապա զարծաւ Դեմետրէ մեծաւ խնդութեամբ և ամենայն
ազատօք, և մեծամեծք Վրաց և Հայոց ընդ նմա: Եւ եկեալ ի Շա-
րուր՝ զնաց նմա ընդ առաջ Տարսալիճն մեծամեծ պատուով, և ար-
քունական ընծայիւք մեծարեաց զթագաւորն: Եւ նա ստեալ տարաւ
ընդ իւր զնա լիբրիւրն Աւաղեան՝ լՄլրարատ, և բազում թախան-
ձանօք բռնադրօսեաց զնա, և եղ Աթարէկ ի վերայ ամենայն տէրու-
թեան իւրոյ մինչև ի Տփղիս և լԱնի եւ ի Կարս: Եւ եղ ի ձեռս նո-
րա զաղայսն իւր զԴաւիթ և զՄանուէլն սնուցանել զնոսա և
պահել:

72. Եւ լայնմհեալ ունէր Տարսալիճն զաթարէկութիւն աշխարհիս
Հայոց, և բազում զիւրութիւն և ողորմութիւն առնէր նեղեալ ազգիս
Հայոց: Եւ զնացեալ ի Տփղիս՝ ետ բերել զգիւանն արքունի և բն-
թերցաւ զամենայն դաւթարսն, եւ զի էին զրեալ ի դաւթարն անու-
անք վանորէից Հայոց զի ի ներքոյ հարկի և զիւանի կայցեն. սպա
ետ բերել զմիկնաւպար աւագ զիւանազպրութեանն. և փոխեաց զգա-

ւարն. և եհան զանուանս վանորէիցն աւելի քան զ150. և զհինն ալ
րեաց հրով. և այնպէս աղատեաց զամենայն եկեղեցիս: Նաև այնքան
ողորմած և զթած նդև առ ամենեկեան զի ի նևարս զիւղիցի 35 35 35 35
վերալ Հուրազգան գետով, խաչ կանգնէին և անուամբ նորա-
ին զնա:

Սա արար ժողով բազում եպիսկոպոսաց և վարդապետաց և վա-
նականաց աշխարհախումբ հանգիսիս ի զերափառ ուխտին Նորովա-
նից, և ևս ձեռնադրել զորդի իւր Ստեփաննոս ի քահանայութիւն
և 729 թուականին:

73. Եւ լետ հինգ ամի լուղարկեաց ի թագաւորութիւնն Հայոց
ի Կիլիկիա, առ մեծ կաթողիկոսն Տէր Յակոբ ի ձեռնադրութիւն
եպիսկոպոսութեան: Որ և ի հասանին անդ վախճանեալ էր կաթո-
ղիկոսն, և բազում պատիւ և մեծամեծ փառս ընդունէր ի թագաւո-
րէն Հայոց Լեոնէ որ և լողով թախանձանս ասնէր նմա մնալ անդէն
և նստել լաթոս կաթողիկոսութեան Հայոց: Եւ մինչ ոչ ասնոյր
լանձն՝ ապա արարեալ մեծ աշխարհածողով և բազում ընտրութեամբ
կացուցանին կաթողիկոս Հայոց զՏէր Կոստանդին լուսոր ճրագալու-
ցի Ջատիկին: Եւ ի մեծի աւար Ջատիկին ձեռնադրեն զՍտեփաննոս
մեարապօլիտ մեծ աթոռոյն Սիւնեաց ի վերալ այլոց եպիսկոպո-
սացն որ կային ստտ և անդ, ոմանք ի Վայոց ձոր և ոմանք ի Տաթև.
որք և միւրան թղթովք և ընծայիւք լուղարկեալ էին զնա առ կա-
թողիկոսն վասն նորոգման սուրբ աթոռոյն հին պատուոյ և աստի-
ճանին որ բարձեալ էր ի վաղնջուց վասն աւերման և կործանման
աշխարհիս:

Եւ այսպէս պատկեալ զՍտեփաննոս ընդ սուրբ և առաքելական
եկեղեցուն Տաթևոյ փեսալացուցանին ալամ աթոռոյ. և զրեն շրջա-
բերական նամակ ոսկեզիր մագաղաթաւ, մեծարդի բանիւք և հաստա-
տուն պալմանաւ նորոգելով զպատիւ աթոռոյն զմեարապօլտութեանն.
և շքեղացուցեալ անհամեմատ փառօք զգեցուցանին նմա զհայրա-
պետական զգեստն ոսկեթիւ: հիւստածով. և զնեն թագ պատուական
ի զլուս նորա. զալս կաթողիկոսն:

74. Իսկ թագաւորն նմանապէս զգեցուցանէ ի թագաւորական
զգեստուց ըստ հայրապետական ձևոյն, և զնէ կրկին անգամ թագ
պատուական ի համակ ոսկեռոյ, ի զլուսն, որ և զանուն թագին ինքե-
անք միթր կոչէին. ապին և զեմիփորոնն մեծախորհուրդ գերեք
կրկինն, որ մեարապօլտացն է, և խոյր ոսկեթիւ մարգարտալիս յօրի-
նուածով. նաև ալ բազում պարգևս մեծամեծս. և այնպէս բարձրա-
զոյն փառօք զարձուցանեն այսրէն ի թուականին 736:

31355
1935
1935

Իսկ ի գալ նորա խնդաց հայրն իւր Տարսալիճն և եղբարքն և
ամենայն աշխարհն: Բայց լիտ սակաւուց խանդացեալ կայսրոսոսոս
սացն որ ի Տաթև՝ գնացին առ ալլազգիսն և բազում ոճիրքս ցեղի
նեցին և լուով վիշտս հասուցին եկեղեցւոյ և մինչ ի վախճան ինքե-
անց երկոցունցն Տէր Հայրապետին և Տէր Յովհաննիսին ոչ դազարե-
աց խազմն և խոտովթիւնն: Իսկ Տեառն Ստեփաննոսի գնացեալ առ
մեծ աշխարհակալն Արղուն, և ցուցեալ նմա զնամակ կաթողիկոսին
և ծանուցց զամենայն որպիստթիւնն: Եւ նորա մեծապէս պատուով
ընկալեալ զնա՝ լոյժ հաճեցաւ, և հրամայեաց գրել նմա ըստ իւրե-
անց օրինին Եսալեիս, և հաստատեաց զամենայն եկեղեցիս և զաշ-
խարհն և զեպիսկոպոստեանն ի Տէր Ստեփաննոս, և ետ նմա ալլ ի
զրանէն և փալիզալ, և ալնպէս լուզարկեաց լաթոս իւր:

75. Որ և եկեալ տրեւր ամենայնին ի փառս Ասատծոյ: Եւ
կային հնազանդութեամբ ի ներքոյ նորա Տէր Քրիզոբրն, որ էր ազ-
գակոն Տեառն Յովհաննիսի, և Տէր Սարգիս որ ի Նորապանս: Այս
Տէր Սարգիս, որպէս լառաջն ասացաք, բազում արգիւնս ցուցեալ ի
Նորապանս, ևս առաւել արար գործ մի երեկելի, զի ի զիւզն Աստիայ
ի վերայ գետոցն կանդեակաց կամուրջ դարմանալի տաշածոյ վիմօք՝
լոյժ բարձր և ընդարձակ և լայն, հիացուցիչ տեսողաց, բազում ծա-
խիւք և անչափ աշխատութեամբ՝ հրամանաւ բարեպաշտոնի և մեծա-
փառ իշխանին Տարսալիճին, որոյ վարձատրեսցէ Քրիստոս հազա-
րապատիկ:

76. Յայնմ ժամանակի երկպառակեցան զօրքն զան Արղունին,
և անկաւ շփոթումն մեծ ի մէջ մեծամեծացն զլիսաւորաց, և հանին
բազում արեան ճապաղիս, զի կալաւ Արղունն զմեծ զօրապետն Կիւ-
զայ չինքսանն, որ կոչի աւագ ոց աւագ կամ տէրանց տէր, և եսպան
զնա զի խորհուրդ նենդութեան էին խորհեալ նմա, ընդ նմա և զամե-
նայն համախոհս նորին զՂազանն և զԹալալոսիս հազարապետն
զԱրուսն, զԱւճանն և ալլ բազումս, սակա որոյ և զբաբարեալ զթա-
գաւորն Վրաց Դեմետրէ բազբազելով կոչին ի վերայ բարբուս մահու
և տարեալ սպանին տարապարտ ի մեծ գաշտին Մովսէսայ լեզր
զեւտոյն Կուրայ ի թախն 738: Իսկ քրիստոսասէր և ամենօրհնեալ
իշխանաց իշխանն Տարսալիճ, լիտ բազում բարեպաշտութեանց և
երեկելի գործոց, լցեալ զիկէս կենաց իւրոց՝ վախճանի լիւրում զարա-
պասին լԱրփալ, և տարեալ ի Նորապանս մեծ աշխարհածոյով հան-
գիտիւ գնի ընդ եղբոր իւրում Սմբատայ՝ լիւրում ձեռակերտ զամբա-
րանին, ի թառականին 739: Եւ ապա որպիք նորա վիճէին ի վերայ
տէրութեան և իշխանութեան հօրն, որք գնացեալ ի դուռն արքունի՝
լանդիման եղին աշխարհակալ զան Արղունին և ծանուցին զբանս

իւրեանց: Իսկ նորա լառաջ կոչեալ դաւադարոյն զԵլիումն, և կարգեալ զնա ի տեղի հօրն՝ կացուցանէ իշխան ի վերալ ամենայնինս:

77. Բալց թէպէտ տիրեաց բոլոր հալիւնեաց և իշխանութեանց հօրն, սակայն ոչ կամեցաւ զրկութիւն առնել հղբարցն, ալլ կայսկոպոսօք և վարդապետօք և ազատօք բարժանեաց զամենայն ժառանգութիւնսն և ետ ըստ պատշաճին զբաժին հղբօրն Ջալալին՝ ի նա և զբաժին հօրեղբորդուն Լիպարտին՝ ի նա: Եւ այնպէս կային միաբանութեամբ և վարէին զտէրութիւն յայսմ նահանգի մեծարդոյ և շքեղաշաք իշխանութեամբ պատուեալ և փառաւորեալ յաչս աշխարհակալացն և մեծամեծացն, պահելով զաշխարհս զայս ի խաղաղութեան, և զվանորայս ի շինութեան: Եւ զի յայսմ ժամանակի ամենայն աշխարհ աւերեալ և ապականեալ էր, և վանորայք խափանեալ ի պաշտամանէ, և ամենեքեան առ հասարակ զիմեալ ի տէրութիւն սորա, աստ զճանգիստ առեալ զեանդէին:

78. Որպէս և եկն կաթողիկոսն Աղվանից Տէր Ստեփաննոս, և բնակէր առ Տեառն Ստեփաննոսի՝ հղբօր սորա, և ալլ բազում կայսկոպոսք և վարդապետք և յազատ արանց, և էր տեսանել շնորհօքքն Աստուծոյ զտունս զայս իրր զտապանն Նոյիան ի մէջ աշխարհակործան ակացն, զոր և Տէր Աստուած անաստանելի պահեսցէ բարեխոսութեամբ սուրբ Աստուածածնին և ամենայն սրբոց մինչև ի կատարած աշխարհի:

Բալց այսու լոյժ գեղեցկացան, զի ինքեանք մարմնական իշխանութեամբն պալժառանալին և հղբալք իւրեանց Տէր Ստեփաննոս՝ հոգեոր շնորհօք և բարձր զիտապետութեամբ շքեղանայր, և լուեալք սիրով ընդ միմեանս կային հանգարտութեամբ, ըստ այնմ հիթէ զի բարի կամ զի վայելուչ՝ զի բնակին հղբարք ի միասին: Եւ տնէին սոքա բողբոջս բարեբոյս զաւակաց. Ելիւումին որդիք երկու Բուրթէլ և Բուզաոյ անուն, և զուստր մի զոր ետ ի կնութիւն գեղեցկածաղիկ իշխանին և մեծ կողմնակալին, է՛աչոյ՝ որդու շասանայ, որդուն Պոռչայ՝ մեծ իշխանին, որ էր որդի Վասակայ քաջի, զոր վերագոյն յիշեցաք:

Իսկ Լիպարտի՝ որդիք հինգ, որոց երիցայոյնն Սմբատ որ փեսայացեալ էր տանն Աթաբէկի Սաղունեանց, և միւսն Յովհաննէս զոր առեալ Տեառն Ստեփաննոսի սնուց և վարժեաց ուսմամբ, և ած ի քահանայութիւն:

79. Եւ արդ ո՞վ ընթերցողք՝ մի՛ լիցի ինձ ոք պարսաւադէտ որպէս թէ զիւր ազգ յարգէ և պատուէ. և կամ կարծիք ինչ տարցի, եթէ աւելի ինչ բանս յոգեալ պատուաստեցաք. վկայ է ինձ Տէր, որ լիսկրանէ ճառիս մինչ ի կատարածս բազում ճշդիւ քննեալ զտաք

զստուգն. և զոր մեր ականատես էր հղեալ՝ ի բազմաց զսակաւն և
ճշգրիտն հղեալ կարգեցաք աստ: Եւ թէ զօտարաց ազգաց անկե-
անց և լիշատակաց, որք վաղ ժամանակօք անցին, փոխի՞ հղև մեզ,
ասպա ո՞րքան ևս առաւել զիմն և զիմոցն: Եւ զի լալս մատեան
զՍիսական աշխարհի զրոյցս կարգեցաք. և ի վերջոյ որդիքն Օրբէ-
լեան կացին տէր և իշխեցող սմա. վասն այսորիկ հարկ հղև մեզ և
զսոցայս ճառել. և դու ընկալ անախտ մտօք և զմեզ թող առանց
մեղազրութեան. փառք լաւիտեանս. Ամէն:

პირობა, გეოგრაფიულ და ეთნოკურ სახელთა საკითხებში

ბ

- აბაჰ კაპუქელი 58
 აბალა ყაენი 93, 94, 100, 102, 103
 აბულეთი 40
 აგარი (აგარიანი) 30
 აღარბადავანი, აღრბადავანი 31, 57, 65, 70
 აღრიბადავანი (აღრბადავანი) 65
 აღრიბეყანი (აღრბადავანი) 31, 57, 70
 აკეგი 65, 73, 74, 75, 84, 93
 ავღანი 26
 აღამალეხი 69
 აღამანი 69
 აღეპო 71
 აღინახი 103
 აღინჯა 57
 აღფარსლანი 36
 ამუმორანი, (ამური) 69
 ანბერდი 55
 ანი, ანისი 36, 38, 42, 55, 72, 104
 ანკვირია 70
 ანტიოქია 71
 არაბი 31
 არაზისტანქ 70
 არანელი 31
 არანი 55, 57, 70
 არარატი 36, 65, 104
 არაუელი 31
 არაყი 31, 57, 70
 არღამოსი 26
 არეგი 71
 არმაზი 25, 26
 არუზ ხათუნი 89, 102
 არუხი 109
 არღის წყალი 109, 110
 არღუნი 84, 85, 86, 87, 95, 103, 104,
 არშარუნქი 36
 ასავეური 70
 ასლანი 70, 71, 72, 79, 82, 83, 85
 ასორი (ასურელი) 81
 ასურეთი 70
 ასუაი 89
 ატია 62
 აფრიდონი 26
 აფჯაზი 34
 აფვანი (აღბანელი) 111
 აღსტევი 62
 ამორნიქი 88
 აჰმადი (იგივე თაგუდარ ხანი) 102, 103.

ბ

- ბაბილონი 70
 ბათუ ყაენი 69
 ბაგრატიონნი 40
 ბალბაქი (ბალბაქი) 71
 ბალხი 69
 ბარგუშადი, ბარკუშატი 55, 62, 63, 90
 ბარღა (პარტავი, ბარღავი) 55
 ბარღოსი 24,
 ბაიაანი, ბასენი 88
 ბასრა 31, 70
 ბაღდადი 31, 70, 71
 ბაჩუ ნოინი 75, 77, 82, 83, 84
 ბეთანია 37
 ბერია 71
 ბერქა ხანი 89
 ბერქენი 27, 30, 31, 32, 33, 103
 ბეშალეხი 69

ბირთველი 40
ბირთველი (ელიუქმის ძე) 74, 89, 112
ბიჯნი 55, 90
ბორცხის ციხე (ბოროდანი) 82, 91
ბოროდანი 55, 82, 83
ბუბა 62
ბულარები 68
ბულა ჩინსანი 109
ბულტა 112
ბუხარა 31
ბლენი 55, 83

ბ

ბაგელნი 103
ბაგი 38, 43
ბაგოი 30, 32, 88
ბაოუკ ხანი 78
ბანგრა 70
ბანგური (ბანგრა) 70
ბანძაკი 53, 55, 60
ბანჯა 55, 60
ბარდმანა 55
ბარნაყერი 101
ბარნისი (ბარნი) 55, 66, 72, 88
ბელათი 41
ბელაქუნი 62, 83, 101
ბერმანელი 69

ბილე 66

ბეანცა (აევ მხარგრძელის ცოლი) 65,
75, 84, 93

ბეანცა (ულუ დავითის ცოლი) 97

ბიორგი (ბიორგი რუსი) 54

ბიორგი (დემეტრეს ძე) 29, 40, 41, 42,
43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 54, 96,
98

ბოლოშტის მონასტერი 64

ბრამელი 91

ბრიგოლი 65, 108

ბრიგოლ ანელი 46

ბრიგოლ მაციტროსიანი 46

ბრიგოლ მარწნელი 64

ბრიგოლ პართეველი 88, 95

ბრიგოლ სივნიელი 57

ბრიგოლი (ხაჩენის მთავარი) 101

ბუგარები 26

ბუტენი 76

დ

დავითი (გიორგის ძე) 30, 32, 37, 38, 39
დავითი (დემეტრეს ძე) 40, 44, 48, 49,
52

დავითი (ლაშას ძე) 96, 97, 100, 101, 102,
104

დავითი (სივნიელთა მეფე) 75, 76

დავრეცი (თავრიზი) 95

დამასკო 70

დამაშხი (დამასკო) 71

დამლანი 69

დარიელა 27

დარუბანდი 100

დელემენი 69

დემნა (იგივე დემეტრე, ძე დავითისა)
40, 44, 45, 46, 47, 49, 50

დვინი 54, 55

დიარბექირი 70

დიმიტრი (დავითის ძე) 39, 40,

დიმიტრი (იგივე დემნა) 40, 41, 44, 45,
46, 47, 49, 50, 51

დიმიტრი (დემეტრე მეფე) 97, 101, 102,
103, 104, 109

დამინისი 40

ე

ეანი 112

ეპიპტე 100

ეპროსი 24

ეღარი 62

ელაშუზი (ელტაშუზი, ერლაშუზი, ელი-
ტიკოზი) 43, 47, 48, 53, 55, 56

ელშგიქი 72, 83

ელენე 94

ელიუქმი (ლიპარიტის ძე) 64, 71, 72,
73, 74, 75, 89

ელიუქმი 40, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 61

ელიუქმი (ტარსაიკის ძე) 90, 110, 112

ელშარნის მთა 26

ერანი 31, 70

ერნჯაკი 57

ერევენი 83

ენტრონი 72, 83
ევესელი 70

3

ვაიოის ხევი (ვაიოც ძორი) 61, 62, 63,
72, 83, 106
ვაიოც ძორი 106
ვალინჯის ეკლესია 90
ვანანდი 33, 36
ვარდანი 114
ვასაკი 112
ვასაკ ხაჩინელი 63
ვალარშავერტი 55
ველი 83
ვორდრუ 33

ჟ

ჯანგი (პრაზდანი) 105
ჯაქარია 54
ჯაქარია მხარგრძელი 54, 55, 60, 61,
64
ჯმიურნია 70

თ

თაგუდარი (იგივე აჰმადი) 102
თავრიზი 53, 95
თათარი 56, 39, 65, 67, 71, 73, 74, 92
თათულის მონასტერი 88
თამარი 52, 54, 61, 96
თამთა 62
თამარყეული 76, 77
თარგამოსა 24,
თერგი 89
თურკი 36, 38, 39, 42, 55
თურქისტანელი 31
თურქისტანი 38, 42
თეზლუხი 109

ი

იაკობი 105
იმოვანის მთა (ემავონი) 26
იერუსალემი 71
ივანე (ლიპარიტ ორბელიანის ძე) 53, 64
ივანე (მხარგრძელი) 55, 60, 61, 62, 63,

64, 65, 66, 101

ინა 51
ინდოეთი 69, 70
იოანე 107, 108
იოანე (სივნიელთა ეპისკოპოსი) 84
იოანე (ლიპარიტის ძე) 112
იოანე (ორბელიანი, ძე სუმბატისა) 38,
39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48,
49, 50, 51, 53
იოვანე (აბულეთის ძე) 40
ირანი 57
ისმაელი 30, 32
ისმიტელი 31, 32, 33, 35, 36, 89
ისპაჰანი 56

კ

კენი 62, 73
კავკასი 24,
კავკასოსი 24,
კვენელი 45
კარაგელი 45, 46
კაპაქტაშვილი ასანა 92
კარი 56, 37, 55, 104
კარი აღანულოთა 100
კარნისის ველი 31, 33
კალზევანი 55
კახეთი 28, 45
კახელა 28, 29, 45
კვირიკე 39
კვირიკიანი 39
კილიკია 70, 105
კომნენოსი 31
კონსტანტინე (სომეხთა კათალიკოსი) 106
კონსტანტინე 94
კოტიკი 62, 83
კურის წყალი (მტკვარი) 26, 109

ლ

ლაშა გიორგი 54, 63, 96
ლევოსი 24,
ლენონი 106
ლიპარიტი 24
ლიპარიტი (ელიკუმ ორბელიანის ძე) 58,
60, 61, 62, 63, 66, 82

ლიპარიტი (ტარსაიჲ ორბელიანის ძე) 111, 112
ლიპარიტი (სუმბატ ორბელიანის ძე) 42, 44, 47, 53, 90
ლიპარიტ ორბელიანი 32, 33, 34, 35, 36
ლიხელი 29
ლორე 38, 39, 47, 48, 55
ლორასტანი 69

ა

აგერი 69
აგანდარანი 31
ამიკონიანი 64
ანგუ ყაენი 77, 78, 85, 86, 87, 97
ანუელი 101, 104
ანუკერტი 55
არაჲ 55
არჩინი 68, 78
არქარისტანი 69
არქარაჲს ხევი 101, 102
ათიულნი 28
არჩინა ხათუნი 101
არჩან ნივერის ძე 92
არქაჲანი 24, 109, 110
არჩომახი 30
არაჲველი 29
არქუარი 26, 110
არფარდინი 71
არღალი 67, 74
არღლანი 103
არცხეთა 25, 26, 27, 44
არცხეთოსი 25
არხითარ ანელი 30

ბ

ბაჲჩეჲანი 56, 57, 59, 60, 61, 97
ბეგსა 69
ბეტი 105
ბეგრკერტი 73
ბივერი 92
ბიშაბტრი 69
ბორაჲანქი 63, 64, 74, 88, 95, 105, 108

გ

გეჲიანის ზღვა (ხმელთაშუა ზღვა) 67, 70
გორბეთელი 28

გორბეთი 25, 28, 53
გორბელიანი 24, 28, 29, 30, 37, 44, 47, 48, 52, 53, 54, 55, 60, 73, 114
გორბელიანი (გორბელიანი) 55, 62, 63, 82, 83, 90
გოზანი 109

დ

დაღაჲჲი (დაღაჲჲი) 71
დანონია 69
დანტოს ზღვა 70
დაროჲა 63, 112

ე

ეგე 56
ედესეთი 54
ედესი 68
ედესუდანი 96, 97

ვ

ვაჲგეჲიანო 104
ვაჲბერძნეთი 27, 31, 32, 70, 100
ვაღლანი 103, 112
ვაჲშვილღე 25, 39, 47
ვაგისი 108
ვაგისი (ვაჲარჩას ძე) 54
ვაგისი (ნორაჲანქის ეპისკოპოსი) 64, 92
ვაგისი (ნორაჲანქის კანდელაკი) 92
ვაგომხითო 36, 55, 65, 70, 106
ვაჲარტელო 28, 29, 36, 38, 44, 51, 52, 54, 55, 56, 70, 73, 84, 96, 98, 109
ვაჲიბ ზოჲა 93, 94, 95, 103
ვაგინჯ ბეგე 85, 86
ვაგინეთი 62, 83, 84, 89, 106
ვაგისანი 36, 113
ვაგინიჲი 55, 57, 58, 61
ვაგითელნი 31
ვაგლომონი 91
ვაგომხი 30, 31, 36, 39, 54, 65, 74, 79, 83, 88, 96, 104, 105, 106
ვაგომხეთი 83, 103
ვაგომხითო 24, 55, 65, 70, 83, 84, 104, 105, 106
ვაგონთა ქვეჲანი 75, 76, 77
ვაგოსლანი 54, 96

სპარსეთი 27, 31, 42, 53, 56, 57, 60, 65, 70

სპარსი, 25, 26, 29, 31, 34, 53, 55, 56, 58, 74

სპერის ზღვა 25

სტეფანე (იენიელთა ეპისკოპოსი, გრიგოლის ძე) 57, 58, 61

სტეფანე (ორბელიანი, ძე ტარსაიჭისა) 90, 105, 106, 108, 112

სტეფანე (ალბანელთა უფალი) 111

სუღაღელი 68

სუმბატი (ლიპარიტის ძე) 64, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 102

სუმბატი (ლიპარიტ ორბელიანის ძე) 41, 42, 44

სუმბატი (ქეთარ ორბელიანის ძე) 51

სუმბატი (ლიპარიტის ძე, ძმისწული ტარსაიჭისა) 112

სუმბატი (ძე ელიეუმ ორბელიანისა, ტარსაიჭის შვილიშვილი) 110

სუმბატ ორბელიანი (იოვანეს ძე) 39, 40

სურამთამბეკი 79

ბ

ბათევი 83, 90, 101, 102, 106, 107, 108

ბარსაიჭ ორბელიანი (მამა სტეფანოს ორბელიანისა) 64, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 98, 100, 104, 107, 109, 110

ბატუნი 38

ბაშირელი 45, 46

ბიგრანაკერტი 70

ბიფხისი (თბილისი) 84, 114

ბონღუზ ხათუნი 94

ბრაპიზონი 31, 70

ბუნი 70

ბუღლისი 36, 38, 45, 46, 85, 97, 101

უ

უნგრელი 69

ურჭი 83

ურპაი (ურპა) 70

ულური 69

ულუზი 69

ფ

ფალავანი (ელიტიკოზის ძე) 56, 57

ფარნავაზი (ფარნაოზი, ქართლის მეფე) 29

ფაბრადულა (ტარსაიჭის ძე) 90

ფაბრადულა (მამა ტარსაიჭ ორბელიანისა) 64, 89

ფოლავანჭი 83

ფრანვი 69

ქ

ქეთარ ორბელიანი 51

ქალასრაპი, ქალასრა 57, 59

ქართველი 25, 26, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 39, 40, 42, 43, 44, 49, 55, 65, 73, 74, 79, 82, 84, 101, 104, 105

ქართლი 24, 25, 26, 27, 29, 30, 37, 38, 40, 45, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 65, 70, 73, 96, 102, 109

ქართლოსი 24, 25, 28

ქალაქქარონი 101

ქეთივანჭი 90, 91

ქეიჭაუსი 25, 26

ქვემო ბასენი (ქვემო ბასიანი) 55

ქირმანელი 31

ქირმანი 31, 70

ქურთი 34

ქურთისტანი 70

ყ

ყაფა ხანი 70

ყაზანი 109

ყაზვინი 56

ყარაყორუმი 78

ყარსი 36, 37, 55, 104

ყივზალი 46, 54, 89

ყიზილ ასლანი (ელიტიკოზის ძე) 56, 57,

ყირხბულახი 83

ყონყართანი 103

ყორაყორელი 45

ყუბასარი 46, 54

შ ი ნ ე ა რ ს ი

შესავალი	7
ტექსტისათვის	22
ტექსტი	24
სომხური ტექსტი	115
პირთა, გეოგრაფიულ და ეთნიკურ სახელთა საძიებელი	148

ДРЕВНЕГРУЗИНСКИЕ ПЕРЕВОДЫ
«ИСТОРИИ ОРБЕЛЯНОВ» СТЕФАНОСА ОРБЕЛЯНА
(На грузинском языке)

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

* *

გამომცემლობის რედაქტორი ც. ჯიმშელია
ტექნორედაქტორი ნ. თაყაიშვილი
შპატვარი გ. ნადირაძე
კორექტორი გ. გძელია

გადაეცა წარმოებას 27.4.1977; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 7.7.1978;
ქაღალდის ზომა 60×90/16; ქაღალდი № 1; ნაბეჭდი თაბახი 9.75;
საალრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 8.52;
უე 01114; ტირაჟი 2500; შეკვეთა № 1717;
ფასი 1 მან.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН ГССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა